

Ρόζα Λούξεμπουργκ

**Μεταρρύθμιση
ἢ
Ἐπανάσταση;**

*Έκδόσεις Δ. Κορονίζη

ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΡΟΖΑΣ ΛΟΥΞΕΜΠΟΥΡΓΚ

**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
· Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ;**

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ
ΚΩΣΤΑ ΒΡΕΤΤΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

1. 'Η όπορτουνιστική τακτική.
2. 'Η προσαρμογή τοῦ καπιταλισμοῦ.
3. 'Η εισαγωγὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ μὲ κοινωνικὸς μεταρρυθμίσεις.
4. Τελωνειακή πολιτική καὶ μιλιταρισμός.
5. Πρακτικές συνέπειες καὶ γενικός χαρακτήρας τοῦ ρεβιζιονισμοῦ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. 'Η οἰκονομική ἔξέλιξη καὶ ὁ Σοσιαλισμός.
2. Συνδικάτα, συνεταιρισμοὶ καὶ πολιτικὴ δημοκρατία.
3. 'Η κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας.
4. 'Η κατάρρευση.
5. 'Ο όπορτουνισμὸς στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η Ρόζα Λούξεμπουργκ γεννήθηκε το 1871. Μπήκε στὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα σὲ πολὺ νεαρὴ ἡλικίᾳ· ἐργάστηκε πρῶτα στὴ φωστικὴ Πολωνία καὶ ἔπειτα στὴ Γερμανία, ὅπου κατέφυγε τὸ 1895 γιὰ νὰ ἀποφύγῃ τὶς καταδιώξεις τῶν τσαψικῶν ἀρχῶν. Ό οὐλος τῆς τόσο στὸ πολωνικὸ δσο καὶ στὸ γερμανικὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα ὑπῆρξε σοβαρῶτας. Τὸ 1898 ἐξέδωκε τὴν «Ἐργατικὴ Ἐφημερίδα» χαὶ ἀργότερα· πῆρε μέρος στὴ σύνταξη τῆς «Λαϊκῆς Ἐφημερίδας τῆς Λειψίας». Η Ρόζα Λούξεμπουργκ ὑπῆρξε ἀναρφιστήτητα μεγάλῃ θεωρητικὸς τοῦ μαρξισμοῦ καὶ ἐκ τῶν πιὸ διακεκριμένων θεωρητικῶν καὶ πολιτικῶν γενικὰ ἀρχηγῶν τῆς πάλης ἐναντίον τῆς ἀναθεώρησης τοῦ Μαρξισμοῦ στὴν ἀρχὴ ἀπὸ μεμονωμένες διμάδες μέσα στὴ σοσιαλδημοκρατία καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ πιὰ τὸ ἐπίσημο σοσιαλδημοκρατικὸ κόρμα.

Τὸ ἔργο τῆς «Μεταρρύθμιση ἢ Ἐπανάσταση» ἀποτελεῖ μᾶς βαθειὰ ἀνασκευὴ τῶν ρεβιζιόνιστικῶν θεωριῶν τοῦ Ἐδουάρδου Μπερνστάιν, ὃπως αὐτὸς τὶς διετύπωσε στὴ σειρὰ τῶν ἀρθρῶν του «Προβλήματα τοῦ Σοσιαλισμοῦ», Νέα Ἐποχή, 1897⁹⁸ καὶ στὸ βιβλίο του «Οἱ προϋποθέσεις τοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ τὰ καθήκοντα τῆς Σοσιαλδημοκρατίας».

Η μελέτη αὐτὴ τῆς Ρόζας Λούξεμπουργκ διαιρεῖται, καθὼς θὰ δεῖ ὁ ἀναγνώστης σὲ δυὸ μέρη, ἀπ’ τὰ ὅποια τὸ πρῶτο ἐξετάζει τὰ παραπάνω ἀρθρα τοῦ Μπερνστάιν καὶ τὸ δεύτερο τὸ βιβλίο του. Καὶ τὰ δυὸ μέρη είναι ἀνατύπωση ἀπ’ τὴ «Λαϊκὴ Ἐφημερίδα τῆς Λειψίας», τοῦ 1898⁹⁹.

Στὴ σύντομη αὐτὴ μελέτη ἡ μεγάλῃ ἥγετις τοῦ ἐπαγαστατικοῦ σοσιαλισμοῦ ἐξετάζει καὶ ἀναλύει μὲ τὴ θεωρητικὴ βαθύτητα ποὺ τὴν χαρακτήριζε τὰ βασικῶτερα προβλήματα τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος καὶ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας γενικώτερα. Τὰ προβλήματα τοῦ ρόλου καὶ ἀποστολῆς τῶν ἐπαγγελματικῶν ὄργανώσεων, τῶν συνεταιρισμῶν, τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τῆς δημοκρατίας, τὰ προβλήματα

τῆς καπιταλιστικῆς πίστης, τῶν κρίσεων, τῆς συγκέντρωσης τῶν κεφαλαίων, τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῶν γενικωτέρων τάσεων τῆς καπιταλιστικῆς ἔξελιξης, καθὼς καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ σοσιαλιστικοῦ τελικοῦ σκοποῦ ἐκτίθενται σὲ ἀδρές γραμμές μὲν μεγάλη σαφήνεια καὶ πρωτοτυπία στὸ βιβλίο αὐτό. 'Η δεσπόζουσα ἰδέα τῆς μελέτης εἰναι η ἰδέα τῆς «κατάρρευσης τοῦ καπιταλισμοῦ».

Κατὰ τὴν Ρόζα Λούξεμπουργκ οἱ διαρκῶς ἐντεινόμενες ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος ὁδηγοῦν σὲ μὰ γενικὴ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κρίση τοῦ καπιταλισμοῦ, συνεπεία τῆς δοποίας θὰ καταστεῖ πιὰ ἀντικειμενικὰ ἀδύνατη ἡ περαιτέρῳ ὑπαρξῇ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. 'Ἄλλα ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ δὲ διδάσκει ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸ προλετεαριάτο πρέπει νὰ περιμένει ὡς ὅτου φθάσει αὐτὴ ἡ στιγμὴ γιὰ νὰ ἀνατρέψῃ τὴν κυριαρχία τῆς μπουρζουαζίας. 'Η ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδοθεῖ σὲ μὰ ἀτελείωτη θεωρητικολογία γιὰ νὰ καθοριστεῖ πότε ἀκριβῶς φθάνει ἡ κρίσιμη αὐτὴ καμπή γιὰ τὴν ἀστικὴ κοινωνία. 'Η διάγνωση περὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ τέλους τοῦ καπιταλισμοῦ δὲν εἰναι κατὰ τὴν Ρόζα Λούξεμπουργκ παρὰ ἡ ἐπιστημονικὴ διάγνωση τῶν τάσεων τῆς καπιταλιστικῆς ἔξελιξης, διάγνωση ποὺ δὲν ἔχει σημασία γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς ἀκριβοῦς στιγμῆς τῆς κατάκτησης τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας, ποῖναι ὅμως σπουδαιότατη ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς ἐπιστημονικῆς θεμελίωσης γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς κατάκτησης τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας ἀπ' τὸ ἐπαναστατικὸ προλετεαριάτο.

Τίς ἀντιλήψεις τῆς οὐτὲς γιὰ τὸ ἀντικειμενικὸ τέρμα τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ τίς συστηματοποίησε τὸ 1918 στὸ μνημειώδες ἔργο της. «Ἡ Συσσώρευση τοῦ Κεφαλαίου» δπον ἀναλύει καὶ συμπληρώνει τὰ σχήματα ποὺ μᾶς δίνει ὁ Μάρκς γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ κεφαλαίου στὸ δεύτερο τόμο τοῦ «Κεφαλαίου» του καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου δὲν εἰναι δυνατὸν νὰ συνεχίζεται ἐπ' ἀπειρῷ, ἔχει ἔνα ἴστορικὸ τέρμα, ἀπ' τὴν ἀποψη τῶν ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν. Τὸ ἴστορικὸ αὐτὸ τέρμα τῆς συσσώρευσης τῶν κεφαλαίων εἰναι ἡ ἀδυναμία τοῦ καπιταλισμοῦ νὰ δημιουργήσει νέες ἀγορές κατανάλωσης.

Μὲ τὸ βιβλίο της αὐτὸ ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ περιῆλθε σὲ ἀντίθεση ὅχι μόνο μὲ τὴν ἐπίσημη σοσιαλδημοκρατία ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ἕιδο τὸν Δένιν καὶ τὸν Ρώσσους μπολσεβίκους. 'Αντιθέτως ἔνα ἄλλο τῆς ἔργο «Εἰσαγωγὴ στὴν πολιτικὴ Οἰκονομία» ποὺ τὸ ἔξεδωκε ὁ

Paul Levi τὸ 1925 ἔτυχε τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας.

Μὲ τὸν Ρώσσους μπολσεβίκους ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ διαφώνησε καὶ ὡς πρὸς τὴ λύση πούδωκαν στὸ ἀγροτικὸ ζήτημα στὴ Ρωσία μετὰ τὴν Ὁκτωβριανὴ ἐπανάσταση, στὸ σύνθημα τῆς αὐτοδιάθεσης τῶν λαῶν, στὸ ζήτημα τῆς δημοκρατίας, τῆς δργάνωσης τοῦ κράτους καὶ τοῦ κόμματος. Οἱ διαφωνίες αὐτὲς ἐκτίθενται σὲ μὰ ἡμιελῇ μελέτη τῆς, ποὺ ἐκδόθηκε στὰ γερμανικὰ ἀπὸ τὸν Paul Levi τὸ 1922 ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ Ρωσικὴ Ἐπανάπταση, μὰ κριτικὴ ἐκτίμηση», μὲ πρόλογο καὶ εἰσαγωγὴ τοῦ ἑιδίου.

Ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ συνδέθηκε μὲ στενὴ φιλία μὲ τὴν οἰκογένεια Κάουτσκι καὶ κυρίως μὲ τὴ σύζυγο τοῦ Καρόλου Κάουτσκι, Λουτζα. Μὲ τὸν Κάρολο Κάουτσκι ἥρθε σὲ ἀντίθεση πολιτικὴ ἀπ' τὸ 1906. 'Η ἀλληλογραφία τῆς μὲ τὴ Λουτζα Κάουτσκι καθὼς καὶ μὲ τὴ Σόνια Λίμπκνεχτ, γυναῖκα τοῦ Καρόλου Λίμπκνεχτ, μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν Ρόζα Λούξεμπουργκ σὰν λογοτέχνιδα μεγάλης ἀξίας καὶ σὰν μὰ πολύπλευρη ἀνθρώπινη φύση γιάτη δομὴ καὶ πάθος, λεπτή καὶ εὐαίσθητη.

Ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ ἦτο ἄκαμπτος ὅτα ἰδεολογικὰ ζητήματα, ἡ πολιτικὴ τῆς γραμμὴ εἶχε σ' ὅλη τῆς τὴ ζωὴ μὰ ἐδραία θεωρητικὴ βάση· ἡ ἰδιότητά της αὐτὴ τὴν κατέστησε μὰ πολύτιμη συνεργάτιδα τοῦ Καρόλου Λίμπκνεχτ μὲ τὸν ὅποιον διεξήγαγε τὸτ ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Ιμπεριαλιστικοῦ πολέμου στὴ Γερμανία, καθὼς καὶ τὸν ἀγώνα ἐναντίον τῆς ἐπίσημης σοσιαλδημοκρατίας τὸ 1918–1919, ἀγώνα στὸν ὅποιον ἔπεσαν καὶ οἱ δυο ἔνδοξα θύματα, ἀφοῦ πρόφτασαν νὰ δημιουργήσουν τὸ γερμανικὸ κομμουνιτικὸ κόμμα.

Θ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

“Ο τίτλος τῆς μελέτης αὐτῆς φαίνεται στὴν ἀρχὴ ἐκπληκτικός. Κοινωνικὴ μεταρρύθμιση ἡ Ἐπανάσταση; Εἶναι λοιπὸν δυνατὸν ἡ σοσιαλδημοκρατία νάναι ἐναντίον τῆς κοινωνικῆς μεταρρύθμισης; ”Η μήπως ἀντιπαρατάσσει τὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασην, τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ὑπάρχοντος καθεστῶτος, στὴν κοινωνικὴν μεταρρύθμισην; ”Οχι βέβαια. Γιὰ τὴν σοσιαλδημοκρατίαν δὲ καθημερινὸς πρακτικὸς ἀγώνας γιὰ κοινωνικὲς μεταρρύθμισεις, γιὰ τὴν βελτίωση τῆς θέσης τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ καὶ μέσα στὰ πλαίσια ἀκόμη τοῦ ὑφιστάμενου καθεστῶτος, γιὰ τοὺς σοσιαλδημοκρατικοὺς θεσμούς, ἀποτελεῖ ἀντίθετα τὸ μοναδικὸ δρόμο κειραγώγησης τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου καὶ ἐπίτευξης τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, ποῖναι ἡ κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας καὶ ἡ κατάργηση τοῦ συστήματος τῆς μισθοδούλειας. Μεταξὺ τῆς κοινωνικῆς μεταρρύθμισης καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης ὑφίσταται γιὰ τὴν σοσιαλδημοκρατίαν μιὰ ἀδιάσπαστη συνάρτηση, δεδομένου ὅτι δὲ ἀγώνας γιὰ κοινωνικὲς μεταρρύθμισεις εἶναι τὸ μέσο, ἐνῶ δὲ ἀγώνας γιὰ τὴν κοινωνικὴν ἀνατροπὴν εἶναι δὲ τελικός τῆς σκοπός.

Μιὰ ἀντιπαράταξη τῶν δυὸς αὐτῶν παραγόντων τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος τὴν βρίσκουμε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ θεωρία ποὺ διατύπωσε δὲ Ἐδ. Μπερνοστάϊν στὴ «Νέα Ἐποχὴ» τοῦ 1897)⁹⁸ μὲ τὶς μελέτες του: «Προβλήματα τοῦ Σοσιαλισμοῦ» καὶ κυρίως τὸ βιβλίο του: «Οἱ Προύπονθέσεις τοῦ Σοσιαλισμοῦ». Ἡ θεωρία αὐτὴ πρακτικὰ δὲν καταλήγει παρὰ στὴ συμβουλὴ νὰ παραιτηθοῦμε ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ἀνατροπήν, τὸν τελικὸ σκοπὸ τῆς σοσιαλδημοκρατίας, καὶ νὰ μεταβάλουμε, ἀντίθετα, τὴν κοινωνικὴν μεταρρύθμισην ἀπὸ μέσο σὲ σκοπὸ τῆς ταξικῆς πάλης. ”Ο ἵδιος δὲ Μπερνοστάϊν διατύπωνε κατὰ τὸν πιὸ ἐπιτυχῆ καὶ

σαφῆ τρόπο τις γνῶμες του, δταν ἔγραψε: «Ο τελικὸς σκοπός, δποιος κι' ἄν είναι, δὲν είναι γιὰ μένα τίποτε, γιὰ μένα τὸ πᾶν είναι τὸ κίνημα».

*Αλλὰ δι σοσιαλιστικὸς τελικὸς σκοπὸς είναι τὸ μοναδικὸ ἀποφασιστικὸ χαρακτηριστικό, ποὺ διακρίνει τὴν σοσιαλδημοχρατικὴ κίνηση ἀπὸ τὴν ἀστικὴ δημοκρατία καὶ τὸν ἀστικὸ φιλοστασισμὸ καὶ ποὺ μεταβάλλει τὸ δλο ἐργατικὸ κίνημα ἀπὸ μιὰ κοινωνικὴ ἐργασία μπαλωματῆ γιὰ τὴ διάσωση τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος, σὲ μιὰ ταξικὴ πάλῃ ἐναντίον τοῦ καθεστῶτας αὐτοῦ, γιὰ τὴν κατάργησή του. "Ετοι γιὰ τὴ σοσιαλδημοκρατία τὸ πρόβλημα «Κοινωνικὴ μεταρρύθμιση ἢ "Ἐπανάσταση?» μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τὸ θέτει δι Μπερνστάϊν, είναι ταυτόσημο μὲ τὸ πρόβλημα: Νὰ ὑπάρχει ἡ σοσιαλδημοκρατία ἢ νὰ μὴν ὑπάρχει; Ἡ συζήτηση μὲ τὸν Μπερνστάϊν καὶ τοὺς διπαδούς τον δὲν ἀφορᾶ, σὲ τελευταία ἀγάλυση, αὐτὸν ἢ ἐκεῖνο τὸν τρόπο τῆς πάλης, αὐτὴν ἢ ἐκείνη τὴν τακτική, ἀλλὰ αὐτὴ τὴν ὑπόσταση τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κινήματος.

*Η διάγνωση αὐτὴ ἔχει διπλῆ σημασία γιὰ τοὺς ἐργάτες, γιατὶ πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ ἔνα ζήτημα ποὺ ἀφορᾶ αὐτοὺς τοὺς ίδιους καὶ τὴν ἐπιφροή των μέσα στὸ κίνημα, γιατὶ στὸ ζήτημα αὐτὸ ἀποτελοῦν τὸ τομάρι τῆς ἀρκούδας ποὺ πρόκειται νὰ πουληθεῖ στὴν ἀγορά. Τὸ ὅπροτο ψηφιστικὸ ρεῦμα, ποὺ δι Μπερνστάϊν διατύπωσε θεωρητικά, δὲν είναι παρὰ μιὰ ὀσυνείδητη τάση γιὰ τὴν ἔξασφάλιση τῆς ὑπεροχῆς στὰ μικροαστικὰ στοιχεῖα ποὺ προσχώρησαν στὸ κόμμα, γιὰ τὴν ἀλλοίωση, σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῶν μικροαστικῶν αὐτῶν στοιχείων, τῆς πράξης καὶ τῶν σκοπῶν τοῦ κόμματος. Τὸ ζήτημα τῆς κοινωνικῆς μεταρρύθμισης καὶ τῆς ἐπανάστασης, τοῦ τελικοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ κινήματος, είναι ἀπὸ μιὰ ἄλλη πλευρὰ ταυτόσημο τὸ ζήτημα, ἀν τὸ ἐργατικὸ κίνημα θὰχει μικροαστικὸ ἢ προλεταριακὸ χαρακτήρα.

1. Η ΟΠΠΟΡΤΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Στὴν πρόταση δτι οἱ θεωρίες είναι εἰδωλα τῶν φαινομένων τοῦ ἔξιτερικοῦ κόσμου μέσα στὸν ἀνθρώπινο ἔγκεφαλο,

πρέπει νὰ προσθέσει κανεὶς δπωσδήποτε, ἔχοντας ὑπὸ δψη τον τὴν θεωρία τοῦ Ἐδουάρδου Μπερνστάϊν, δτι είναι, μερικὲς φορές, εἰδωλα ἀνεστραμμένα. Μιὰ θεωρία γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ μὲ κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις—ὕστερα ἀπὸ τὴν δριστικὴ ἀπονάρκωση τῆς γερμανικῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσης, γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς παράγωγῆς ἀπὸ τὰ σύνδικάτα—ὕστερα ἀπὸ τὴν ἥττα τῶν ἄγγλων ἐργατῶν μηχανοποιῶν, γιὰ τὴ σοσιαλδημοκρατικὴ κοινοβουλευτικὴ πλειονοψηφία—ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ σαξινικοῦ συντάγματος καὶ τὶς ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ δικαιώματος τῆς γενικῆς ψηφοφορίας! *Αλλὰ τὸ κέντρο τῆς βαρύτητας στὶς ἀντιλήψεις τοῦ Μπερνστάϊν δὲ βρίσκεται κατὰ τὴ γνώμη μας στὶς γνώμες του γιὰ τὰ πρακτικὰ καθήκοντα τῆς σοσιαλδημοκρατίας, ἀλλὰ σὲ δια λέγει γιὰ τὴν πορεία τῆς ἀντικειμενικῆς ἔξελιξης τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Καὶ τὸ δυὸ αὐτὰ μέρη τῆς θεωρίας του βρίσκονται βέβαια σὲ στενὴ ἀλληλοσυσχέτιση.

Κατὰ τὸ Μπερνστάϊν ἡ ἔξελιξη τοῦ καπιταλισμοῦ καθιστᾶ ὅλο καὶ περισσότερο ἀπίθανη μιὰ γενικὴ κατάρρευσή του, κι' αὐτὸ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ γιατὶ τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα δείχνει μιὰ διαρκῶς, αὐξήσουσα ἵκανότητα προσαρμογῆς, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη γιατὶ ἡ παραγωγὴ διαρκῶς διαφοροποιεῖται. *Η ἵκανότητα προσαρμογῆς τοῦ καπιταλισμοῦ ἔκδηλωνται κατὰ τὸν Μπερνστάϊν πρῶτο, μὲ τὴν ἔξαφάνιση τῶν γενικῶν κρίσεων χάρις στὴν ἔξελιξη τοῦ πιστωτικοῦ συστήματος, τῶν δργανώσεων τῶν ἐπιχειρηματῶν, τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τοῦ δικτύου πληροφοριῶν, δεύτερο μὲ τὴν ἀντοχὴ τῆς μεσαίας τάξης ποὺ δρείλεται στὴ διαρκῆ διαφοροποίηση τῶν παραγωγικῶν κλάδων καὶ στὴν ἀνύψωση πλατειῶν στρωμάτων τοῦ προλεταριάτου στὴ μεσαία τάξη, καὶ τρίτο, τέλος, στὴν ολκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ἔξύψωση τοῦ προλεταριάτου χάρις στὴ συνδικαλιστικὴ πάλη.

*Απὸ ὅλα αὐτὰ βγαίνει λοιπὸν γιὰ τὸν πρακτικὸ ἀγῶνα τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἡ γενικὴ ὑπόδειξη, δτι ἡ σοσιαλδημοκρατία πρέπει νὰ προσανοτάλισει τὴ δράση τῆς δχι στὴν κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας, ἀλλὰ στὴν ἔξύψωση τῆς θέσης τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ δχι μὲ μιὰ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ κρίση, ἀλλὰ μὲ μιὰ βαθμαία διενρυνση

τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου καὶ μὲ μιὰ βαθμιαία εἰσιγωγὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ συνεταιρίζεσθαι.

Καὶ αὐτὸς ὁ Μπερνστάϊν δὲ βλέπει στὶς ἀντιλήψεις του τίποτα τὸ καινούργιο, νομίζει ἀντίθετο ὅτι συμπίπτουν τόσο μὲ μερικὲς ἐκφράσεις τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Ἐνγκελᾶς, ὅσο καὶ μὲ τὴ γενικὴ ὡς τὰ τώρα κατεύθυνση τῆς σοσιαλδημοκρατίας. Ἀλλὰ κατὰ τὴ γνώμη μου εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς, ὅτι οἱ ἀντιλήψεις τοῦ Μπερνστάϊν βρίσκονται πραγματικὰ σὲ βασικὴ ἀντίφαση μὲ τὴν πορεία τῶν ἵδεων τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἄν τὸ σύνολο τῶν ἀναθεωρητικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Μπερνστάϊν μποροῦσε νὰ συνοψιστεῖ στὸ ὅτι ἡ πορεία τῆς καπιταλιστικῆς ἐξέλιξης ἡταν πολὺ βραδύτερη ἀπὸ ὅτι συνηθίσαμε νὰ πιστεύουμε, ἡ θεωρία του δὲ θὰ ἐσήμαινε στὴν πραγματικότητα παρὰ μιὰ ἀναβολὴ στὴν κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ προλεταριάτο, κατάκτηση ποὺ ὅς τώρα παραδεχόμαστε. Τὸ συμπέρασμα ποὺ θὰ μποροῦσε πρακτικὰ νὰ βγει ἀπὸ τὴν ἀντιλήψη αὐτὴν εἶναι τὸ πολὺ-πολύ, ὅτι θὰναι βραδὺς ὁ ϕυθμὸς τῆς πάλης. Δὲν πρόκειται ὅμως γιὰ μιὰ τέτοια ἀντιλήψη. Ἐκεῖνο ποὺ θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ ὁ Μπερνστάϊν δὲν εἶναι ὁ ϕυθμὸς τῆς ἐξέλιξης, ἀλλ᾽ αὐτὴ ἡ πορεία τῆς ἐξέλιξης τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας καὶ σὲ συσχέτιση μὲ αὐτήν, τὸ πέρασμα στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς.

Ἡ μέχρι σήμερα ἰσχύουσα σοσιαλιστικὴ θεωρία παραδέχεται, ὅτι τὸ σημεῖο τῆς ἀφετηρίας γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ ἀνατροπὴν θὰναι μιὰ γενικὴ καὶ ἐξουθενωτικὴ κρίση. Ἐδῶ πρέπει νὰ διακρίνει κανεὶς κατὰ τὴ γνώμη μας δυὸ πράγματα: πρῶτο, τὴ βασικὴ σκέψη ποὺ κρύβει ἡ ἀντιληφτὴ αὐτὴ καὶ δεύτερο τὴν ἐξωτερικὴ μορφὴ τῆς βασικῆς αὐτῆς σκέψης. Ἡ βασικὴ σκέψη εἶναι ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία προετοιμάζει ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς, ἔνεκα τῶν ἴδιων τῆς ἀντιθέσεων, τὴ στιγμὴ τῆς ἐξάρθρωσῆς της, τὴ στιγμὴ ποὺ δὲ θὰναι πιὰ δυνατὴ ἡ ὑπαρξὴ της. Τὸ γεγονός ὅτι τὴ στιγμὴ αὐτὴ τὴ φανταξόμαστε σὰν μιὰ γενικὴ καὶ συγκλονιστικὴ ἐμπορικὴ κρίση ἔχει βέβαια τὰ αἴτιά του, ἀλλὰ εἶναι πάντως δευτερεύον καὶ ἀσήμαντο γιὰ τὴ βασικὴ σκέψη. Ἡ ἐπιστημονικὴ θεμελίωση τοῦ σοσιαλισμοῦ βασί-

ζεται, καθὼς εἶναι γνωστό, σὲ τρία ἀποτελέσματα τῆς καπιταλιστικῆς ἐξέλιξης: πρῶτα-πρῶτα, στὴν αὐξένουσα ἀναρχία τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ἀναρχία ποὺ καθιστᾶ ἀναπόφευκτη τὴν καταστροφὴ τοῦ καπιταλισμοῦ· δεύτερο, στὴν προϊούσα κοινωνικοποίηση τῆς παραγωγῆς, ποὺ δημιουργεῖ τὶς θετικὲς βάσεις τοῦ μελλοντικοῦ κοινωνικοῦ συστήματος· καὶ τρίτο στὴν αὐξένουσα δργάνωση καὶ ταξικὴ ἐπίγνωση τοῦ προλεταριάτου, τὸ δότοιο ἀποτελεῖ τὸ δρῶντα παράγοντα τῆς ἐπικείμενης ἀνατροπῆς.

Ο Μπερνστάϊν ἀφήνει κατὰ μέρος τὸν πρῶτο ἀπὸ τοὺς κυρίους αὐτὸὺς στύλους τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ. «Υποστηρίζει δηλαδὴ ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ ἐξέλιξη δὲν δηγεῖ πρὸς ἓνα οἰκονομικὸ κράχ. Ἀλλὰ ἔτσι ἀπορρίπτει ὅχι μόνο τὴν καθορισμένη μορφὴ τῆς καπιταλιστικῆς τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀκόμη τὸ γεγονός τῆς καπιταλιστικῆς. Λέγει κατηγορηματικά: «Θὰ μποροῦσε τώρα νὰ προβληθεῖ ἡ ἀντίρρηση, ὅτι, δταν μιλᾶ κανεὶς γιὰ τὴν κατάρρευση τῆς σημερινῆς κοινωνίας, ἐννοεῖ κάτι περισσότερο παρὰ μιὰ γενικὴ καὶ συγκριτικὰ μὲ τὶς προηγούμενες πιὸ ἐντατικὴ ἐμπορικὴ κρίση, ἐννοεῖ δηλαδὴ μιὰ διολκηρωτικὴ κατάρρεση τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος. συνέπεια τῶν ἴδιων τοῦ ἀντιθέσεων». Καὶ ἀπόκρινεται σ' αὐτό: «Μιὰ περίπου ταῦτογρονι ὀλοκληρωτικὴ κατάρρευση τοῦ τωριχοῦ παραγωγικοῦ συστήματος δὲ γίνεται πιθανώτερη, ἀλλὰ περισσότερο ἀπίθανη ὅσσο προχωρεῖ ἡ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας, γιατὶ ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ αὐξάνει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὴν ἴκανότητα προσαρμογῆς κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη—ἢ καὶ συγγρένως—τὴ διαφοροποίηση τῆς βιομηχανίας». (¹).

Αλλὰ τότε προκύπτει τὸ πορφαρώτατο ζήτημα: Γιατὶ καὶ πῶς θὰ ἐπιτύχουμε γενικὰ τὸν τελικὸ σκοπὸ τῶν προσπαθειῶν μας; Ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ ἡ ιστορικὴ ἀναγκαιότητα τῆς σοσιαλιστικῆς ἀνατροπῆς ἐκδηλώνεται πρὸ πάντων μὲ τὴν αὐξένουσα ἀναρχία τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος, ἀναρχία ποὺ τὸ ὥθετι στὸ ἀδιέξοδο. Ἀλλ' ἀν παραδεχτεὶ κανεὶς μαζὶ μὲ τὸν Μπερνστάϊν, ὅτι ὁ καπιταλισμὸς δὲν ἐξελίσσεται πρὸς τὴν ἴδια τοῦ καπιταλιστική, τὸ ὅ τε ὁ σο-

(1) «Νέα Ἐποχὴ» 1897)98, ἀριθ. 18, σελ. 555.

σιαλισμὸς θᾶπανε νάναι ἀντικειμενικὰ
ἀναγκαῖος. Ἀπ' τοὺς ἀκρογωνιαίους λίθους τῆς ἐπιστημο-
νικῆς θεμελίωσής του δὲ θάμεναν τότε παρὰ μόνο τὰ δυὸς ἄλλα
ἀποτελέσματα τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος: ἡ κοινωνικο-
ποιημένη παραγωγὴ καὶ ἡ ταξικὴ συνείδηση τοῦ προλεταριά-
του. Αὐτὸς ἀκριβῶς ἔχει ὑπὸ δύψη του ὁ Μπερντάϊν ὅταν λέγει:
«Οὐ κόσμος τῶν σοσιαλιστικῶν Ιδεῶν δὲ χάνει τίποτε (μὲ τὴν
ἔγκαττάλειψη τῆς θεωρίας τῆς κατάρρευσης) ἀπ' τὴν πειστική
του δύναμη. Γιατί, ἀν τὰ ἔξετάσουμε πλησιέστερα, τὶ εἶναι ὅλα
ὅσα ἀπαριθμήσαμε σάν παράγοντες γιὰ τὴν ἔξαφάνιση ἢ τὴν
ἄλλοιωση τῶν παλαιῶν κρίσεων; Εἶναι ὅλα πράγματα, ποὺ ἀ-
ποτελοῦν συγχρόνως προϋποθέσεις καὶ ἐν μέρει μάλιστα βάσεις
γιὰ τὴν κοινωνικοποίηση τῆς παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς»⁽¹⁾.

Ἄλλος ἀρκεῖ μιὰ σύντομη ἔξεταση, γιὰ νὰ ἀποδείξουμε ὅτι
κι' ἐδῶ πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπατηλὸ συμπέρασμα. Ποὺ ἔγκειται
ἡ σημασία τῶν φαινομένων ποὺ ὁ Μπερντάϊν χαρακτηρίζει
σὰν μέσα προσαρμογῆς τοῦ καπιταλισμοῦ, δηλαδὴ τῶν κάρτελ,
τῆς πίστης, τῆς τελειοποίησης τῶν μέσων συγκοινωνίας, τῆς ἔξυ-
ψωσης τῆς ἐργατικῆς κ.τ.λ.: «Η σημασία τῶν φαινομένων αὐτῶν
ἔγκειται δλοφάνερα στὸ γεγονός ὅτι αἰρουν ἡ ἀμβλύνοντας τὶς
ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας παρεμπο-
δίζουν τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν ἔντασή των. »Ετσι ἡ ἔξαφάνιση
τῶν κρίσεων ἔχει τὴν ἔννοια, ὅτι αἱρεται ἡ ἀντίθεση μεταξὺ^ν
παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς μέσα στὸ καπιταλιστικὸ καθεστώς,
ἡ ἔξυψωση τῆς θέσης τῆς ἐργατικῆς τάξης ἢ ἡ ἀνύψωση ἐνὸς
μέρους τῆς ἐργατικῆς τάξης στὴ θέση τῶν μεσαίων στρωμάτων
σημαίνει τὴν ἀμβλύνση τῆς ἀντίθεσης μεταξὺ κεφαλαίου καὶ
ἔργασίας. «Ἀλλὰ πὼς εἶναι δυνατὸ τὰ κάρτελ, τὸ πιστωτικὸ
σύστημα, τὰ συνδικάτα κ.τ.λ. ποὺ αἱρουν τὶς καπιταλιστικὲς
ἀντιθέσεις, ποὺ σώζουν δηλαδὴ ἀπ' τὴν καταστροφὴ τὴν καπι-
ταλιστικὴ κοινωνία, ποὺ διατηροῦν τὸν καπιταλισμὸ—γι' αὐτὸς
ἄλλως τε ὁ Μπερντάϊν τὰ δύνομάζει «μέσα προσαρμογῆς»,
νάναι συγχρόνως καὶ «προϋποθέσεις καὶ ἐν μέρει μάλιστα βά-
σεις» γιὰ τὸ σοσιαλισμό; «Ολοφάνερα, αὐτὸς εἶναι δυνατὸ μόνο

(1) «Νέα Ἐποχὴ» 1897)98, ἀριθ. 18, σελ. 554

μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἐκφράζουνε πιὸ ἔντονα τὸν κοινωνικὸ χαρα-
κτῆρα τῆς παραγωγῆς. Ἄλλος ἐφ' ὅσον τὸ διατηροῦν μὲ τὴν κα-
πιταλιστικὴ του μορφή, καθιστοῦν περιττὸ τὸ πέρασμα τῆς
κοινωνικοτοιημένης αὐτῆς παραγωγῆς στὴ σοσιαλιστικὴ μορφή.
Γι' αὐτὸς ἀποτελοῦν βάσεις καὶ προϋποθέσεις τοῦ σοσιαλιστικοῦ
καθεστῶτος μόνο νοητικά, δχι ὅμως καὶ μὲ ίστορικὴ ἔννοια,
εἶναι δηλαδὴ φαινόμενα γιὰ τὰ δποῖα γνωρίζομε, ἐπὶ τῇ βάσει
τῆς παράστασης ποὺ ἔχομε γιὰ τὸ σοσιαλισμό, ὅτι εἶναι συγγενῆ
μ' αὐτόν, τὰ δποῖα δημοσία στὴν πραγματικότητα δχι μόνο δὲν
ἐπιφέρουν τὴν σοσιαλιστικὴ ἀνατροπή, ἀλλὰ καὶ τὴν καθιστοῦν
περιττή. »Ετσι σὰν βάση τοῦ σοσιαλισμοῦ δὲ μένει παρὰ ἡ τα-
ξικὴ συνείδηση τοῦ προλεταριάτου. Ἄλλα κι' αὐτὴ στὴ δεδο-
μένη περίπτωση δὲν εἶναι πιὰ ἡ πνευματικὴ ἀντανάκλαση τῶν
διαρκῶς δεχομένων ὑπεριθέσεων ποὺ δημιουργεῖ ὁ καπιταλι-
σμὸς κι' ἡ ἐπικείμενη καταστροφὴ του, ἀλλὰ μόνο ἔνα ἰδεῶδες,
ποὺ ἡ πειστικὴ τὸν δύναμη ἔγκειται στὶς τελειότητες τὶς δποῖες
τοῦ ἀποδίδοντο.

Μὲ μιὰ λέξη, ἔκεινο ποὺ ἔπιτυγχάνουμε στὸ δρόμο αὐτό,
εἶναι μιὰ θεμελίωση τοῦ σοσιαλιστικοῦ προγμάτου διὰ τῆς
«καθαρᾶς γνώσης», δηλαδὴ ἀπλούστερα, μιὰ ἰδεαλιστικὴ θεμε-
λίωση, ἐνῶ ἡ θεμελίωση διὰ τῆς ἀντικειμενικῆς ἀναγκαιότητας,
διὰ τῆς πορείας τῆς ὑλικῆς κοινωνικῆς ἔξελιξης, φαίνεται πιὰ
περιττή. «Η φεβιζούντικὴ θεωρία βούσκεται μπρὸς σ' ἔνα δί-
λημμα. »Η ἡ κοινωνικὴ ἀνατροπὴ ἀναπτηδᾶ ἀπ' τὶς ἐσωτερι-
κὲς ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος, δπότε μαζὶ μὲ
τὸ καθεστὼς αὐτὸς ἔξελισσονται καὶ οἱ ἀντιθέσεις του καὶ μιὰ
κατάρρευση μ' αὐτὴν ἡ ἔκεινη τὴν μορφὴ εἶναι σ' ἔνα δποιοδή-
ποτε χρόνο ἀναπόφευκτῃ· τότε ὅμως καὶ τὰ «μέσα προσαρμο-
γῆς» δὲν ἔχουν κανένα ἀποτέλεσμα καὶ ἡ θεωρία τῆς κατάρ-
ρευσης εἶναι δρυπή. »Η τὰ «μέσα προσαρμογῆς» εἶναι πράγματι
ἴκαναν νὰ σώσουν τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα ἀπ' τὴν κατάρρευ-
ση, δηλαδὴ νὰ καταστήσουν βιώσιμο τὸν καπιταλισμό, δηλαδὴ
νὰ αἱρουν τὶς ἀντιθέσεις του, δπότε ὅμως ὁ σοσιαλισμὸς παύει
πιὰ νάναι μιὰ ίστορικὴ ἀναγκαιότητα καὶ εἶναι: δι, τι ἀλλο κα-
νεὶς θέλει, δχι ὅμως καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ὑλικῆς ἔξελιξης τῆς
κοινωνίας. Τὸ δίλημμα αὐτὸς ἀνάγεται σ' ἔνα ἄλλο: ἡ ἔχει δι-

16 —

καιο δ ρεβιζιονισμὸς σχετικὰ μὲ τὴν πορεία τῆς καπιταλιστικῆς ἔξεληντος καὶ τότε ή σοσιαλιστικὴ μεταβολὴ τῆς κοινωνίας γίνεται οὐτοπία, ἢ δ σοσιαλισμὸς δὲν εἶναι οὐτοπία, δπότε ή θεωρεῖται τῶν «μέσων προσαρμογῆς» εἶναι ἀναγκαστικὰ ἀβάσιμη. That is the question, αὐτὸς εἶναι τὸ ζήτημα.

2. Η ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Τὰ σπουδαιότερα μέσα ποὺ συντελοῦν, κατὰ τὸ Μπερνστάϊν, στὴν προσαρμογὴ τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας εἶναι τὸ πιστοτικὸ σύστημα, τὰ βελτιωμένα συγκοινωνιακὰ μέσα καὶ οἱ δργανώσεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν,

Ἡ πίστη, γιὰ νὰ ἀρχίσουμε ἀπ’ αὐτήν, ἐκπληρώνει μέσα στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία διάφορες λειτουργίες, ἀπ’ τὶς διοπῆς ἡ πιὸ σοβαρὴ εἶναι, ὡς γνωστό, ἡ αὔξηση τῆς διασταλτικῆς ἵκανότητας τῆς παραγωγῆς κι’ ἡ διεικόλυνση τῆς ἀνταλλαγῆς, στὴν ὅποια ἡ πίστη χρησιμεύει σὲν μεσάζων. Παντοῦ δοῦν η ἔμφυτη τάση τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς γιὰ μιὰ ἀπεριόριστη ἐπέκταση προσκρούει στὰ δρια τῆς ἀτομικῆς ἴδιοτησίας, στὴν περιορισμένη ποσότητα τοῦ ἀτομικοῦ κεφαλαίου, ἐπεμβαίνει ἡ πίστη, σὰν μέσο γιὰ τὸ ξεπέρασμα, κατὰ καπιταλιστικὸ τρόπο, τῶν δριῶν αὐτῶν γιὰ τὴ συγχώνευση πολλῶν ἀτομικῶν κεφαλαίων σὲ ἕνα—ἴδρυση ἀνωνύμων ἑταιριῶν—, γιὰ τὴ διαχείριση ἔνων κεφαλαίων ἀπὸ ἕνα καπιταλιστὴ—βιομηχανικὴ πίστη. Ἀπ’ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ πίστη ἐπιταχύνει, σὰν ἔμπορικὴ πίστη, τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ἔμπορευμάτων, δηλαδὴ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ κεφαλαίου στὴν παραγωγή, δηλαδὴ τὸν διὸ βιομηχανικὸ κύκλο. Εἶναι εὔκολο νὰ ἀντιληφθεῖ κανεὶς τὴν ἐπίδραση ποὺ ἔξασκοιν οἱ διὸ αὐτὲς σοβαρὲς λειτουργίες τῆς πίστης ἀπ’ τὴν ἀποψή τῆς δημιουργίας τῶν κοίσεων. Οἱ κοίσεις δημιούργησαν τὴν καπιταλιστικὴν ἵκανότηταν, τὴν διασταλτικὴν ἵκανότηταν, τὴν διασταλτικῶν τύσεων τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς περιορισμένης καπαναλωτικῆς ἵκανότητας. Ἐτοί, σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, ἡ πίστη εἶναι ἀκριβῶς τὸ εἰδικὸ μέσο, μὲ τὸ διόπιο ἡ ἀντίθεση αὐτὴ ἔσπειρ ὅσο τὸ δυνατὸ συχνότερα. Ἡ πίστη αὐξάνει ποὺ πάντων τεράστια τὴ διασταλτικὴ

ἵκανότητα τῆς παραγωγῆς καὶ ἀπότελεῖ τὴν ἐσωτερικὴ δύναμη ποὺ ὀθεῖ τὴν παραγωγὴ πέρα ἀπ’ τὰ δρια τῆς ἀγορᾶς. Ἄλλα ἡ ἐπίδρασή της εἶναι διπλῆ. Σὰν παράγοντας τῆς παραγωγῆς προσκαλεῖ ἀπ’ τὴ μιὰ μεριὰ τὴν ὑπερπαραγωγήν, ἐνῶ ἀπ’ τὴν ἄλλη μεριά, ὑπὸ τὴν ἴδιοτητά της τοῦ μεσάζοντα στὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ἔμπορευμάτων, καταστρέφει οικιά, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κρίσης, τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις ποὺ αὐτὴ ἡ ἴδια ἔφερε στὴ ζωή. Μὲ τὶς πρώτες ἔνδειξεις τῆς στασιμότητας στὴν ἀγορὰ ἡ πίστη συστέλλεται, ἀφίνει στὴ μέση τὴν ἀνταλλαγὴ τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ποὺ τῆς εἶναι ἀναγκαία, ἀποδείχνεται ἀνίσχυρη καὶ ἀσκοπη ἐκεὶ ὅπου ἀκόμη προσφέρεται νά ἔχει πηγετήσει τοὺς καπιταλιστὲς καὶ περιοδίαι ἔτσι, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κρίσης στὸ ἐλάχιστο τὴν καπαναλωτικὴ ἵκανότητα.

Ἡ πίστη ἐκτὸς ἀπ’ τὸ δυὸ αὐτὰ σοβαρὰ ἀποτέλεσματα, συντελεῖ καὶ κατ’ ἄλλους τρόπους στὴ δημιουργία τῶν κοίσεων. Δὲν εἶναι μόνο τὸ τεχνικὸ μέσο, χάρις στὸ διόπιο ὁ καπιταλιστὴς διαχειρίζεται ἔνα κεφάλαιο, ἄλλο ἀπότελεῖ συγχρόνως γιὰ αὐτὸν τὸ κίνητρο ποὺ τὸν ὀθεῖ στὴν τολμηρὴ καὶ ἀνενδοίμαστη χρησιμοποίηση τῆς ἔνεντης ἴδιοτησίας, ποὺ τὸν ὀθεῖ κατὰ συνέπεια σὲ οιφοκίνδυνες κερδοσκοπίες. ቙ πίστη, σὰν ὑπουλὸ μέσο τῆς ἀνταλλαγῆς ἔμπορευμάτων, δημιούργησε τὴν κρίση, ἀλλὰ καὶ διευκολύνει τὸ ἔστασμά της καὶ τὴν ἐπέκτασή της, γιατὶ μεταβάλλει τὴν ὅλη ἀνταλλαγὴ σ’ ἔνα ἔξαιρετα σύνθετο καὶ τεχνήτο μηχανισμὸ πονχεὶ σὲν πραγματικὴ βάση ἔναι ἐλάχιστο ποσὸ μεταλλικοῦ χρήματος καὶ προκαλεῖ ἔτσι μὲ τὴν πὸ μικρὴ αὐτία διαταράχεις στὴ λειτουργία τοῦ μηχανισμοῦ αὐτοῦ.

Ἐτοί, ἡ πίστη, ἐνῶ πολὺ ἀπέχει ἀπ’ τὸ νᾶναι ἔνα μέσο ἀρσης ἡ ἔστω καὶ ἀμβλυνσης τῶν κοίσεων, ἀποτελεῖ, ἐντελῶς ἀντίθετα, ἔναν ἴδιαίτερα ἰσχυρὸ παράγαντα δημιουργίας τῶν κοίσεων. Στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲ θάταν δυνατὸ νὰ συμβεῖ τίποτε ἄλλο. ቙ εἰδικὴ λειτουργία τῆς πίστης δὲν ἔγκειται—γιὰ νὰ ἐκφραστοῦμε κατὰ γενικὸ τρόπο— παρὰ στὸ νὰ διώχνει καὶ τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα σταθερότητας ἀπὸ ὅλες τὶς καπιταλιστικὲς σχέσεις καὶ νὰ εἰσάγει παντοῦ τὴν πὸ μεγάλῃ ἐλαστικότητα, νὰ καθιστᾶ ὅλες τὶς καπιταλιστικὲς δυνάμεις ἔξαιρετι καὶ διασταλτές, σχετικὲς καὶ εὐαίσθητες. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἔτσι

Ρ. Λεύξεμπεργκ: Μεταρρύθμιση ή 'Επανάσταση;

δὲν εἶναι δυνατὸ παρὰ νὰ διευκολύνεται καὶ νὰ γίνεται πιὸ ἐντονο τὸ ἔσπασμα τῶν κρίσεων, οἱ δόποις δὲν εἶναι παρὰ ἡ περιοδικὴ σύγκρουση τῶν δυνάμεων τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ποὺ ἀντιτίθενται ἀμοιβαία.

Ἐτσι ἐχόμαστε στὸ ἄλλο ζήτημα: πῶς εἶναι δυνατὸν ἡ πίστη γενικὰ νὰ φαίνεται σὴν ἔνα «μέσο προσαρμογῆς» τοῦ καπιταλισμοῦ; Εἶναι καταφανὲς ὅτι ἡ βαθύτερη ἔννοια «προσαρμογῆς» τοῦ καπιταλισμοῦ μὲ τὴ βοήθεια τῆς πίστης, διποιδήποτε καὶ μὲ δοπιαδήποτε μορφὴ καὶ ἀν φαντασθεῖ κανεὶς τὴν προσαρμογὴ αὐτῆ, δὲ μπορεῖ παρὰ ὥληναι ἡ ἔξομαλυνση π. χ. μᾶς ἀντιφατικῆς σχέσης τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ἡ ἀρση ἡ ἡ ἀμβλυνοη μᾶς ἀπ’ τὶς ἀντιθέσεις τῆς καὶ ἡ ἔξασφάλιση σ’ ἔνα δοπιοδήποτε σημεῖο ἐλευθερίας κινήσεων στὶς ἀσφυκτιῶσες δυνάμεις. Στὴν πραγματικότητα ἀν μέσα στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία ὑπάρχει σήμερα ἔνα μέσο ποὺ δεῦνει στὸν ἀνώτατο βαθμὸ τὶς ἀντιθέσεις τῆς, αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς ἡ πίστη. Ἡ πίστη αὐξάνει τὴν ἀντιθεση μεταξὺ τοῦ τρόπου παραγωγῆς καὶ τοῦ τρόπου ἀνταλλαγῆς, μὲ τὸ νὰ ἐντείνει στὸν ἀνώτατο βαθμὸ τὴν παραγωγὴ, ἐνῶ παραλένει μὲ τὴν παραμικρότερην αἰτία τὴν ἀνταλλαγὴ. Αὐξάνει τὴν ἀντιθεση μεταξὺ τοῦ τρόπου παραγωγῆς καὶ τοῦ τρόπου ἰδιοτοίησης μὲ τὸ νὰ ἔχει ωρίζει τὴν παραγωγὴ ἀπ’ τὴν ἰδιοκτησία, μὲ τὸ νὰ μεταβάλει τὸ κεφάλαιο μέσα στὴν παραγωγὴ σὲ κοινωνικὸ κεφάλαιο καὶ ἔνα μέρος, δῆμος τοῦ κέρδους σὲ τόκο τοῦ κεφαλαίου, δηλ. σ’ ἔναν καθηρό τίτλο ἰδιοκτησίας. Αὐξάνει τὴν ἀντιθεση μεταξὺ τῶν σχέσεων ἰδιοκτησίας καὶ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων συνενώνοντας σὲ λίγη χέρια, μὲ τὴν ἀπαλλοτρίωση πολλῶν μικρῶν καπιταλιστῶν τεράστιες παραγωγικὲς δυνάμεις. Ἐντείνει τὴν ἀντιθεση μεταξὺ τοῦ κοινωνικοῦ χαρακτῆρα τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς καπιταλιστικῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας μὲ τὸ νὰ καθιστᾶ ἀναγκαία τὴν ἀνάμιξη τοῦ κράτους μέσα στὴν παραγωγὴ (ἀνιόνυμες ἐταιρίες).

Μὲ μιὰ λέξη, ἡ πίστη ἀναπαράγει δλες τὶς κύριες ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλιστικοῦ κόσμου, τὶς ἐντείνει στὸν ἀνώτατο βαθμό, ἐπιταχύνει τὴν πορεία του πρὸς τὴν ἴδια τοῦ ἐκμηδένιση, τὴν κατάρρευση. Τὸ πρῶτο καὶ κύριο μέσο προσαρμογῆς γιὰ τὸν

καπιταλισμὸ θάπτετε νάναι ἡ κατάργηση τῆς πίστης. Ἐτσι δπως εἶναι σήμερα ἡ πίστη, δὲν ἀποτελεῖ ἔνα μέσο προσαρμογῆς, ἀλλ’ ἔνα μέσο ἐκμηδένισης, ποὺ ἔξασκει μιὰ τεράστια ἐπαναστατικὴ ἐπίδραση. Αὐτὸς ἀκριβῶς δ ἐπαναστατικὸς χαρακτήρας τῆς πίστης, χαρακτήρας ποὺ ἔξπερνα τὰ ὅμια τοῦ καπιταλισμοῦ, δδήγησε τὲ ἐσφαλμένα σοσιαλίζοντα μεταρρυθμιστικὰ σχέδια· αὐτὸς εἶναι ἐκείνος ποὺ ἔκανε ὃστε μεγάλοι ἐκτρόσωποι τῆς πίστης, δπως ὁ Isaac Péreire στὴ Γαλλία, νὰ ἐμφανίζονται, δπως λέγει ὁ Μάρκη, κατὰ τὸ ἥμισυ σάν προφῆτες καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ σὰν ἀπατεῶνες.

Κατὰ τὸν ἵδιο τρόπο ἀποδείχνεται ἀχρηστο, ὑστερα ἀπὸ λεπτομερέστερη ἔξέταση, τὸ δεύτερο «μέσο προσαρμογῆς» τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, οἱ σ’ ν δ ε σ μ ο ι τ ώ ν ἐ π i - χ ε i ο μ α t i ω n. Κατὰ τὸν Μπερνοντάιν οἱ σύνδεσμοι αὐτοὶ ουθμίζουν τὴν παραγωγὴ καὶ συντ:λοῦν ἔτσι στὸ νὰ συγχρατεῖται ἡ ἀναρχία καὶ νὰ παρακάμπτονται οἱ κοίσεις. Βέβαια ἡ ἔξελιξη τῶν κάρτελ καὶ τράστ εἶναι ἔνα φαινόμενο τοῦ δοπίου οἱ πολύπλευρες οἰκονομικὲς ἐπιδράσεις δὲν ἔχουν ἐδευνηθεῖ ἀκόμη. Εἶναι ἔνα πρόβλημα ποὺ «μπορεῖ νὰ λυθεῖ μόνο μὲ τὴ βοήθεια τῆς μαρξικῆς διδασκαλίας. Ἀλλ’ ὁ πωσδήποτε ἔνα πρᾶγμα εἶναι καὶ τώρα φαινόρο: Περὶ περιορισμοῦ τῆς καπιταλιστικῆς ἀναρχίας θὰ μποροῦνται νὰ γίνει λόγος μόνο ἀν καὶ ἐφ’ δοσον τὰ κάρτελ, τὰ τράστ κ.τ.λ. παρουσίαζαν τὴν τάση νὰ γίνουν ἡ γενική, ἡ ἐπικρατοῦσα μορφὴ παραγωγῆς. Ἀλλ’ ἀκριβῶς αὐτὸ εἶναι ἐκείνο ποὺ ἀποκλείεται ἀπ’ αὐτὴ τὴ φύση τῶν κάρτελ. Ο τελικὸς οἰκονομικὸς σκοπὸς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἔνωσεων τῶν ἐπιχειρηματῶν εἶναι: διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ συναγωνισμοῦ μέσα σ’ ἔνα κλάδο τῆς παραγωγῆς νὰ ἐπηρεάσουν τὴ διανομὴ τοῦ κέρδους, ποὺ πραγματοποιεῖται στὴν ἀγορὰ τῶν ἐμπορευμάτων, κατὰ τρόπο ὃστε νὰ αὐξήσει τὸ μερίδιο πούχει ἀπ’ τὸ κέρδος δ δεδομένος βιομηχανικὸς κλάδος. Ἡ δργάνωση μέσα σ’ ἔνα βιομηχανικὸ κλάδο δὲ μπορεῖ νὰ αὐξήσει τὸ ποσοστὸ τοῦ κέρδους παρὰ μόνο εἰς βάρος τῶν ἀλλων κλάδων καὶ γι’ αὐτὸ εἶναι ἀδύνατη ἡ γενίκευσή της. Ἄν ἡ δργάνωση ἐπεκτείνεται στοὺς κυριώτερους παραγωγικοὺς κλάδους θὰ ἔχουν δεῖχνει μόνη της τὰ ἀποτελέσματά της.

Αλλὰ καὶ μέσα στὸ δραματικὸν τῶν ἐφαρμογῆς οἱ δραγανώσεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἔχουν ἀποτελέσματα ποὺ δὲ συντελοῦν καθόλου στὴν ἀρσηνικὴν ἀναρχίαν. Τὰ κάρτελ ἐπιτυγχάνουν κατὰ κανόνα στὴν ἐσωτερικὴν ἀγορὰν τὴν αὐξησην τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους γιὰ τὴν δρομήν μικρήσαμε πάρα πάνω, κατὰ τὸν ἔχοντα τρόπο: μὲ τὰ πρόσθετα τιμήματα τοῦ κεφαλαίου, ποὺ δὲ μποροῦν νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν γιὰ τὴν ἐσωτερικὴν κατανάλωσην, παράγοντας τὸ ἔχωτερικὸν μ' ἕνα πολὺ μικρότερο κέρδος, πωλοῦν δηλαδὴ τὰ ἐμπορεύματά των στὸ ἔχωτερικὸν πολὺ φθηνότερα παρὰ στὴ χώρα των. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι δέξινεται ὁ συναγωνισμὸς στὸ ἔχωτερικό, αὐξάνει ἡ ἀναρχία στὴν παγκόσμια ἀγορά. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ἕνα ἀποτέλεσμα ἀκριβῶς ἀντίθετο ἀπὸ τὸ ἐπιδιωκόμενο. "Ἐνα σχετικὸ παράδειγμα μᾶς παρέχει ἡ ἴστορία τῆς διεθνοῦς ζαχαροβιομηχανίας.

Τέλος οἱ δραγανώσεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν, ἐν πᾶσι συνόλῳ των σὰν μορφὴ ἐμφάνισης τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς, μποροῦν μόνο νὰ θεωρηθοῦν σὰν ἔνα μέταβατικὸ στάδιο, σὰν μιὰ δρισμένη φάση τῆς καπιταλιστικῆς ἑξέλιξης. Καὶ πραγματικά! Τὰ κάρτελ δὲν εἶναι σὲ τελευταῖα ἀνάλυση παρὰ ἔνα μέσο τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς γιὰ τὴ συγχρότηση τῆς μοιραίας πτώσης τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους σὲ δρισμένους παραγωγικὸν κλάδους. Ποιὰ μέθοδο δύμως χρησιμοποιοῦν τὰ κάρτελ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ;

Κατὰ βάση ἡ μέθοδος ποὺ χρησιμοποιοῦν δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀρχήστευση ἐνὸς μέρους τοῦ συσσωρευμένου κεφαλαίου· πρόκειται δηλαδὴ γιὰ τὴν ἰδιαίτερην ἀρχήστευσην τοῦ ἀποτελέσματος τῆς παγκόσμιας καπιταλιστικῆς ἀναρχίας. Αὐτὸν μορφὴ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν κύριεων. "Άλλ' ἔνα τέτοιο θεραπευτικὸ μέσο μοιάζει μὲ τὴν ἀρρώστεια, ὅπως τὸ ἔνα αὐγὸ μοιάζει μὲ τὸ ἄλλο καὶ μπορεῖ νὰ θεωρεῖται σὰν τὸ μικρότερο κακὸ μόνο γιὰ ἔνα δρισμένο χρονικὸ διάστημα. "Οταν ἀρχίσει νὰ στενεύει ἡ ἀγορά, συνεπείᾳ τῆς ἀρρώστης πιὰ ἀνάπτυξης τῆς παγκόσμιας ἀγορᾶς καὶ τῆς ἔξαντλησης τῆς ἀπὸ τὶς συναγωνιζόμενες καπιταλιστικὲς χῶρες—εἶναι φανερὸ πῶς δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀρνηθεῖ, ὅτι ἀργά ἡ γοργόρα θὰ φθάσει ἡ στιγμὴ αὐτή,—τότε καὶ ἡ ἐπιβληθεῖσα μερικὴ ἀχρήστευση τοῦ κε-

φαλαίου παίρνει μιὰ τέτοια ἔκταση, ποὺ καὶ τὸ φάρμακο τὸ ἕδιο μεταβάλλεται σὲ ἀρρώστεια καὶ τὸ κεφάλαιο ποὺ κοινωνικοποιήθηκε τόσο πολὺ ἀπὸ τὴν δραγάνωση μεταβάλλεται καὶ πάλι σὲ ἱδιωτικὸ κεφάλαιο. Κάθε ἱδιωτικὸ τμῆμα τοῦ κεφαλαίου προτιμᾶ, τῷδα ποὺ λιγότερες ή δυνατότητα νὰ βρεῖ μιὰ θεσούλα στὴν ἀγορά, νὰ δοκιμάσει ἀνεξάρτητα τὴν τύχη του. Οἱ δραγανώσεις σπουδὴν τότε σὰν σαπουνόφουσκες καὶ παραχωροῦν τὴν θέση τους πάλι στὸ σιναγωνισμό, ποὺ ἀρχίζει τώρα σὲ μιὰ ἀνώτερη κλίμακα⁽¹⁾.

Γενικὰ καὶ τὰ κάρτελ παρουσιάζονται ὥστε παραστηθεῖσαν δρισμένες ἐξελικτικὲς φάσεις ποὺ σὲ τελευταία ἀπάλυση αὐξάνονται ἀκόμη περισσότερο τὴν ἀναρχία τοῦ καπιταλιστικοῦ κόσμου καὶ συντελοῦν στὴν ἐκδήλωση καὶ στὴν ὀρίμανση δλῶν τῶν ἐσωτερικῶν του ἀντιθέσεων. "Οξύνονται τὴν ἀντίθεση μεταξὺ τοῦ τρόπου παραγωγῆς καὶ τοῦ τρόπου ἀνιαλλαγῆς μὲ τὸ νὰ δέξινονται στὸν ἀνώτατο βαθμὸ τὴν πάλη μεταξὺ τῶν παρα-

(1). Ο Φρ. "Ενγκελς γράφει τὸ 1894 σὲ μιὰ σημείωσή του στὸν 3ο τόμο τοῦ Κεφαλαίου: "Απ' τὴν ἐποχὴ ποὺ γράφτηκαν τὰ παραπάνω (1865) αὖθησε σημαντικά ὁ συναγωνισμὸς στὴν παγκόσμια ἀγορά, λόγῳ τῆς γρήγορης ἑξέλιξης τῆς βιομηχανίας σὲ δλες τις πολιτισμένες χώρες καὶ κυρίως στὴν Αμερικὴ καὶ τὴ Γερμανία. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ σύγχρονες παραγωγικὲς δυνάμεις, ποὺ αὐξάνονται γρήγορα καὶ σὲ τερψτία κλίμακα, γίνονται μέρα μὲ τὴ μέρα ισχυρότερες ἀπὸ τὸν νόμιμος τῆς καπιταλιστικῆς ἐμπορευματικῆς ἀνταλλαγῆς μέσα στὰ πλαίσια τῶν ὅποιων πρέπει νὰ κινοῦνται, τὸ συναντόνονται σήμερα ὅλο καὶ πιὸ πολὺ καὶ οἱ ἕδιοι οἱ καπιταλιστές. Αὐτὸν φαίνεται κυρίως ἀπὸ δύο συμπτώματα. Πρώτο, ἀπ' τὴν καινούργια δασμολογικὴ μενία, ποὺ διακρίνεται ἀπὸ τὴν παληγά δασμολογικὴ πολιτικὴ κυρίως διότι προστατεύεται περισσότερο τὸ εἰδη ἀκριβῶς ἐκεῖνα ποννιαὶ κατάλληλα γιὰ τὴν ἐξαγωγή. Δεύτερο, ἀπ' τὰ κάρτελ (τράστ) τῶν ἐργοστασιαρχῶν ὀλοκλήρωτη σφαιρικὴ παραγωγῆς, κάρτελ ποὺ ἀποβλέπουν στὴ ψύθμιση τῆς παραγωγῆς καὶ κατὰ συνέπεια καὶ στὶς ψύθμιση τῶν τιμῶν καὶ τοῖς κέρδους. Περιττὸ νὰ πούμε ὅτι τὰ πειράματα αὐτὰ δὲν εἶναι πραγματοποιήσιμα παρὰ μόνο ὑπὸ σχετικά εύνοϊκους οἰκονομικούς δρους. Ή πρώτη καταγίδα τὰ ἀνατρέπει καὶ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ τάξη τῶν καπιταλιστῶν δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ἐνδεδειγμένη νὰ ἐπιβάλει τὴν ψύθμιση ποὺ γοργάζεται ἡ παραγωγή. Στὸ ἀναμεταξὺ διάστημα ὁ προορισμὸς τῶν καρτελ τούτων δὲν εἶναι παρὰ νὰ φροντίζονται πᾶς οἱ μικροί ήδη καπιτροχθίζονται ταχύτερα παρὰ ὡς τώρα ἀπὸ τοὺς μεγάλους".

γωγῶν καὶ τῶν κατανάλωτῶν, ὅπως συμβαίνει κυρίως στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, ὁξύνουν ἀκόμη τὴν ἀντίθεση μεταξὺ τοῦ τρόπου παραγωγῆς καὶ τοῦ τρόπου ἰδιοποίησης, ἀντιπαρατάσσοντας κατὰ τὸν πιὸ κτηνώδη τρόπο ἐναντίον τῆς ἐργατικῆς τάξης τὴν ὑπεροχὴν τοῦ δργανωμένου κεφαλαίου καὶ ἐντείνοντας ἔτσι στὸν ἀνώτατον βαθμὸν τὴν ἀντίθεση μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας.

Οξύνουν τέλος τὴν ἀντίθεση μεταξὺ τοῦ διεθνοῦς χαρακτήρα τῆς παγκόσμιας καπιταλιστικῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτήρα τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους, διότι ἔχουν σὰν παρεπόμενο ἕνα γενικὸ τελωνειακὸ πόλεμο καὶ ἐντείνουν ἔτσι στὸν ἀνώτατον βαθμὸν τὶς ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων καπιταλιστικῶν κρατῶν. Σ' αὐτὰ προστίθεται ἀκόμη ἡ ἄμεση, ἔξαιρετικά ἐπαναστατικὴ ἐπίδραση ποὺ ἔχασκον τὰ κάρτελ σχετικὰ μὲ τὴν συγκέντρωση τῶν προϊόντων, τὴν τεχνικὴ τελειοποίηση κτλ.

Ἐτσι, ἀπὸ τὴν ἀποψῆ τῶν τελικῶν των ἀποτελεσμάτων, τὰ κάρτελ καὶ τράστ ὅχι μόνο δὲν εἶναι «μέσο προσαρμογῆς» τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ποὺ ἔχειται τὶς ἀντιθέσεις τῆς, ἀλλ', ἀποτελοῦν ἀντίθετα ἕνα ἀπὸ τὰ μέσα ἔκεινα, ποὺ αὐτὴ ἡ Ἰδιαί δημιουργεῖ γιὰ τὴν αὐξηση τῆς ἀναρχίας τῆς, γιὰ τὴ διεύρυνση τῶν ἀντιθέσεών της. γιὰ τὴν ἐπιτάχυνση τῆς Ἰδιαίς τῆς καταστροφῆς.

Ἄλλ' ἀν τὸ πιστωτικὸ σύστημα, τὰ κάρτελ κ.λ.π. δὲν αἴρουν τὴν ἀναρχία τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, πῶς συμβαίνει ὅστε ἐπὶ δύο δεκαετίες—ἀπὸ τὸ 1873—νὰ μὴν ἔχουμε καμμιὰ γενικὴ ἐμπορικὴ κρίση; Δὲν εἶναι ἀραγε ἀντὸ μιὰ ἐνδειξη, ὅτι ὁ καπιταλιστικὸς τρόπος παραγωγῆς «προσαρμόστηκε» πραγματικά, τούλαγστον σ' ἕνα μεγάλο βαθμό, στὶς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας καὶ ἀπέδειξε σὰν ἐσφαλμένη τὴν ἀνάλυση ποὺ μᾶς ἔδωσε ὁ Μάρξ;

Ἡ ἀπάντηση δόθηκε εὐθὺς ὡς τέθηκε τὸ ἐρώτημα. Μόλις δὲ Μπεροντάϊγ τέλειωσε, τὸ 1898, τὴν κοιτικὴν του ἐναντίον τῆς μαρξικῆς θεωρίας τῶν κρίσεων, ἔσπασε τὸ 1900 μιὰ γενικὴ ὁρμητικὴ κρίση «αἱ 7 ἔτη ἀργοτερα», τὸ 1907, ἀρχισε μιὰ καινούργια κρίση, ποὺ ἀπὸ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἐπεκτάθηκε στὴν παγκόσμια ἀγορά. Ἐτσι ἡ θεωρία τῆς «προσαρμογῆς» τοῦ καπιταλισμοῦ ἐκμηδενίστηκε ἀπὸ αὐτὰ τὰ γεγονότα. Ἄλλο-

ἔτσι ἀποδείχτηκε συγχρόνως, ὅτι ἔκεινοι ποὺ ἐγκατέλειψαν τὴν μαρξικὴ θεωρία τῶν κρίσεων, διότι παρῆλθαν δῆθεν δυὸ προθεσμίες χωρὶς νὰ ἔχοιται ἡ κρίση, συγχέοντας τὸν πυρήνα τῆς θεωρίας αὐτῆς με μιὰ ὅχι οὐσιαστικὴ ἔξωτεροικὴ λεπτομέρεια τῆς μορφῆς της, τὸ δεκαετῆ κίνηλο. Ἀλλὰ ἡ διαπίστωση ὅτι ὁ κύκλος τῆς σύγχρονης καπιταλιστικῆς βιομηχανίας ἀποτελεῖ μιὰ δεκαετῆ περίοδο ἡταν, στὴν ἔκτη καὶ ἔβδομη δεκαετία τοῦ δέκατου ἐνατού αἰῶνα, μιὰ ἀπλὴ διαπίστωση τῶν γεγονότων, τὰ δοποῖα πάλι είχαν νὰ βάση των ὅχι τίποτε φυσικοὺς νόμους ἀλλὰ μιὰ σειρὰ δρισμένων ἴστορικῶν περιστάσεων, σχετιζόμενων μὲ τὴν ἀλματώδη ἐπέκταση τῆς σφαιράς δράσης τοῦ νεαροῦ καπιταλισμοῦ.

Πραγματικὰ ἡ κρίση τοῦ 1825 ἡταν ἀποτέλεσμα τῶν μεγάλων τοποθετήσεων κεφαλαίων γιὰ τὴν κατασκευὴν ὅδῶν, διωρύγων καὶ ἐργοστασίων φωταερίου, τοποθετήσεων πολύγινων τὴν προγενέστερη δεκαετία κυρίως στὴν Ἀγγλία, ὅπου ἔστασε ἀλλως τε καὶ ἡ κρίση. Ἡ ἐπόμενη κρίση (1836—1839) ἡταν ἐπίσης ἀποτέλεσμα τροφαστίων τοποθετήσεων κεφαλαίων γιὰ τὴν κατασκευὴν νέων συγκοινωνιακῶν μέσων. Ἡ κρίση τοῦ 1847 εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ φίλεται στὴν πυρετώδη ἴδρυση νέων σιδηροδρόμων (ἀπὸ τὸ 1844—1847, δηλαδὴ μόνο μέσα σὲ τρία ἔτη τὸ κοινοβούλιο ἔχειχόρησε προνόμια γιὰ νέους σιδηροδρόμους $1\frac{1}{2}$ δισεκατομμυρίους ταλλήρων). Καὶ στὶς τρεῖς περιπτώσεις οἱ κρίσεις ἡταν συνέπεια δρισμένων διαφορετικῶν μορφῶν ἀνασχηματισμοῦ τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ἀναθετείσας τῆς καπιταλιστικῆς ἔξελιξης. Τὸ 1857 ἀνοίγουν στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὴν Αὐστραλία νέες ἀγορὲς κατανάλωσης γιὰ τὴν εὑρωπαϊκὴ βιομηχανία συνεπεία τῶν νέων μεταλλείων χρισοῦ ποὺ ἀνακαλύφθηκαν στὶς γῆρες ἔκεινες· στὴ Γαλλία ἔχουμε εἰδικά τὶς κατασκευὲς νέων σιδηροδρόμων, στὶς ὁποῖες ἡ Γαλλία ἀκολουθεῖ τὰ ἔχνη τῆς Ἀγγλίας (ἀπὸ τὸ 1852 ὥς τὸ 1861 κατασκευάστηκαν στὴ Γαλλία καινούργιοι σιδηρόδρομοι ἀξίας $1\frac{1}{4}$ δισεκατομμυρίου φράγκων). Τέλος ἡ μεγάλη κρίση τοῦ 1873 εἶναι, ὡς γνωστό, μιὰ ἄμεση συνέπεια τῆς θεμελίωσης, τῆς πρώτης θυελλώδους πορείας τῆς μεγάλης βιομηχανίας στὴ Γερμανία καὶ Αὐστρία ὥστερα ἀπὸ τὰ πολιτικὰ γργονότα τοῦ 1866 καὶ 1871.

Η ἀπότομη διεύρυνση τοῦ πεδίου τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας ἡταν πάντοτε ἐκείνη ποὺ προκαλοῦσε· ὡς τώρα τὶς ἐμπορικὲς κοίσεις. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ διεθνεῖς ἐκείνες κοίσεις συνέβαιναν ἀκριβῶς κάθε δέκα χρόνια εἶναι καθ' ἔαυτὸν ἕνα καθαρὰ ἐξωτερικό, τυχαῖο φαινόμενο. Τὸ μαρξικὸ σχῆμα τῆς δημιουργίας τῶν κοίσεων ὅπως μᾶς τὸ ἐξέθεσεν δὲ Ἐγκελς, στὸ βιβλίο τοῦ ἐναντίον τοῦ Dühring, καὶ ὁ Μάρκος στὸν 10 καὶ 3ο τόμο τοῦ «Κεφαλαίου», ἐφαρμόζεται. σ' ὅλες τὶς κοίσεις, γιατὶ ἀποκαλύπτει τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ μηχανισμὸν καὶ τὰ βασικὰ γενικά τῶν αἵτια, ἀδιάφορο ἂν οἱ κοίσεις αὗτες ἐπαναλαβάνονται κάθε 10 ἢ κάθε 5 χρόνια ἢ ἐναλλάξ κάθε 20 καὶ κάθε 8 χρόνια. Ἐκείνο ὅμως ποὺ ἀποδεικνύει μὲ τὸν πιὸ χτυπητὸ τρόπο τὴν ἀνεπάρκεια τῆς θεωρίας τοῦ Μπερνστάϊν, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ νεώτερη κοίση τοῦ 1907—08. ἡταν σφοδρότερη στὴν χώρα ἀκριβῶς, ὅπου τὰ περίφημα «μέσα προσαρμογῆς» τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ πίστη, ἡ ὑπηρεσία πληροφοριῶν καὶ τὰ τράστ εἶναι περισσότερο ἐξελιγμένα.

Γενικὰ ἡ Ἰδέα, ὅτι η καπιταλιστικὴ παραγωγὴ θὰ μποροῦσε νὰ προσαρμοσθεῖ στὴν ἀνταλλαγὴ, ἔχει ὡς προϋπόθεση ἡ ὅτι ἡ πογκόσμια ἀγορὰ εἶναι ἀπεριόριτη καὶ αὐξάνει ἐπ' ἄπειρον ἡ ἀντίθετα ὅτι οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις ἐμποδίζονται τεχνητὰ στὴν ἀνάπτυξι των γιὰ νὰ μὴ ξεπεράσουν τὰ ὄρια τῆς ἀγορᾶς. Τὸ πρῶτο εἶναι φυσικὸ ἀδύνατο, στὸ δεύτερο ἀντιφάσκει τὸ γεγονός ὅτι σὲ ὅλους τοὺς κλάδους τῆς παραγωγῆς πραγματοποιοῦνται βῆμα πρὸς βῆμα τεχνικὲς ἀνατροπές, ποὺ φέρουν στὴ ζωὴ καθημερινὰ καινούργιες παραγωγικὲς δυνάμεις.

Ἐνια ἀκόμη φαινόμενο ἀντιφάσκει κατὰ τὸν Μπερνστάϊν στὴν παραπάνω πορεία τῶν καπιταλιστικῶν πραγμάτων: «ἡ σχεδὸν ἀκλόνητη φάλαγξ» τῶν μεσαίων ἐπιχειρήσεων στὶς ὅποιες μᾶς παραπέμπει. Βλέπει σ' αὐτὸν μιὰ ἐνδειξη ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῆς βαρείας βιομηχανίας δὲν ἐπιδρᾷ τόσο ἐπαναπτατικὰ καὶ συγκεντρωτικὰ δύο θάπτετε νὰ περιμένει κανεὶς σύμφωνα μὲ τὴ «θεωρία τῆς κατάρρευσης». Ἀλλὰ τὸ νὰ περιμένει κανεὶς γιὰ ἐξαφανιστοῦν βαθμιαίᾳ ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια οἱ μεσαίες ἐπιχειρήσεις δὲ σημαίνει πιο ὅτι ἔχει μιὰ δλότελα ἐσφαλμένη δέα γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς μεγάλης βιομηχανίας.

Κατὰ τὴν ἀντίληψη ἀκριβῶς τοῦ Μάρκου τὰ μικρὰ κεφάλαια παίζουν μέσα στὴ γενικὴ πορεία τῆς καπιταλιστικῆς ἐξέλιξης τὸ φύλο σκαπανέα τῆς τεχνικῆς ἐπανάστασης καὶ μάλιστα μὲ διπλῆ ἔννοια: τόσο ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς ἐφαρμογῆς νέων παραγωγικῶν μεθόδων σὲ παληούς, ἐδραίους, καλὰ φιλομένευς παραγωγικοὺς κλάδους, ὅσο καὶ ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς δημιουργίας νέων παραγωγικῶν κλάδων, τοὺς ὅποιους δὲν ἐκμεταλλεύεται ἀκόμη τὸ μεγάλο κεφάλαιο. Ὁλότελα ἐσφαλμένη εἶναι ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ ἴστορία τῶν καπιταλιστικῶν μεσαίων ἐπιχειρήσεων κινεῖται πάνω σὲ μιὰ εὐθεῖα κατιοῦσα γραμμὴ πρὸς τὴ βαθμαία καταστροφή, Ἀντίθετα, ἡ πραγματικὴ πορεία τῆς ἐξέλιξης εἶναι καὶ ἐδῶ ἐπίσης καθαρὰ διαλεκτικὴ καὶ κινεῖται διαρκῶς μεταξὺ ἀντιθέσεων. Ἡ καπιταλιστικὴ μεσαία τάξη βρίσκεται, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξη, κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση δυὸ ἀντιθέτων τάσεων, μιὰς τάσης ποὺ τὴν ἐξυψώνει καὶ μιᾶς τάσης ποὺ τὴν πιέζει πρὸς τὰ κάτω. Ἡ τελευταία αὐτὴ τάση εἶναι ἡ αὔξηση τῆς κλίμακος τῆς παραγωγῆς ποὺ ξεπερνῦ περιοδικὰ τὴν δυναμικότητα τῶν μεσαίων κεφαλαίων καὶ τὰ ἐκσφενδονίζει διαρκῶς ἔξω ἀπ' τὸ συναγωνισμό. Ἡ ἐξυψωτικὴ τάση εἶναι ἡ περιοδικὴ πτώση τῆς ἀξίας τοῦ ὑπάρχοντος κεφαλαίου, πτώση ποὺ ἐλαττώνει γιὰ ἔνα δρισμένο χρονικὸ διάστημα τὴν κλίμακα τῆς παραγωγῆς—μόνο ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς ἀξίας τοῦ ἀναγκαίου μίνιμοιμυ κεφαλαίων,—καθὼς καὶ ἡ διείσδυση τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς σὲ καινούργιες σφαίρες. Τὴν πάλη τῆς μεσαίας ἐπιχειρήσης μὲ τὸ μεγάλο κεφάλαιο δὲν πρέπει νὰ τὴ φανταζόμαστε σὰν· μιὰ τακτικὴ μάχη, στὴν ὁποία ὁ στρατὸς τοῦ ἀστενέστερου μέρους στιμπτύσσεται διαρκῶς ἀμεσαὶ καὶ ποσοτικά, ἀλλὰ μᾶλλον σὰν ἔνα περιοδικὸ δεκάμησμα τῶν μικρῶν κεφαλαίων, ποὺ ἐν τούτοις συνέρχονται γρήγορα γιὰ νὰ δεκατιστοῦν καὶ πάλι ἀπ' τὸ δρεπάνι τῆς μεγάλης βιομηχανίας. Ἀπ' τὶς δύο αὐτές τάσεις, ποὺ παίζουν ποδόσφαιρο μὲ τὴ μεσαία καπιταλιστικὴ τάξη, νικᾶ τελικὰ—ἀντίθετα ἀπ' ὃ, τι συμβαίνει στὴν ἐξέλιξη τῆς ἐργατικῆς τάξης—ἡ τάση ποὺ ὠθεῖ πρὸς τὰ κάτω. Αὐτὸν ὅμως δὲν εἶναι καθόλου ἀνάγκη νὰ ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἀπόλυτη ἀριθμητικὴ ἐλάττωση τῶν μεσαίων ἐπιχειρήσεων, ἀλλὰ κυρίως μὲ τὴ βαθμαία αὔξηση τοῦ μίνιμοιμυ

τῶν κεφαλαίων πούναι ἀναγκαῖα γιὰ νὰ ζήσει μιὰ ἐπιχείρηση μέσα στοὺς παλιοὺς κλάδους καὶ δεύτερο μὲ τὸ διαρκῶς βραχύτερο χρονικὸ διάστημα, κατὰ τὸ ὄποιο τὰ μικρὰ κεφάλαια ἐκμεταλλεύονται ἀνεξάρτητα τοὺς νέους κλάδους. Οἱ συνέπειες γιὰ τὸ ἀτομικὸ μικροκεφάλαιο εἶναι ἡ διαρρῆς συντόμευση τῆς ζωῆς του, ἡ διαρρῆς ἐπιτάχυνση τῆς ἀλλαγῆς τῶν μεθόδων παραγωγῆς, καθὼς καὶ τῶν εἰδῶν τῆς παραγωγικῆς τοποθετήσης καὶ γιὰ τὴν τάξη ἐν συνόλῳ, ἡ διαρρῆς ἐπιτάχυνση τῆς κοινωνικῆς ἀνταλλαγῆς τῆς ὥλης.

Τὸ τελευταῖο τὸ γνωρίζει πολὺ καλὰ ὁ Μπερνστάϊν καὶ τὸ διαπιστώνει καὶ μόνος του. «Ἄλλος ἔκεινο ποὺ φαίνεται ὅτι ξεχνᾶ εἶναι, ὅτι ἡ διαπιστωση αὐτὴ μᾶς δίνει καὶ τὸ νόμο τῆς κίνησης τῆς μεσαίας καπιταλιστικῆς ἐπιχείρησης. Τὰ μικρὰ κεφάλαια, ἐφ' ὅσον εἶναι οἱ πρόδρομοι τῆς τεχνικῆς προόδου καὶ ἐφ' ὅσον ἡ τεχνικὴ πρόοδος εἶναι ὁ ζωτικὸς σφρυγμὸς τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ἀποτελοῦν ἔνα φαινόμενο ποὺ συνοδεύει ἀναπόσπαστα τὴν καπιταλιστικὴν ἔξελιξην καὶ δὲ θὰ ἔξαφανιστεῖ παρὰ μὲ αὐτήν. Ἡ βαθμαία ἔξαφάνιση τῶν μεσαίων ἐπιχειρήσεων—μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀπόλυτης συνοπτικῆς στατιστικῆς, τὴν ὅποια ἔχει ὑπὸ δψει τοὺς ὁ Μπερνστάϊν—θὰ ἐσήμαινε ὅχι τὴν ἐπαναστατικὴν ἔξελικτικὴν πορεία τοῦ καπιταλισμοῦ, δπως νομίζει ὁ Μπερνστάϊν, ἀλλά, δλως ἀντίθετη, μιὰ στασιμότητα, μιὰ ἀπονάρκωση τοῦ καπιταλισμοῦ. «Τὸ ποσοστὸ τοῦ κέρδους, δηλαδὴ ἡ σχετικὴ αὔξηση τοῦ κεφαλαίου, ἔχει πρὸ πάντων σημασία γιὰ ὅλα τὰ νέα κεφάλαια ποὺ συγκεντρώνονται σὲ ἀνεξάρτητες ὅμιδες. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ὁ σχηματισμὸς κεφαλαίων θὰ περιερχότανε ἀποκλειστικὰ στὰ χέρια μερικῶν ἑτοίμων μεγάλων κελαίων... θὰ ἔσβυνε γενικὰ τὸ ζωγόνο πῦρ τῆς παραγωγῆς, ἡ παραγωγὴ ἡ τεριέπιπτε σὲ νάρκη»⁽¹⁾.

3. Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ ΜΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ.

«Ο Μπερνστάϊν ἀποκρούει, ὅτι ἡ «θεωρία τῆς κατάρρευσης» ἀποτελεῖ τὸν ἴστορικὸ δρόμο πρὸς τὴν πραγματοποίηση

(1) K. Μάρκ, τὸ Κεφάλαιο, τόμος III)I, σελ. 241.

τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Ποιὸς εἶναι ὁ δρόμος πού, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς «θεωρίας προσαρμογῆς τοῦ καπιταλισμοῦ», ὁδηγεῖ πρὸς τὸ σοσιαλισμό; Ὁ Μπερνστάϊν ἀπάντησε στὸ ἐρώτημα αὐτὸ μόνο μὲ ὑπανιγμούς, ἀλλά ὁ Konrad Schmidt δοκίμασε νὰ ἔκθεσει διεξοδικώτερα πῶς ἔχει τὸ ζήτημα σύμφωνα μὲ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Μπερνστάϊν⁽¹⁾. Κατὰ τὸν Konrad Schmidt ἡ πάλη τῶν συνδικάτων καὶ ἡ πολιτικὴ πάλη γιὰ κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις θὰ συντελέσουν στὴν ἐπιβολὴν ἐνὸς διαρκῶς διευρυνομένου κοινωνικοῦ ἐλέγχουν ἐπὶ τῶν ὄρων τῆς παραγωγῆς «καὶ θὰ περιορίσουν βαθμαίᾳ τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ κεφαλαίου, διὰ τοῦ νομοθετικοῦ περιορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων του, στὸ ρόλο ἐνὸς διαχειριστοῦ», μέχρις ὅτου «ἀφαιρεῖται ἀπὸ τὸν ἔξημερον πιὰ καπιταλιστή, ποὺ βλέπει διαρκῶς νὰ ἐλαττώνεται ἡ ὕξια τῆς ἰδιοκτησίας του, ἡ διεύθυνση καὶ διαχείρηση τῆς ἐπιχείρησης» καὶ εἰσαχθεῖ πιὰ δριστικὰ ἡ κοινωνικὴ ἐπιχείρηση.

«Ωστε τὰ συνδικάτα, οἱ κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις καὶ, καθὼς προσθέτει ἀκόμη ὁ Μπερνστάϊν, ἡ πολιτικὴ δημοκρατικοποίηση τοῦ κράτους, εἶναι τὰ μέσα γιὰ τὴν βαθμαία εἰσαγωγὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ.

«Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τὰ συνδικάτα. Ἡ κυριωτέρα των λειτουργία—πρόγραμμα ποὺ ὁ Μπερνστάϊν ἀνάπτυξε καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸ 1891 στὴ Νέα Έποχὴ—εἶναι ὅτι στὸ χέρια τῶν ἐργατῶν ἀποτελοῦν τὸ μέσο γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ καπιταλιστικοῦ νόμου τῶν ἡμερομισθίων, δηλαδὴ γιὰ τὴν πώληση τῆς ἐργατικῆς δύναμης κάθε φορὰ σύμφωνα μὲ τὴν τιμὴ τῆς ἀγορᾶς. Ἐκεῖνο ποὺ τὰ συνδικάτα ἔξασφαλίζουν στὸ προλεταριάτο εἶναι ἡ ἐκμετάλλευση πρὸς ὄφελό του τῶν ὑφισταμένων ἐκάστοτε στὴν ἀγορὰ δρῶν τῆς οἰκονομικῆς συγκρούσας (Konjunkturen). Ἀλλὰ οἱ ὅροι αὐτοί, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά ἡ καθοριζόμενη ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς παραγωγῆς ζήτηση ἐργατικῆς δύναμης καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ δημιουργούμενη ἀπὸ τὴν προ-

(1) Στὸ Vorwärts τῆς 20 Φεβρουαρίου 1898, ἐπισκόπηση τῶν νέων ἐκδόσεων. Νομίζουμε ὅτι μᾶς εἶναι ἐπιτερραμμένο νὰ ἔχετασσομε τὰ ὕσια γράφει ὁ Konrad Schmidt ἐν συνδιασμῷ μὲ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ διατύπωσης ὁ ίδιος ὁ Μπερνστάϊν, τόσο περισσότερο ὅσο ὁ Μπερνστάϊν. οὕτε μὲ μιὰ λέξη του δὲν ἀρνήθηκε τὰ σχόλια αὐτὰ στὸ Vorwärts.

λεταριοποίηση τῶν μεσαίων στρωμάτων καὶ τὴ φυσικὴ ἀναπαραγωγὴ τῆς ἐργατικῆς τάξης προσφορὰν ἐργατικῆς δύναμης καὶ τέλος ἐπίσης ὁ κάθε φορὰ δεδομένος βαθμὸς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας, εἶναι γεγονότα ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ἐπηρεαστοῦν ἀπὸ τὰ συνδικάτα. Γι' αὐτὸ τὰ συνδικάτα δὲ μποροῦν νὰ ἀνατρέψουν τὸ νόμο τῶν ήμερομισθίων. Τὸ μόνο ποὺ μποροῦν, στὴν καλύτερη περίπτωση, εἶναι νὰ περιορίζουν τὴν καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση μέσα στὰ δρια πούνται κάθε φορὰ «κανονικά». Ή βαθμιαία κατάργηση τῆς ἐκμετάλλευσης ἀπὸ τὰ συνδικάτα εἶναι κάτι τὸ ἐντελῶς ἀδύνατο.

Ο Konrad Schmidt χαρακτηρίζει βέβαια τὸ σημερινὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα σὺν «ἀσθενεῖς ἀπαρχῆς» καὶ ὑπόσχεται ὅτι στὸ μέλλον «Θὰ ανένει διαρκῶς ἡ ἀντίδραση τῶν συνδικάτων στὸ ζήτημα τῆς ὁρθυμίσης τῆς παραγωγῆς». Μὲ τὴ ὁρθυμίση τῆς παραγωγῆς ἀντιλαμβανόμαστε δυὸ πράγματα: τὴν ἀνάμιξη στὸ τεχνικὸ μέρος τῆς παραγωγῆς καὶ δεύτερο, τὸν καθορισμὸ τῆς κλίμακος τῆς παραγωγῆς. Ποιὰ μπορεῖ νὰν καὶ στὶς δυὸ αὐτὲς περιπτώσεις ἡ ἀντίδραση τῶν συνδικάτων; Εἶναι φανερὸ ὅτι, δσον ἀφορᾶ τὴν τεχνικὴ τῆς παραγωγῆς, τὸ συμφέρο τοῦ καπιταλιστὴ συμπίτερο, μέσα σὲ δρισμένα δρια, μὲ τὴν πρόσθο καὶ τὴν ἔξελιξη τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Ή ἀνάγκη εἶναι ἐκείνη ποὺ τὸν ὥθει στὶς τεχνικὲς τελειοποιήσεις. Ἀντίθετα, ἡ θέση τοῦ κάθε ἐργάτη χωριστὰ εἶναι ἀκριβῶς ἀντίστροφη: κάθε τεχνικὴ ἀναποτὴ εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ἐργατῶν ποὺ θίγονται ἀμέσως ἀπὸ αὐτὴν καὶ χειροτερεύει ἀμεσα τὴν κατάσταση τῶν, γιατὶ ἐλαττώνει τὴν ἀξία τῆς ἐργατικῆς δύναμης, καθιστᾶ τὴν ἐργασία ἐντατικῶτερη, περισσότερο μονότονη καὶ βασανιστική. Τὸ συνδικάτο, ἐφ ὅσο τοῦ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναμιχθεῖ στὴν τεχνικὴ πλευρὰ τῆς παραγωγῆς, δὲ μπορεῖ, ὅτως εἶναι φανερό, νὰ ἀναμιχθεῖ παρὰ πρὸς δψελος τῆς ἀμέσως ἐνδιαφερομένης ἐργατικῆς ὅμαδας, δηλαδὴ νὰ στραφεῖ ἐναντίον τῶν τεχνικῶν νεωτερισμῶν. Στὴν περίπτωση ὅμως αὐτὴ δὲν ἐνεργεῖ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ὀλότητας τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ τῆς χειραφέτησής της, τὸ δτοῦ μᾶλλον συμπίτερο μὲ τὴν τεχνικὴ πρόσθο, δηλαδὴ μὲ τὸ συμφέρον τοῦ κάθε καπιταλιστὴ χωριστά, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀντί-

θετη ἀκριβῶς κατεύθυνση, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἀντίδρασης. Καὶ πραγματικά, τὴν τάση τῆς ἀνάμιξης στὴν τεχνικὴ πλευρὰ τῆς παραγωγῆς δὲν τὴν βρίσκομε στὸ μέλλον, ὅπως νομίζει ὁ Konrad Schmidt, ἀλλὰ στὸ παφελθὸν τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος. Χαρακτηρίζει τὴν ἀρχὴν φάση τῶν ἀγγλικῶν Trade-Unions (δὲ τὸ 1870) τὸν διατηροῦσαν ἀκόμα τὶς μεσαιωνικὲς συντεχνιακὲς παραδόσεις καὶ—πρᾶγμα χαρακτηριστικὸ—τὴν ἀρχὴ τοῦ «κεκτημένου δικαιώματος γιὰ ἐπαρκῆ ἐργασία»⁽¹⁾. Η τάση τῶν συνδικάτων νὰ καθορίζουν τὸν δγκο τῆς παραγωγῆς καὶ τὶς τιμὲς τῶν ἐμπορευμάτων, εἶναι ἀντίθετα ἐννια φαινόμενο ἐντελῶς πρόσφατο. Πρὸιν λίγο καιρὸ εἴδαμε—καὶ πάλι μόνο στὴν Ἀγγλία—νὰ καταβάλλονται προσπάθειες πρὸς μιὰ τέτοια κατεύθυνση⁽²⁾. Ἀλλὰ καὶ οἱ προσπάθειες αὐτές, σύμφωνα μὲ τὸ χαρακτῆρα καὶ τὴν τάση ποὺ παρουσιάζουν, δὲ διαφέρουν ἀπὸ τὶς διλλες. Γιατὶ, ποὺ καταλήγει ἀναγκαστικὰ ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῶν συνδικάτων στὸν καθορισμὸ τοῦ δγκον καὶ τὴν τιμῆς τῆς ἐμπορευμάτικῆς παραγωγῆς; Σ^ο ἐννια κάροτε τῶν ἐργατῶν μὲ τοὺς ἐπιχειρηματίες ἐναντίον τῶν καπαναλωτῶν, στὴν ἐφαρμογὴ μέσων ἐξαναγκασμοῦ ἐναντίον τῶν σιναγωνιστῶν, τὰ δτοῖα δὲν ὑστεροῦν κατὰ τίποτε ἀπέναντι τῶν μεθόδων τῶν συνήθων δργανώσεων τῶν ἐπιχειρηματιῶν. Αὐτό, βασικά ἐξεταζόμενο δὲν εἶναι μιὰ πάλη μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, ἀλλὰ μιὰ ἀλληλέγγυα πάλη τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργατικῆς δύναμης ἐναντίον τῆς καπαναλωτικας κοινωνίας. Ἀπὸ τὴν ἀποψῃ τῆς κοινωνικῆς του ἀξίας, αὐτὸ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ δράση ἀντιδραστική, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποτελεῖ ἐνα σταθμὸ στὴν ἀπολυτρωτικὴ πάλη τοῦ προλεταριάτου, διότι εἶναι κιτί τὸ ἐντελῶς ἀντίθετο ἀπὸ τὴν πάλη τῶν τάξεων. Ἀπὸ τὴν ἀποψῃ τῆς πρακτικῆς του ἀξίας, εἶναι μιὰ οὐτοπία πού, ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅταν σκεψθεῖ κάπως τὸ ζήτημα, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐφαρμοσθεῖ σὲ κλάδους μεγάλους ποὺ παράγοντι γιὰ τὴν παγκόσμια ὀργαν.

(1) Webb, Θεωρία καὶ πρᾶξη τῶν Trade-Unions τόμ. 2. σελ. 100 ἐπόμενα.

(2) Webb, στὸ ἴδιο ἔργο. τόμ. 2, σελ. 115 ἐπόμενα.

‘Η δούση τῶν συνδικάτων περιορίζεται λοιπὸν κυρίως στὴν πάλη γιὰ τὸ ἡμερομίσθιο καὶ τὶς ὥρες τῆς ἐργασίας, δηλαδὴ μόνο στὴν πάλη γιὰ τὴν οὐθμαση τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης ἀνάλογα μὲ τὶς συνθήκες τῆς ἀγορᾶς. ’Απ’ αὐτὴ τὴν φύση τῶν πραγμάτων, ἡ ἐπίδραση ἐπὶ τῆς παραγωγῆς εἶναι γιὰ τὰ συνδικάτα κάτι τι ἀνέφικτο. Καὶ κάτι περισσότερο: ‘Η δὴ φορὰ τῆς συνδικαλιστικῆς ἔξελιξης ὅδηγε, ἐντελῶς ἀντίθετα ἀπ’ ὅτι παραδέχεται ὁ Konrad Schmidt, στὴν πλήρη ἀπόσπαση τῆς ἀγορᾶς τῆς ἐργασίας ἀπὸ καθέ ἀμεση σχέση μὲ τὴν ἀγορὰ τῶν ὑπολοίπων ἐμπορευμάτων. ’Απ’ τὴν ἄποψη αὐτὴν χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἔξελιξη ἔβγαλε ἄχρηστη καὶ αὐτὴ ἀκόμη τὴν προσπάθεια, σύνχε ὡς σκοπὸν νὰ φέρει, ἔστω καὶ παθητικά, τὸ συμβόλαιο τῆς ἐργασίας σε μιὰ ἀμεση σχέση μὲ τὴ γενικὴ κατάσταση τῆς πραγματικῆς διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος τῶν κυνητῶν μισθολογίων, καθὼς καὶ ὅτι οἱ ἀγγλικὲς Trade-Unions ἀπέχουν δῆλο καὶ πιὸ πολὺ ἀπ’ τὶς προσπάθειες αὐτές⁽¹⁾.

‘Αλλ’ ἐπίσης καὶ μέσα στὰ πραγματικὰ δρια τῆς ἐπίδρασής του, τὸ ἐπαγγελματικὸν κίνημα δὲν ἔξελισσεται, ὅπως προϋποθέτει ἡ θεωρία τῆς προσαρμογῆς τοῦ κεφαλαίου, πρὸς μιὰ ἀπεριόδιστη ἐπέκτυση. Τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς συμβαίνει! ’Οταν ἔχουμε πρὸς ὅφθαλμῶν μεγαλύτερες περιόδους τῆς κοινωνικῆς ἔξελιξης εἶναι ἀδύνατο νὰ μᾶς διαφύγει τὸ γεγονός, ὅτι σὲ γενικὲς γραμμὲς βαίνουμε πρὸς ἐποχὲς ὅχι μᾶς νικηφόρου ἀνάπτυξης, ἀλλὰ μεγαλυτέρων διαφορῶς δυσκολιῶν τοῦ ἐπαγγελματικοῦ κιγήματος. ’Οταν ἡ ἔξελιξη τῆς βιομηχανίας φθάσει στὸ ζενίθ, ὅταν στὴν παγκόσμια ἀγορὰ ἀφίσει γιὰ τὸ κεφάλαιο ἡ κατιοῦσα, τότε ὁ ἐπαγγελματικὸς ἀγώνας γίνεται δύνων φορὲς δύσκολος: πρῶτο, χειροτερεύουν γιὰ τὴν ἐργατικὴ τάξη οἱ ἀντικειμενικοὶ δροι τῆς ἀγορᾶς, γιατὶ ἡ ζήτηση αὐξάνει βραδύτερα καὶ ἡ προσφορὰ ταχύτερα παρὰ ἀλλοτε δεύτερο, τὸ κεφάλαιο, γιὰ νὰ ἀποζημιωθεῖ γιὰ τὶς ἀπώλειες ποὺ ὑφίσταται στὴν παγκόσμια ἀγορᾶ, προσπαθεῖ μὲ ἐπιμονὴ νὰ ἐλαττώσει τὸ μερίδιο τῶν ἐργατῶν ἀπὸ τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας. ’Η ἐλάττωση τοῦ

ἡμερομισθίου εἶναι βέβαια ἔνα ἀπ’ τὰ σπουδαιότερα μέσα συγκράτησης τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους!⁽¹⁾. ’Η Ἀγγλία μᾶς δείχνει ἡδη τὴν εἰκόνα τῆς δεύτερης αὐτῆς περιόδου ποὺ ἀρχίζει γιὰ τὸ συνδικαλιστικὸν κίνημα. Στὴν περίοδο αὐτὴν τὸ ἐπαγγελματικὸν κίνημα περιορίζεται ἀναγκαστικὰ στὴν ἀπλῆ ὑπεράσπιση τῶν κεκτημένων, ἀλλὰ κι’ αὐτὸ δίνεται διακρῶς δυσκολώτερο. ’Η γενικὴ αὐτὴ πορεία τῶν πραγμάτων, ὅπως τὴν περιγράψαμε παραπάνω, πρέπει βέβαια νάχει σὰν ἀντιρροπο τὴν ἀνοδὸ τῆς πολιτικῆς καὶ σοσιαλιστικῆς πάλης.

Τὸ ἕδιο λάθος τῆς ἀντιστροφῆς τῆς ἴστορικῆς προοπτικῆς διαπράττει ὁ Konrad Schmidt καὶ σχετικὰ μὲ τὴν κοινωνικὴ μεταρρύθμιση, ποὺ λέγει, «ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὶς ἐπαγγελματικὲς ἐνώσεις τῶν ἐργατῶν, θὰ ἐπιβάλει στὴν τάξη τῶν καπιταλιστῶν τοὺς δρους ὑπὸ τοὺς δποίους μόνο θὰ τῆς ἐπιτρέπεται νὰ χρησιμοποιεὶ ἐργατικὲς δυνάμεις». Σύμφωνα μὲ τὴν ἔννοια τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς μεταρρύθμισης ὁ Μπεροντάϊν χαρακτηρίζει τὴν ἐργατικὴ νομοθεσία σὰν ἔνα κομμάτι «κοινωνικοῦ ἐλέγχου» καὶ κατὰ συνέπεια σὰν ἔνα κομμάτι σοσιαλισμοῦ. ’Επίσης καὶ ὁ Konrad Schmidt λέγει «κοινωνικὸς ἐλεγχος» παντοῦ ὑπου μιλᾶ γιὰ τὴν κρατικὴ προστασία τῶν ἐργατῶν καὶ ἀφοῦ ἔτσι συνταυτίσει αἰσίως τὸ κράτος μὲ τὴν κοινωνία προσθέτει θαρραλέα: «δηλαδὴ ἡ τείνουσα πρὸς τὰ ἄνω ἐργατικὴ τάξη» καὶ κατ’ αὐτὸ τὸν τρόπο οἱ ἀβλαβεῖς προστατευτικὲς διατάξεις τοῦ γερμανικοῦ διμοσπονδιακοῦ συμβουλίου μεταβάλλονται σὲ σοσιαλιστικὰ μεταβατικὰ μέτρα τοῦ γερμανικοῦ προλεταριάτου.

‘Η πλάνη εἶναι ἔδω διλοφάνερη. Τὸ σημερινὸ κράτος δὲν εἶναι καμμιὰ «κοινωνία», ὅπως ἀντιλαμβάνεται τὴν κοινωνία «ἡ τείνουσα πρὸς τὰ ἄνω ἐργατικὴ τάξη», ἀλλὰ ἐκπρόσωπος τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, δηλαδὴ ταξικὸ κράτος. Γι’ αὐτὸ καὶ ἡ κοινωνικὴ μεταρρύθμιση ποὺ τὸ κράτος αὐτὸ διαχειρίζεται δὲν εἶναι μιὰ ἐκδήλωση τοῦ «κοινωνικοῦ ἐλέγχου», δηλαδὴ τοῦ ἐλέγχου τῆς ἐλεύθερης ἐργαζόμενης κοινωνίας ἐπὶ τῆς Ἰδιας τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ ἔνας ἐλεγχος τῆς ταξικῆς δραγμῶν σης τοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τῆς παραγωγῆς

[1] Στὸ προαναφερθὲν ἔργο, σελ. 115.

[1] K. Μάρξ, Κεφάλαιο, τόμ. III, σελ. 216.

γῆς τοῦ κεφαλαίου. Γι' αὐτὸ τὰ φυσικὰ ὅρια τῆς κοινωνικῆς μεταρρύθμισης εἶναι ή παραγωγὴ τοῦ κεφαλαίου, δηλαδὴ τὰ καπιτάλιστικά συμφέροντα. Φυσικά, δὲ Μπερνστάϊγ καὶ δὲ Konrad Schmidt καὶ ἐδῶ ἐπίσης δὲ βλέπονταν σ' ἔκεινο ποὺ σήμερα ὑπάρχει παρὰ «ἀσθενεῖς ἀπαρχές» καὶ προβλέπονταν γιὰ τὸ μέλλον μιὰ διαρκὴ πρόοδο τῆς κοινωνικῆς μεταρρύθμισης πρὸς ὄφελος τῆς ἔργατικῆς τάξης. Μόνο ποὺ καὶ ἐδῶ διαπράττονταν τὸ ἴδιο λάθος δπως καὶ μὲ τὴν ἀπεριόριστη ἀνάπτυξη τῆς ἰσχύος τοῦ ἐπαγγελματικοῦ κινήματος.

Η θεωρία τῆς βαθμαίας εἰσαγωγῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ διὰ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων προϋποθέτει σὰν δρο, καὶ, ἐδῶ ἐγχειται τὸ κέντρο βάρους τῆς θεωρίας αὐτῆς, μιὰ ὁρισμένη ἀντικειμενικὴ ἔξελιξη τόσο τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας όσο καὶ τοῦ κράτους. «Οσον ἀφορᾶ τὸ πρώτο σήμερο, τὸ σχῆμα τῆς μελλοντικῆς ἔξελιξης, κιντὰ τὴν προϋπόθεση τοῦ Konrad Schmidt, δηγεὶ «στὴ βαθμαίᾳ ὑποβίβαση τοῦ ἴδιοκτήτη τοῦ κεφαλαίου, διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων του, στὸ δόλο ἐνὸς διαχειριστῆ». Ο Konrad Schmidt, ἔχοντας ύπο δψη τὸ ἀδύνατο δῆθεν μιᾶς ἀπότομης ἐφ' ἀπαξί ἀπαλλοτρίωσης τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς, ἀρχεῖται σὲ μὲν ἀθεωρία βαθμαίας ἀπαλλοτρίωσης. Γι' αὐτὸ ἐπινοεῖ σὰν ἀναγκαία προϋπόθεση τὴ διάσπαση τοῦ δικαιώματος ἴδιοκτησίας σὲ μιὰ «ὑπεριδιοκτησία», ποὺ ἀνήκει στὴν κοινωνία καὶ ποὺ διαρκῆς αὐξάνει, καθὼς καὶ σ' ἔνα δικαιώμα ἐπικαρπίας, ποὺ στὰ χέρια τοῦ καπιταλιστή περιορίζεται διαρκῶς σὲ μιὰ ἀπλῆ διαχείριση τῆς ἐπιχείρησής του. Τὸ καπιτακεύασμα αὐτὸ η εἶναι ἀβλαβὲς λογοπαίγνιο ποὺ δὲ διατυπώθηκε στὰ σοβαρά, ὅπότε η θεωρία τῆς βαθμαίας ἀπαλλοτρίωσης μένει ἐντελῶς ἀκάλυπτη, η εἶναι ἔνα στὰ σοβαρὰ διατυπωμένο σχῆμα τῆς ἔξελιξης τοῦ δικαίου ὅπότε εἶναι ἐντελῶς ἀντίστροφο. Η διάσπαση τοῦ δικαιώματος τῆς ἴδιοκτησίας σὲ ἄλλα μερικώτερα δικαιώματα, διάσπαση στὴν δποία καταφεύγει γιὰ τὴ «βαθμαίᾳ ἀπαλλοτρίωση» τοῦ κεφαλαίου δὲ Konrad Schmidt, χωρακτηρίζει τὴ φεουδαρχικὴ κοινωνία μὲ τὴ φυσικὴ τῆς οἰκονομία, στὴν δποία η διανομὴ τοῦ προϊόντος μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινωνιῶν γινόταν σὲ εἶδος καὶ ἐπὶ τῇ βάσει προσωπι-

κῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν φεουδαρχῶν καὶ τῶν ὑποτελῶν των. Η διάσπαση τῆς ἴδιοκτησίας σὲ διάφορα μερικὰ δικαιώματα ἡταν η εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δεδομένη μορφὴ διανομῆς τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου. Μὲ τὸ πέρασμα στὴν ἐμπορευματικὴ παραγωγὴ καὶ τὴ διάλυση ὅλων τῶν προσωπικῶν δεσμῶν μεταξὺ ἐκείνων ποὺ συμμετέχουν στὴν παραγωγὴ, σταθεροποιήθηκε ἀντιστρόφως ἡ σχέση μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ πολύματος, δηλαδὴ ἡ ἀτομικὴ ἴδιοκτησία. Δεδομένου ὅτι η διανομὴ δὲ γίνεται πιὰ μέσα σὲ προσωπικὲς σχέσεις ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς, τὰ διάφορα μερίδια ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ πλοῦτο δὲ μετριοῦνται πιὰ μὲ βάση την διάσπαση τοῦ δικαιώματος τῆς ἴδιοκτησίας ἐπὶ ἐνὸς κοινοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ μὲ βίση τὴν ἀξία ποὺ διαθένας προσκομίζει στὴν ἀγορά. Οἱ οἰκονομικὲς σχέσεις, ποὺ συνιστέουν τὴν ἐμφάνιση τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς στὶς κοινότητες τῶν μεσαιωνικῶν πόλεων, ἐσήμαιναν συγχρόνως καὶ τὴ διαμόρφωση τῆς ἀπόλιτης κλειστῆς ἀτομικῆς ἴδιοκτησίας μέσα στοὺς κόλπους τῶν φεουδαρχικῶν νομικῶν σχέσεων μὲ τὴν κατατημένη ἴδιοκτησία. Άλλα μέσα στὴν καπιταλιστικὴ παραγωγὴ ἡ ἔξελιξη αὐτὴ συνεχίζεται. Οσο περισσότερο κοινωνικοποιεῖται η παραγωγὴ, τόσο περισσότερο διανομὴ βασίζεται στὴν καθαρὴ ἀνταλλαγή, τόσο περισσότερο ἀπαραβίαστη καὶ κλειστὴ γίνεται η καπιταλιστικὴ ἀτομικὴ ἴδιοκτησία, τόσο περισσότερο διακίνημα ἐπὶ τοῦ προϊόντος τῆς ἴδιας ἐργασίας, μεταβάλλεται σὲ δικαίωμα ἴδιοποίησης τοῦ προϊόντος ἔσνις ἐργασίας. Ἐφ' ὅσον δὲ καπιταλιστὴς διευθύνει δὲ ἴδιος τὸ ἐργοστάσιο, η διανομὴ συνέδεται δπωδίποτε μὲ τὴν προσωπικὴ συμμετοχὴ στὴν παραγωγή. Οσο δημος γίνεται περιττὴ η προσωπικὴ διεύθυνση τοῦ ἐργοστασίου—καὶ γίνεται δλότελα περιττὴ στὶς ἀνώνυμες ἐταιρίες, τόσο η κεφαλαιοκρατικὴ ἴδιοκτησία, σὰν τίτλος μιᾶς ἀπαίτησης κατὰ τὴ διανομή, ἀποσπάται δλοκληρωτικὰ ἀπὸ κάθε προσωπικὴ σχέση πρὸς τὴν παραγωγὴ καὶ ἐμφανίζεται μὲ τὴν πιὸ καθαρὴ, κλειστὴ μορφὴ της. Τὸ καπιταλιστικὸ δικαίωμα τῆς ἴδιοκτησίας φθάνει, μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ μετοχικοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ βιομηχανικοῦ πιστωτικοῦ κεφαλαίου, στὴν τέλεια διαμόρφωσή του.

Τὸ ίστορικὸ σχῆμα τῆς ἔξελιξης τῶν καπιταλιστῶν, δπως τὸ

καράσσει δ Konrad Schmidt : «ἀπὸ ἴδιοκτήτης σὲ ἀπλὸ διαχειριστή», παριστᾶ, κατὰ συνέπεια, ἀνάποδα τὴν πραγματικὴ ἔξελιξη. Ἡ πραγματικὴ ἔξελιξη ὅδηγει ἀντίθετα ἀπ’ τὸν ἴδιοκτήτη καὶ διαχειριστή στὸν ἀπλὸ ἴδιοκτήτη. Μὲ τὸν Konrad Schmidt συμβαίνει ἐδῶ διτὶ καὶ μὲ τὸ Γκαΐτε :

Ο, τι ἔχει στὴν κατοχὴ τὸν τὸ βλέπει σὰν μαχρυνό,
καὶ δ, τι ἔχει ἔξαφανιστεῖ τὸν φαίνεται σὰν πραγματικότης.

Τὸ ἰστορικὸ τὸν σχῆμα, δπως οἰκονομικὰ παλινδρομεῖ ἀπ’ τὴ σύγχρονη ἀνώνυμη ἑταρία στὸ βιοτεχνικὸ ἐργοστάσιο ἢ ἀκόμη καὶ στὸ χειροτεχνικὸ ἐργαστήριο, ἔτσι καὶ στὸ δίκαιο ἐπαναφέρει καὶ πάλι τὸν καπιταλιστικὸ κόσμο μέσα στὰ πλαίσια τῆς φεουδαρχικῆς φυσικῆς οἰκονομίας.

Απ’ τὴν ἄποψη αὐτὴ καὶ δ «κοινωνικὸς ἔλεγχος», ἐμφανίζεται σ’ ἕνα διαφορετικὸ φῶς, ἀπ’ ἔκεινο μέσα στὸ ὅποιο τὸν βλέπει δ Konrad Shmidt. Ἐκεῖνο ποὺ σήμερα λειτουργεῖ σὰν «κοινωνικὸς ἔλεγχος» — ἡ ἐργατικὴ νομοθεσία, ἡ ἐπίβλεψη ἐπὶ τῶν ἀνωνύμων ἑταριῶν, κτλ.—δὲν ἔχει καμμιὰ πραγματικὰ σχέση μὲ τὴ συμμετοχὴ στὸ δικαίωμα τῆς ἴδιοκτησίας, μὲ τὴν «ὑπεριδιοκτησία». Ο ἔλεγχος αὐτὸς ἀσκεῖται ὅχι σὰν περιορισμὸς τῆς καπιταλιστικῆς ἴδιοκτησίας, ἀλλ’ ἀντίθετα σὰν προστατευτικὸ μετρὸ τῆς καπιταλιστικῆς ἴδιοκτησίας. Ἡ, γιὰ νὰ μιλήσουμε οἰκονομικά, δὲν ἀποτελεῖ μιὰ ἐπέμβαση στὴν καπιταλιστικὴ ἔκμετάλλευση, ἀλλὰ τῆς ἐπιβάλλει ὠρισμένους κανόνες (Normierung). Κι’ δταν δ Μπερντάϊν φωτᾶ ἀν ἔνας ἐργατικὸς νόμος περιέχει λίγο ἢ πολὺ συσιαλισμό, μποροῦμε νὰ τὸν διαβεβαίωσουμε δι τὸν πιὸ καλὸ ἐργατικὸ νόμο ὑπάρχει τόσος σοσιαλισμὸς δοσος καὶ στὶς δημαρχιακὲς διατάξεις γιὰ τὸν καθαρισμὸ τῶν ὅδῶν καὶ τὸ ἄναμμα τῶν λιμπτήρων τοῦ φωταερίου, πράγματα ποὺ εἶναι ἐπίσης ἔνας κοινωνικὸς ἔλεγχος.

4. ΔΑΣΜΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΙΛΙΓΑΡΙΣΜΟΣ

Η δεύτερη προϋπόθεση τῆς βαθιαίας εἰσαγωγῆς τοῦ σο-

σιαλισμοῦ κατὰ τὸν Ἐδ. Μπερντάϊν εἶναι ἡ προϊοῦσα συνταύτηση τοῦ κράτους μὲ τὴν κοινωνία. Ἐχει γίνει κοινοτοπία, διτὶ τὸ σημερινὸ κράτος εἶναι ἔνα ταξικὸ κράτος. Ἀλλὰ κατὰ τὴ γνώμη μας καὶ στὴν πρόταση αὐτή, δπως καὶ σὲ κάθε τι πούχει σχέση μὲ τὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία, δὲν πρέπει κανεὶς νὰ ἀποδίδει ἔνα ἄκαμπτο καὶ ἀπόλυτο κῦρος, ἀλλὰ νὰ τὴν πέρνει μέσα στὴ ρέουσα ἔξελιξη.

Μὲ τὴν πολιτικὴ νίκη τῆς μπουρζιναζίας τὸ κράτος μεταβλήθηκε σὲ κράτος καπιταλιστικό. Βέβαια καὶ ἡ καπιταλιστικὴ ἔξελιξη μεταβάλλει σημαντικὰ τὴ φύση τοῦ κράτους, ἐφ’ δσο διευρύνει διαρκῶς τὴ σφαῖρα τῆς δράσης του, τὸ ἐπιφροτίζει διαρκῶς μὲ νέες λειτουργίες κυρίως δσον ἀφορᾶ τὴν οἰκονομικὴ ζωή, καθιστᾶ ὅλο καὶ περισσότερο ἀναγκαῖα τὴν ἐπέμβαση καὶ τὸν ἔλεγχό του στὴν παραγωγὴ. Ὁλα αὐτὰ παρασκευάζουν τὴ μελλοντικὴ συγχώνευση τοῦ κράτους μὲ τὴν κοινωνία, τὴ μεταβίβαση σὸν νὰ λέμε τῶν λειτουργιῶν τοῦ κράτους στὴν κοινωνία. Απ’ τὴν ἄποψη αὐτὴ μπόροῦμε νὰ μιλᾶμε γιὰ τὴ συνταύτιση τοῦ κράτους, μέσα στὴν ἔξελιξή του, μὲ τὴν κοινωνία καὶ μ’ αὐτὴν ἀναμφιβόλως τὴν ἔννοια δ Μάρκος λέγει, διτὶ ἡ ἐργατικὴ προστατευτικὴ νομοθεσία εἶναι ἡ πρώτη συνειδητὴ ἀνάμιξη τῆς «κοινωνίας» στὴν κοινωνικὴ τῆς ζωῆς. Σ’ αὐτὴ τὴ φράση τοῦ Μάρκου ἀναφέρεται δ Μπερντάϊν.

Ἀλλ’ ἀπ’ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ ἕδια καπιταλιστικὴ ἔξελιξη προκαλεῖ στὴ φύση τοῦ κράτους καὶ μιὰ ἄλλη ἀλλαγή. Ἐν πρώτοις τὸ σημερινὸ κράτος εἶναι μὰ ὅργανωση τῆς κυριαρχῆς καπιταλιστικῆς τάξης. Ὁταν τὸ κράτος ἀναλαμβάνει πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κοινωνικῆς ἔξελιξης διάφορες λειτουργίες γενικώτερον ἐνδιαφέροντος, δὲν τὸ κάνει αὐτό, παρὰ μόνο γιατὶ καὶ ἐφ’ δσον τὰ γενικώτερα αὐτὰ συμφέροντα καὶ ἡ κοινωνικὴ ἔξελιξη συμπίπτουν γενικὰ μὲ τὰ συμφέροντα τῆς κυριαρχῆς τάξης. ᩩ προστατευτικὴ νομοθεσία τῶν ἐργατῶν π.χ. ἀνταποκρίνεται τόσο στὸ συμφέρον τῶν καπιταλιστῶν, σὰν τάξης, δσο καὶ τῆς κοινωνίας γενικά. Ἀλλὰ ἡ ἀδρονία αὐτὴ δὲ διαρκεῖ παρὰ ὃς ἔνα δρισμένο μόνο σημεῖο τῆς καπιταλιστικῆς ἔξελιξης. Ὁταν ἡ ἔξελιξη φθάσει σ’ ἔνα δρισμένο ψίφος, τότε τὰ

συμφέροντα τῆς μπουρζουαζίας σάν τάξης καὶ τὸ συμφέρον τῆς οἰκονομικῆς προόδου, καὶ μὲ τὴν καπιταλιστική τους ἀκόμη ἔννοια, ἀρχίζουν νὰ διέστανται. Νομίζομε ὅτι ἡ φράση αὐτὴ ἔχει πιὰ ἀρχίσει, πρᾶγμα ποὺ ἐκδηλώνεται μὲ τὰ δυὸ σημαντικάτερα γεγονότα τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς ζωῆς: μὲ τὴ δασμολόγιο τὸ οἰκικὴ πολιτικὴ καὶ μιλιταρισμὸς—ἔπαιξαν στὴν ιστορία τοῦ καπιταλισμοῦ τὸν ἀπαραίτητο, καὶ γι' αὐτὸ προσδευτικό, ἔπαναστατικὸ ρόλο των. Χωρὶς τὰ προστατευτικὰ δασμολόγια δὲ διάταν δυνατὴ ἡ ἀνάπτυξη τῆς μεγάλης βιομηχανίας στὶς διάφορες χῶρες. Ἀλλὰ σήμερα τὸ προστατευτικὸ δασμολόγιο δὲ χρησιμένει γιὰ τὴν τὴν τεχνητὴν διατήρησην παρωχημένων μορφῶν παραγωγῆς. Ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς καπιταλιστικῆς ἔξελιξης, δηλαδὴ ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας, εἶναι σήμερα δύστελα ἀδιάφορο ἄν τὴ Γερμανία ἔξαγει στὴν Ἀγγλία, ἥ ἄν τὴ Γερμανία στὴ Γερμανία τὰ περισσότερα ἐμπορεύματα. Ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς Ἰδιας ἔξελιξης τὰ προστατευτικὰ δασμολόγια ἔξεπλήρωσαν τὸν προορισμό των καὶ θὰ μποροῦσαν νὰ καταργηθοῦν, θάπερε πάλιστα νὰ καταργηθοῦν! Μὲ τὴ σημερινὴ ἀμοιβαία ἔξαρτηση τῶν διαφόρων βιομηχανιῶν κλάδων, οἱ προστατευτικοὶ δασμοὶ πάνω σὲ διοιαδήποτε ἐμπορεύματα δὲν εἶναι δυνατὸ παρὰ νὰ ἀκριβαίνουν τὴν παραγωγὴ ἀλλων ἐμπορευμάτων στὸ ἐσωτερικό, δηλαδὴ νὰ παρακαλύουν καὶ πάλι τὴν ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας. Ὁχι δύως τόσο ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς τάξης τῶν καπιταλιστῶν. Τοὺς προστατευτικοὺς δασμοὺς δὲν τοὺς χρειάζεται ἡ βιομηχανία γιὰ τὴν ἀνάπτυξή της. ἀλλὰ οἱ ἐπιχειρηματίες γιὰ τὴν ἔξουσιαν τῆς διάθεσης τῶν προϊόντων των. Δηλαδὴ οἱ δασμοὶ δὲ χρησιμένουν πιὰ σήμερα σάν μέσο προστασίας μιᾶς ἀνερχομένης καπιταλιστικῆς παραγωγῆς ἔναντίον μιᾶς ἀλλης περισσότερο ὕδριμης, ἀλλὰ σὰν μέσο πάλης μιᾶς ἔθνικῆς δμάδας καπιταλιστῶν ἔναντίον μιᾶς ἀλλης. Οἱ δασμοὶ δὲν εἶναι πιὰ μέσο προστασίας τῆς βιομηχανίας ποὺ ἀποβλέπει στὴ δημιουργία καὶ στὴν κατάκτηση τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς, ἀλλὰ μέσο ἀπαραίτητο γιὰ τὴν καρτελλοποίηση τῆς βιομηχανίας, δηλαδὴ γιὰ τὸν

ἄγώνα τῶν καπιταλιστῶν παραγωγῶν ἔναντίον τῆς καταναλωτριας κοινωνίας. Τέλος, ἐκεῖνο ποὺ δείχνει καλύτερα τὸν εἰδικὸ χαρακτήρα τῆς σημερινῆς δασμολογικῆς πολιτικῆς είναι τὸ γεγονός ὅτι τώρα σὲ ὅλες τὶς χῶρες τὸν ἀποφασιστικὸ ρόλο στὸ ρύθμιση τῆς δασμολογικῆς πολιτικῆς δὲν τὸν παίζει ἡ βιομηχανία γενικὰ ἀλλὰ ἡ γεωργία, δηλαδὴ ἡ δασμολογικὴ πολιτικὴ ἔγινε κυρίως ἔνα μέσο με τα μερισμένα καὶ ἔκφρασης φράσης φερούντων μὲ ορφή καὶ πια λιστική.

Τὴν ἴδια μεταβολὴν ὑπέστη καὶ ὁ μιλιταρισμός. "Αν ἔξετάσουμε τὴν ίστορία ὅχι δπως θὰ μποροῦσε ἡ δπως θάπερε νᾶναι, ἀλλ' δπως προγραμματικὰ ἦταν, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ὁ πόλεμος ἀποτελοῦσε ἔνα ἀπαραίτητο παράγοντα γιὰ τὴν ἔξελιξη τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Οἱ Ἡγωμένες Πολιτεῖες τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καὶ ἡ Γερμανία, ἡ Ἰταλία καὶ τὰ Βαλκανικὰ κράτη, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Πολωνία, ὅλες αὐτὲς οἱ χῶρες δψείλουν τοὺς δρους ἡ τὴν ὠδηση γιὰ τὴν καπιταλιστικὴ τῶν ἔξελιξη στοὺς πολέμους, δποια κι' ἄν ἦτο ἡ ἔκβασή των. 'Εφ' δσον ὑπῆρχαν χῶρες ἐσωτερικὰ διασπασμένες ἥ μ' ἔνα κλειστὸ σύστημα φυσικῆς οἰκονομίας πούπρεπε νὰ καταργηθεῖ, ἔπαιξε καὶ ὁ μιλιταρισμὸς ἔνα ἔπαναστατικό, μὲ καπιταλιστικὴ ἔννοια, ρόλο. Σήμερα δύως καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὰ πράγματα διαφέρουν.. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ παγκόσμια πολιτικὴ ἀπέβη θέατρο ἀπειλητικῶν συρράξεων, δὲν δψείλεται πιὰ τόσο στὴν προσπάθεια κατάκτησης καινούργιων χωρῶν γιὰ τὸν καπιταλισμό, δσο στὶς ἔτοιμες εὑρωπαϊκὲς ἀντιθέσεις ποὺ μεταφυτεύτηκαν στὰ ἀλλα μέρη τοῦ κόσμου καὶ προχαλοῦν ἔκει βίαιες ἐκκρήξεις. 'Εκεῖνοι ποὺ δὲν ἀλληλοαντιμετωπίζονται τώρα μὲ τὰ δπλα στὸ χέρι, ἀδιάφορο ἄν στὴν Εὐρώπη ἥ σὲ ἀλλα μέρη τοῦ κόσμου, δὲν εἶναι ἀπ' τὴ μιὰ μεριά χῶρες καπιταλιστικὲς κι' ἀπ' τὴν ἀλλη χῶρες μὲ κλειστὴ φυσικὴ οἰκονομία, ἀλλὰ κράτη ποὺ ώθοῦνται στὴ σύρραξη ἀκριβῶς λόγω τῆς δμοιότητας τῆς μεγάλης καπιταλιστικῆς τῶν ἔξελιξης. 'Η σύρραξη, ὑπὸ τοὺς δρους αὐτούς, δὲ μπορεῖ νᾶχει, ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς καπιταλιστικῆς ἔξελιξης, παρὰ μοιραῖες συνέπειές, δεδομένου ὅτι προκαλεῖ σὲ

δλες τις καπιταλιστικές χῶρες ίσχυρότατους συγκλονισμούς και ἀνατροπές στὴν οἰκονομική των ζωῆς. Τὸ πρᾶγμα δύμως φαίνεται διαφορετικὸ ἀπ' τὴν σκοπιὰ τῆς τάξης τῶν καπιταλιστῶν. Γί' αὐτῆν διαφορετικότητας εἶναι σήμερα ἀπαραίτητος γιὰ τρεῖς λόγους: Πρῶτο, σὰν μέσο πάλης ἀνταγωνιστικῶν «έθνων» συμφερόντων ἐναντίον ἀλλων ἔθνων δύμών δεύτερο, σὰν σπουδαιότατος τομέας τοποθέτησης κεφαλαίων τόσο γιὰ τὸ χρηματιστικό, ὅσο καὶ γιὰ τὸ βιομηχανικὸ κεφάλαιο· καὶ τρίτο, σὰν δργανο τῆς ταξικῆς κυριαρχίας στὸ ἐσωτερικὸ ἐναντίον τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ. «Ολα αὐτὰ εἶναι συμφέροντα ποὺ δὲν ἔχουν καθ' ἑαυτὰ καμμιὰ ἵχεση μὲ τὴν πρόοδο τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς. Ἐκεῖνο ποὺ προδίδει καὶ πάλι καλύτερα τὸν εἰδικὸ χαρακτήρα τοῦ σημερινοῦ μιλιταρισμοῦ εἶναι πρῶτο, ἡ ἔξι ἀμύλλης γενική του ἀνάπτυξη σὲ δλες τὶς χῶρες, ποὺ πραγματοποιεῖται σὰν ἀπὸ μιὰ ἰδία ἐσωτερικὴ μηχανικὴ κινητήρια δύναμη, φαινόμενο ἐντελῶς ἄγνωστο ἀκόμη πρὶν ἀπὸ δύο δεκαετίες· δεύτερο, τὸ μοιραίο, τὸ ἀναπόφευκτο τῆς ἐπερχομένης σύρραξης, ἐνῶ συγχρόνως εἶναι ἐντελῶς ἀκαθόριστο ποὺ εἶναι ἡ ἀφορμή, ποιά εἶναι τὰ ὀμέσως ἐνδιαφερόμενα κράτη, ποιὸ εἶναι τὸ ἀνικείμενο καὶ ποιὲς οἱ ἀμεσες περιστάσεις τῆς ἔριδας. Καὶ δι μιλιταρισμὸς ἀπὸ κινητήρια δύναμη τοῦ καπιταλισμοῦ μεταβλήθηκε σὲ καπιταλιστικὴ ἀρρώστεια.

Στὴ διάσταση αὐτὴ μεταξὺ τῆς κοινωνικῆς ἔξελιξης και τῶν συμφερόντων τῆς κυριαρχης τάξης, τὸ κράτος παίρνει τὸ μέρος τῆς τελευταίας. Τὸ κράτος μὲ τὴν πολιτικὴ του ἔρχεται, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ μπονγζουαζία, μὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κοινωνικὴ ἔξελιξη, χάνει ἔτσι διαρκῶς τὸ χαρακτήρα τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ μεταβάλλεται ὅλο καὶ περισσότερο σὲ καθαρὸ ταξικὸ κράτος. «Η, γιὰ νὰ ἐκφρασθοῦμε δρθότερα, οἱ δυὸ αὐτὲς ἴδιότητές του χωρίζονται ἡ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη καὶ ἀποκορυφώνονται σὲ μιὰ ἀντίθεση μέσα στὸ ἴδιο τὸ κράτος. Καὶ πραγματικὰ ἡ ἀντίθεση αὐτὴ γίνεται καθημερινὰ πιὸ ἔντονη. Γιατὶ ἀπ' τὴν μιὰ μεριὰ αὐξάνουν οἱ γενικοῦ χαρακτήρα λειτουργίες τοῦ κράτους, ἡ ἐπέμβασή του στὴν κοινωνικὴ ζωή, ὁ «ἔλεγχος» τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἀπ' τὰ

δργανά του, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ δύμως δι ταξικός του χαρακτήρας ἔξαναγκάζει τὸ κράτος νὰ μεταθέτει τὸ βάρος τῆς δράσης του καὶ τῆς ίσχυός του σὲ σφαῖρες ποὺ δὲν είναι ὀφέλιμες παρὰ μόνο γιὰ τὸ ταξικὸ συμφέρο τῆς μπονγζουαζίας, ἐνῶ ἔχουνε ἀρνητικὴ σημασία γιὰ τὸ κοινωνικὸ σύνολο, σὲ σφαῖρες δύπως δι μιλιταρισμός, ἡ δασμολογικὴ καὶ ἀποικιακὴ πολιτική. «Ετσι δύμως καὶ δι «κοινωνικὸς ἔλεγχος» ἀπ' τὸ κράτος οὐφίσταται ὅλο καὶ περισσότερο τὴν ἐπίδραση τοῦ ταξικοῦ χαρακτήρα τοῦ κράτους, (βλέπε πῶς χειρίζεται τὸ κράτος τὴν προστατευτικὴ ἔργατικὴ νομοθεσία σὲ δλες τὶς χῶρες).

«Η ἀνάπτυξη τῆς δημοκρατίας, στὴν δύποια ἐπίσης ὁ Μπερνστάιν βλέπει τὸ μέσο τῆς βαθμαίας εἰσαγωγῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ, δὲν ἀντιφάσχει, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνταποκρίνεται πλήρως στὴ μεταβολὴ αὐτῆς, δύπως τὴν περιγράψαμε, τῆς φύσης τοῦ κράτους.

«Η κατάκτηση μιᾶς σοσιαλδημοκρατικῆς πλειονοψηφίας στὸ κοινοβούλιο θὰ ἀποτελέσει, δύπως ἐπεξηγεῖ δι Konrad Sehmidt, τὸν ἀμεσο δρόμο τῆς βαθμαίας αὐτῆς σοσιαλιστικοποίησης, τῆς κοινωνίας. Οἱ δημοκρατικὲς μορφὲς τῆς πολιτικῆς ζωῆς εἶναι ἀναμφιβόλως ἔνα φαινόμενο ποὺ ἐκφράζει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο προϊόντα συνταύτιση τοῦ κράτους μὲ τὴν κοινωνία καὶ ἀποτελεῖ γι' αὐτὸ μιὰ βαθμίδα πρὸς τὴ σοσιαλιστικὴ ἀνατροπή 'Αλλὰ γι' αὐτὸ διάσπαση στὸ χαρακτήρα τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους, διάσπαση ποὺ χαρακτηρίσαμε παραπάνω, ἐκδηλώνεται δεῦτερα μέσα στὸ σύγχρονο κοινοβούλευτισμό. Βέβαια κατὰ τὴ μορφὴ δι κοινοβούλευτισμὸς χρησιμεύει γιὰ νὰ ἐκφράζει μέσα στὴν κρατικὴ δργάνωση τὰ συμφέροντα τοῦ συνόλου τῆς κοινωνίας. 'Απ' τὴν ἄλλη μεριὰ δύμως δι κοινοβούλευτισμὸς ἀποτελεῖ τὴν ἐκφραση τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, δηλαδὴ μιᾶς κοινωνίας, μέσα στὴν δύποια τὰ καπιταλιστικὰ συμφέροντα εἶναι τὰ πιὸ ἀποφασιστικά. Οἱ κατὰ τὴ μορφὴ δημοκρατικοὶ θεσμοὶ γίνονται κατὰ τὸ περιεχόμενο δργανα τῶν συμφερόντων τῆς κυριαρχης τάξης. Αὐτὸ ἐκδηλώνεται κειροπιαστὰ μὲ τὸ γεγονός δι μόλις ἡ δημοκρατία παρουσιάσει τὴν τάση νὰ ἀπαρνηθεῖ τὸν ταξικό τῆς χαρακτήρα καὶ

νὰ μεταβληθεῖ σὲ δργανο τῶν πραγματικῶν λαϊκῶν συμφερόντων, οἱ δημοκρατικὲς μορφὲς θυσιάζονται ἀπ' τὴν ἵδια τῇ μπουρζουαζία καὶ τὸ κράτος τῆς. 'Ἡ ἵδεα τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς κοινοβούλευτικῆς πλειονοψηφίας φιμίνεται ὑστερα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ σὰν ἔνας ὑπολογισμὸς πούν ἐντελῶς σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀστικοῦ λιμπεραλισμοῦ, βασίζεται μόνο σὲ μιὰ τυπικὴ πλευρὰ τῆς δημοκρατίας καὶ ἀφήνει ὅλως διόλου κατὰ μέρος τὴν ἄλλη πλευρά, τὸ πραγματικὸ περιεχόμενο τῆς δημοκρατίας. Καὶ ὁ κοινοβούλευτισμὸς γενικὰ δὲν εἶναι ἔνα ἀμεσα σοσιαλιστικὸ στοιχεῖο, ποὺ διαποτίζει βαθμιαία τὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία, ὅπως παραδέχεται ὁ Μπερντστάϊν, ἀλλ' ἀνιίθετα ἔνα εἰδικὸ μέσο τοῦ ἀστικοῦ ταξικοῦ κράτους γιὰ τὴν ὁρίμανση καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῶν καπιταλιστικῶν ἀντιθέσεων.

Συγκριτικὰ μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ ἀντὴ ἐξέλιξη τοῦ κράτους ἡ πρόταση τοῦ Μπερντστάϊν καὶ τοῦ Konrat Schmidt γιὰ τὸν «κοινωνικὸ ἔλεγχο» ποὺ διαρκῶς αὐξάνει καὶ ἐπιφέρει ἀμεσα τὸ σοσιαλισμό, μεταβάλλεται σὲ μιὰ φράση πούνχεται καθημερινὰ σὲ μεγαλύτερη ἀντίθεση μὲ τὴν πραγματικότητα.

'Ἡ θεωρία τῆς βαθμιαίας εἰσαγωγῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀνάγεται σὲ μιὰ βαθμιαία μεταρρύθμιση τῆς καπιταλιστικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους κατὰ τὴ σοσιαλιστικὴ ἔννοια. 'Αλλὰ καὶ ἡ καπιταλιστικὴ ἰδιοκτησία καὶ τὸ καπιταλιστικὸ κράτος ἐξελίσσονται, συνεπεία ἀντικειμενικῶν φαιτιομένων. τῆς σημερινῆς κοινωνίας, πρὸς μιὰ ἀκριβῶς ἀντίθετη κατεύθυνση. 'Ἡ παραγωγὴ γίνεται ὅλο καὶ περισσότερο κοινωνική, ἡ ἀνάμικη τοῦ κράτους στὴν παραγωγή, ὁ κρατικὸς ἔλεγχος γίνεται διαρκῶς εὐρύτερος. 'Αλλὰ συγχρόνως ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία γίνεται ὅλο καὶ περισσότερο ἡ μορφὴ τῆς γυμνῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης ἔνης ἐργασίας καὶ ὁ κρατικὸς ἔλεγχος ἐμπνέεται ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ ἀποκλειστικὰ ταξικὰ συμφέροντα. 'Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὸ κράτος, δηλαδὴ ἡ πολιτικὴ δργάνωση, καὶ οἱ σχέσεις ἰδιοκτησίας, δηλαδὴ ἡ νομικὴ δργάνωση τοῦ καπιταλισμοῦ, γίνονται μὲ τὴν ἐξέλιξη ὃχι περισσότερο σοσιαλιστικά, ἀλλὰ περισσότερο καπιταλιστικά, βάζουν μπροστὰ στὴ θεωρία τῆς βαθμιαίας εἰσαγωγῆς τοῦ σο-

σιαλισμοῦ δυὸ ἀνυπέρβλητες δυσκολίες.

'Ἡ ἵδεα τοῦ Φουριέ, νὰ μεταβάλει μὲ τὸ σύστημα τῶν «φαλαντσερίων» δλο τὸ θαλάσσιο νερὸ τῆς γῆς σὲ λεμονάδα, ἥταν πολὺ φανταστική. 'Αλλὰ ἡ ἵδεα τοῦ Μπερντστάϊν νὰ μεταβάλει τὴ θάλασσα τῆς καπιταλιστικῆς πικρίας σὲ θάλασσα σοσιαλιστικῆς γλυκύτητας προσθέτοντας σ' αὐτὴν κατὰ φιάλες τὴ σοσιαλφρομιστικὴ λεμονάδα, εἶναι πιὸ ἀνούσια χωρὶς νᾶναι καὶ λιγώτερο φανταστική.

Οἱ παραγωγικὲς σχέσεις τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας πλησιάζουν δλο καὶ περισσότερο στὶς σοσιαλιστικές, ἀλλὰ οἱ πολιτικὲς καὶ νομικές τῆς σχέσεις ἐγείρουν ἀντίθετα ἔνα διαρκῶς ὑψηλότερο τεῖχος μεταξὺ τῆς καπιταλιστικῆς καὶ τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. 'Ἡ ἐξέλιξη τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τῆς δημοκρατίας δὲ διατρυπᾶ τὸ τεῖχος αὐτό, ἀλλὰ τὸ κάνει στερεότερο καὶ σκληρότερο. Τὸ τεῖχος αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ κατεδαφιστεῖ παρὰ μόνο μὲ τὸ σφυροκόπημα τῆς ἐπανάστασης, δηλαδὴ μὲ τὴν κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας ἀπ' τὸ προλετεαριάτο.

5. ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΡΕΒΙΖΙΟΝΙΣΜΟΥ

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο προσπαθήσαμε νὰ ἀποδείξουμε ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Μπερντστάϊν ἀποσπᾶ τὸ σοσιαλιστικὸ πρόγραμμα ἀπ' τὴν ὑλική του βάση καὶ τὸ μεταθέτει στὴ σφαῖρα τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Αὐτὸ δσον ἀφορᾶ τὰ θεωρητικὰ ἐπιχειρήματα. 'Αλλὰ ποιὰ ὅψη μᾶς παρουσιάζει τώρα ἡ θεωρία μεταφραζόμενη στὴν πράξη; Στὴν ὁργὴ καὶ τυπικὰ δὲ διακρίνεται κατὰ τίποτε ἀπ' τὴ μέχρι τοῦδε συνηθισμένη πράξη τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς πάλης. Τὰ συνδικάτα, ἡ πάλη γιὰ τὴν κοινωνικὴ μεταρρύθμιση καὶ τὴ δημοκρατικοποίηση τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, αὐτὰ τὰ ἴδια πράγματα ἀποτελοῦν κατὰ τὰ ὅλα καὶ τὸ τυπικὸ περιεχόμενο τῆς δραστηριότητας τῆς σοσιαλδημοκρατίας. 'Ἡ διαφορὰ λοιπὸν δὲν ἔγκειται στὸ τί, ἀλλὰ στὸ πῶς. 'Οπως έχουν σήμερα τὰ πράγματα μέσα στὴ σοσιαλδημοκρατία, ἡ

ουνδικαλιστική και κοινοβουλευτική πάλη θεωροῦνται σὰν μέσα βαθμιαίας καθοδήγησης και διαπαιδαγώγησης τοῦ προλεταριάτου γιὰ τὴν κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας. Κατὰ τὴν φεβιζιονιστική ἀντιληψη, ποὺ θεωρεῖ ἀδύνατη και ἄσκοπη τὴν κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας, ή συνδικαλιστική και κοινοβουλευτική πάλη πρέπει νὰ διεξάγονται μόνο γιὰ τὴν ἐπίτευξη ὀμέσων ἀποτελεσμάτων, δηλαδὴ γιὰ τὴν ἔξυψωση τῆς ὑλικῆς θέσης τῶν ἐργατῶν, γιὰ τὸν βαθμιαῖο περιορισμὸν τῆς καπιταλιστικῆς ἔκμεταλλευσης και τῇ διεύρυνση τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου. "Αν ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὴν ἀμεση ἔξυψωση τῆς θέσης τῶν ἐργατῶν, ποὺ σὰν σκοπὸς εἶναι κοινὸς και στὶς δυὸς ἀντιλήψεις, και στὴ συνιθισμένη τοῦ κόμματος καθὼς και στὴ φεβιζιονιστική ἡ ὅλη διαφορὰ συνοψίζεται στὰ ἔξης: σύμφωνα μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα ἀντιληψη ἡ σοσιαλιστικὴ σημασία τῆς ἐπαγγελματικῆς και πολιτικῆς πάλης ἔγκειται στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πάλη αὐτὴ προετοιμάζει τὸ προλεταριάτο, δηλαδὴ τὸν ὑποκειμενικὸ παράγοντα τῆς σοσιαλιστικῆς ἀνατροπῆς, γιὰ τὴν κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας. Κατὰ τὸν Μπερνστάϊν ἡ ἐπαγγελματικὴ και πολιτικὴ πάλη ἔχει σοσιαλιστικὴ σημασία, διότι περιορίζει βαθμιαῖα τὴν καπιταλιστικὴ ἔκμεταλλευση, ἀφαιρεῖ ὅλο και περισσότερο ἀπ' τὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία τὸν καπιταλιστικὸ της χαρακτῆρα, τῆς ἐπιβάλλει τὸ σοσιαλιστικὸ χαρακτῆρα, μὲ ἄλλες λέξεις ἐπιφέρει ἀντικείμενον τὴν σοσιαλιστικὴ ἀνατροπή. "Οταν ἔξετάσει κανεὶς ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὰ πρόγματα, βλέπει ὅτι πρόκειται γιὰ δυὸ ἀντιλήψεις φίλικὰ ἀντίθετες. Κατὰ τὴν συνιθισμένη ἀντιληψη τοῦ κόμματος τὸ προλεταριάτο ἀποκτᾶ μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴ και πολιτικὴ πάλη τὴν πεποίθηση, ὅτι εἶναι ἀδύνατο μὲ τὴν πάλη αὐτὴ νὰ ἀλλάξει φιλικὰ τὴν θέση του και ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο νὰ καταλάβει δριστικὰ τὴν πολιτικὴ ἔξουσία. "Η θεωρία τοῦ Μπερνστάϊν ἔχειν ἀπ' τὴν προϋπόθεση ὅτι εἶναι ἀδύνατη ἡ κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας και καταλήγει στὸ συμπέρασμα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ μὲ ἀπλῆ ἐπαγγελματικὴ πάλη.

"Ο σοσιαλιστικὸς χαρακτῆρας τῆς ἐπαγγελματικῆς και κοινοβουλευτικῆς πάλης ἔγκειται λοιπόν, κατὰ τὸ Μπερνστάϊν, στὴ

βιθμιαία ἐπίδρασή της ἐπὶ τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ποὺ τὴν σοσιαλιστικοποιεῖ. "Αλλὰ ἡ ἐπίδραση αὐτὴ δὲν εἶναι, ὅπως προσπαθήσαμε νὰ ἀποδείξουμε, παρὰ φανταστική. Οἱ καπιταλιστικοὶ θεσμοὶ τῆς ἴδιοκτησίας και τοῦ κράτους ἔξελισσονται πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση. Μὲ τὴν θεωρία λοιπὸν τοῦ Μπερνστάϊν ὁ πρακτικὸς καθημερινὸς ἀγώνας τῆς σοσιαλδημοκρατίας παύει γενικὰ νᾶχει διποιαδήποτε σχέση μὲ τὸ σοσιαλισμό. "Η μεγάλη σοσιαλιστικὴ σημασία τῆς ἐπαγγελματικῆς και πολιτικῆς πάλης ἔγκειται στὸ γεγονὸς ὅτι σοσιαλιστικοποιῶν τὴν γνώση, τὴν συνείδηση τοῦ προλεταριάτου, τὸ ὄργανον τὸν σὰν τάξη. "Η ἐπαγγελματικὴ και πολιτικὴ πάλη, δταν τὴν θεωρεῖ κανεὶς οὰ μέσο γιὰ τὴν ἀμεση σοσιαλιστικοποιήση τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ὅχι μόνο δὲν ἀνταποκρίνεται στὸ φανταστικὸ αὐτὸ προορισμὸ της, ἀλλὰ χάνει συγχρόνως και τὴν ἄλλη σημασία της: παύει νᾶνι εἶνα μέσο διαπαιδαγώγησης τῆς ἐργατικῆς τάξης γιὰ τὴν προλεταριακὴ κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας.

Πι' αὐτὸ δ 'Εδ Μπερνστάϊν και ὁ Konrad Schmidt παρανοῦν ἐντελῶς τὸ πρόγμα δταν ἐφησυχᾶσσον μὲ τὴν ἰδέα, ὅτι ὁ τελικὸς σκοπὸς δὲν χάνεται γιὰ τὸ ἐργατικὸ κίνημα ἀν ἡ ὅλη πάλη περιορίστει στὶς κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις και στὰ συνδικάτα, διότι κάθε πρόδοδος στὸ δρόμο αὐτὸν ὑπερβάλλει τὸν ἔαυτὸ της και διότι ἔτσι δ σοσιαλιστικὸς τελικὸς σκοπὸς ἐνυπάρχει σὰν τάση μέσα στὸ κίνημα. Αὐτὸ εἶναι πραγματικὰ δλότελα ὅρθὸ δταν πρόκειται γιὰ τὴ σημερινὴ τακτικὴ τῆς σοσιαλδημοκρατίας, δταν δηλαδὴ τῆς ἐπαγγελματικῆς και κοινωνικομεταρρυθμιστικῆς πάλης προηγεῖται σὰν ὅδηγητι ὁ ἀστρο, σὰν σταθερὴ και ἀκαμπτη ἐπιδίωξη, δ σκοπὸς τῆς κατάληψης τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας. "Οταν ὅμως ἀποσπᾶ κανεὶς τὴν ἐκ τῶν προτέρων δεδομένη ἐπιδίωξη αὐτὴ ἀπ' τὸ κίνημα, δταν προβάλλει ἀμεσα σὰν αὐτοσκοπὸ τὴν κοινωνικὴ μεταρρυθμιση, τότε ἡ κοινωνικὴ μεταρρυθμιση ὅχι μόνο δὲν δηγεῖ πρὸς τὴν πραγματοποίηση τοῦ σοσιαλιστικοῦ τελικοῦ σκοποῦ, ἀλλὰ και μᾶς βγάζει μᾶλλον σ' ἔναν ἀντίθετο δρόμο. "Ο Konrad Schmidt ἐπαφίσται, σὰν νὰ λέμε, στὴ μηχανικὴ κίνηση, ποὺ ἀφοῦ ἀρχίσει, δ

μπορεῖ νὰ σταματήσει μόνη της γιατί, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπλῆ πρόταση ὅτι ἡ ὄρεξη ἔρχεται τρώγοντας, ἡ ἐργατικὴ τάξη δὲν θὰ ἴκανο ποιεῖται ποτὲ μὲ τὶς μεταρρυθμίσεις, ἐφ' ὅσον δὲν διοκληρώνεται ἡ σοσιαλιστικὴ μεταβολὴ. Ἡ τελευταία αὐτῇ προϋπόθεση εἶναι βέβαια ὅρθη· γι' αὐτὸν ἄλλως τε μᾶς ἐγγυᾶται ὁ περιορισμένος χαρακτήρας τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσης. Τὸ τελικὸ δῆμος συμπέρασμα δὲ θὰ μποροῦσε νὰνται ὅρθο παρὰ μόνο στὴν περίπτωσή που ὑπάταν δυνατὸ νὰ κατασκευαστεῖ μιὰ συνεχῆς ἀλυσίδα ἀδιάκοπων καὶ διαρκῶς διευρυνομένων κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων, που νὰ δημιγεῖ ἀμεσαὶ ἀπ' τὸ σημερινὸ κοινωνικὸ καθεστῶς στὸ σοσιαλιστικό. Αὐτὸν δῆμος ἀνήκει στὴ φαντασία· σύμφωνα μὲ τὴ φύση τῶν πραγμάτων ἡ ἀλυσίδα θραύσεται πολὺ γρήγορα καὶ οἱ δρόμοι που μπορεῖ ἀπ' τὸ σημεῖο αὐτὸν νὰ ἀκολουθήσει τὸ κίνημα εἶναι ποικίλοι.

Θὰ ἐπικολονθήσει τότε ἀμεσώτατα καὶ πιθανώτατα μιὰ μεταβολὴ τὴν τακτικὴ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὅλες οἱ προσπάθειες θὰ καταβάλλονται πιὰ ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν πρακτικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς πάλης, τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. Ἡ ἀδιάλλακτη, ἄκαμπτη ταξικὴ ἀποψη ποὺ δὲν ἔχει ἔννοια παρὰ μόνο προκειμένου γιὰ μιὰ προσπάθεια κατάληψης τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας, μεταβάλλεται ὅλο καὶ περισσότερο σὲ ἐμπόδιο, ἐφ' ὅσον οἱ ἀμεσοὶ πρακτικὲς ἐπιτυχίες ἀποτελοῦν τὸν κύριο σκοπό. Τὸ ἐπόμενο βῆμα εἶναι λοιπὸν μιὰ «πολιτικὴ ἰσοζυγίου»—σὲ καλὰ γερμανικά: μιὰ «έμπορικὴ πολιτικὴ»—καὶ μιὰ διαλλακτικὴ καὶ συνετή—σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἀστοὺς πολιτικοὺς—στάση. Ἀλλ' οὕτε καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸν εἶναι δυνατὸ νὰ σταθεῖ τὸ κίνημα ἐπὶ μακρὸ χρονικὸ διάστημα. Ἐφ' ὅσον ἡ κοινωνικὴ μεταρρυθμίση εἶναι καὶ θὰ εἶναι μέσα στὸν καπιταλιστικὸ κόσμο ἔνα κούφιο καρύδι, τὸ ἐπόμενο λογικὸ βῆμα, δύοιαδήποτε τακτικὴ κι' ἀν ἀκολουθήσει κανείς, δὲ μπορεῖ νέναι παρὰ ἡ ἀπογοήτευση καὶ ἀπ' τὴν κοινωνικὴ μεταρρυθμίση, δηλαδὴ τὸ ἥσυχο λιμάνι, ὃπου ἔρριξαν τὴν ἄγκυρά τους οἱ καθηγητὲς Schmoller καὶ Σία, ποὺ κι' αὐτοὶ ἐπίσης μελέτησαν μέσα στὰ κοινωνικορεφορμιστικὰ νερὰ τὸ μεγαλό-

κοσμο καὶ τὸ μικρόκοσμο, γιὰ ν' ἀφήσουν στὸ τέλος ὅλα νὰ γίνονται ὅπως ἀρέσει στὸ Θεό⁽¹⁾. Ὁ σοσιαλισμὸς λοιπὸν δὲν προκύπτει διόλου μόνος του καὶ ὑπὸ ὅλες τὶς περιστάσεις ἀπ' τὸν καθημερινὸ ἄγωνα τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ὁ σοσιαλισμὸς βγαίνει μόνο ἀπ' τὶς διαρκῶς διευνόμενες ἀντιθέσεις τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας καὶ ἀπ' τὴ γνώση πούχει ἡ ἐργατικὴ τάξη γιὰ τὸ ἀπαραίτητο τῆς κατάργησης τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας ἀπὸ μιὰ κοινωνικὴ ἀνατροπῆ.

Οταν ἀρνεῖται κανεὶς τὸ ἔνα καὶ ἀποκρούει τὸ ἄλλο, ὅπως κάνει ὁ φεβίζιονισμός, περιορίζει ἀμεσαὶ τὸ ἐργατικὸ κίνημα σ' ἔνα κίνημα τῶν συνδικάτων γιὰ τὰ συνδικάτα, σ' ἔνα κίνημα μεταρρυθμιστικὸ γιὰ τὶς μεταρρυθμίσεις· τὸ ἐργατικὸ κίνημα τότε καταλήγει, σὲ τελευταία ἀνάλυση, διὰ τῆς ἰδίας του βαρύτητας, στὴν ἐγκατάλειψη τῆς τοξικῆς ἀποψης.

Οἱ συνέπειες αὗτες γίνονται φανερές καὶ ὅταν ἔξετάσει κανεὶς τὴ φεβίζιονιστικὴ θεωρία καὶ ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἀποψη καὶ θέσει τὸ ἐρώτημα: ποιὸς εἶναι ὁ γενικὸς χαρακτήρας τῆς φεβίζιονιστικῆς θεωρίας; Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ φεβίζιονισμὸς δὲ στηρίζεται στὶς καπιταλιστικὲς σχέσεις καὶ δὲν ἀρνεῖται μαζὶ μὲ τὸν

(1) Τὸ 1872 οἱ καθηγητὲς Βάγκνερ, Schmoller, Μπεργτάνο καὶ ἄλλοι συνήλθαν σ' ἔνα συνέδριο, δους διακήψεων μὲ μεγάλο ύδρυσθο καὶ ἐπίδειξη ὅτι σκοπός των εἶναι ἡ εἰσοναγὴ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων γιὰ τὴν προστασία τῆς ἐργατικῆς τάξης. Οἱ ἴδιοι κύριοι, ποὺ ὅ φιλελεύθερον· Οππενχάιμερ διόνομες εἰρωνικά «σοσιαλιστὲς ἀπὸ καθέδρας» ίδρυσαν εὐθύνης κατόπιν τὸ «Σύνδεσμο Κοινωνικῶν Μεταρρυθμίσεων». Λίγα χρόνια ἀργότερα, ὅταν ἐντάθηκε ἡ πάλη ἐναντίον τῆς σοσιαλδημοκρατίας, ωἱ φωτιζηρες τοῦ «ἀπὸ καθέδρας σοσιαλισμοῦ» ψήφισαν σὸν βουλευτὲς στὸ Ράιχσταγκ γιὰ τὴν παραταση τοῦ Νόμου ἐναντίον τῶν σοσιαλιστῶν. Κατὰ τὰ ἄλλα, ἡ ὅλη δράση τοῦ συνέδριου δὲν εἶναι παρὰ οἱ ἐτήσιες γενικές συνελεύσεις του, δους ὑποβάλλονται μερικὲς καθηγητικὲς εἰσηγήσεις γιὰ διάφορα θέματα· ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸν ὁ σύνδεσμος ἐξέδωσε πάνω ἀπὸ ἐκατὸ χονδροῦς τόμους γιὰ οἰκονομικὰ ζητήματα. Οἱ κύριοι καθηγητὲς ποὺ ἀλλως τε συνηγόρησαν ὑπὲρ τῶν προστατευτικῶν διασμῶν, τοῦ μιλιταρισμοῦ κ.τ.λ. δὲν ἔκαμαν τίποτε γιὰ τὶς κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Τώρα τελευταίως ὁ σύνδεσμος ἐγκατέλειψε κι' ὅλας τὶς κοινωνικές μεταρρυθμίσεις καὶ ἀσχολεῖται μὲ τὸ θέμα τῶν κρίσεων, τῶν κάρτετ κ.τ.λ.

ἀστοὺς οἰκονομολόγους, τὶς ἀντιθέσεις ποὺ περικλείουν οἱ σχέσεις αὐτές. Ἀντίθετα, στὴν θεωρία του βάζει, δπως καὶ ἡ μαρκησιτικὴ θεωρία, σὰν προϋπόθεση τὴν ὑπαρξή τῶν ἀντιθέσεων αὐτῶν. Ἀπ’ τὴν ἀλλὴ μεριὰ ὅμως—κι’ αὐτὸς εἶναι ὁ κεντρικὸς πυρήνας τῆς θεωρίας του γενικὰ καὶ ἡ βασικὴ του διαφορὰ ἀπ’ τὴν καθιερωμένη ὥστε τὰ σήμερα ἀντίληψη τῆς σοσιαλδημοκρατίας—ἡ θεωρία του δὲν ἔχει ὡς βάση τὴν ἀρσητῶν ἀντιθέσεων αὐτῶν διὰ τῆς ἰδίας των συνεποῦς ἐξέλιξης.

Ἡ θεωρία του στέκεται στὸ μέσο μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων· δὲ θέλει νὰ ὠριμάσουν πλήρως οἱ καπιταλιστικὲς ἀντιθέσεις καὶ νὰ καταργηθοῦν φιλικὰ ἀπὸ μιὰ ἐπαναστατικὴ μετατροπή· θέλει νὰ τοὺς θραύσει τὴν αἰχμή, νὰ τὶς ἀμβλύνει. “Ἐτσι ἡ ἔκλειψη τῶν κρίσεων καὶ ἡ ὁργάνωση τῶν ἐπιχειρηματιῶν μέλλει νὰ ἀμβλύνει τὴν ἀντίθεση μεταξὺ τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κατανάλωσης, ἡ ἐξύψωση τῆς θέσης τοῦ προλεταριάτου καὶ ἡ διατήρηση τῆς μεσαίας τάξης, τὴν ἀντίθεση μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, ἡ αὔξουσα δημοκρατία καὶ ὁ ἔλεγχος, τὴν ἀντίθεση μεταξὺ ταξικοῦ κράτους καὶ κοινωνίας.

Φυσικὰ καὶ ἡ καθιερωμένη σοσιαλδημοκρατικὴ τακτικὴ δὲν εἶναι νὰ περιμένουμε πρῶτα τὴν ἐξέλιξη τῶν καπιταλιστικῶν ἀντιθέσεων στὸν ἀνώτατὸ των βαθμὸ καὶ ἔπειτα τὴν μετατροπή των. Ἀντίθετα, στηριζόμαστε ἀπλῶς στὴν κατεύθυνση ποὺ διαγνώσαμε ὅτι ἀκολουθεῖ ἡ ἐξέλιξη, ἀλλὰ στὸν πολιτικὸ ἀγῶνα ἀκολουθοῦμε ὃς τὸ τέλος τὶς συνέπειες ποὺ βγαίνουν ἀπ’ τὴν κατεύθυνση αὐτὴ τῆς ἐξέλιξης· σ’ αὐτὸ δύκειται γενικὰ ἡ φύση κάθε ἐπαναστατικῆς τακτικῆς. “Ἐτσι ἡ σοσιαλδημοκρατία καταπολεμᾶ λ. χ. πάντοτε τοὺς δασμοὺς καὶ τὸ μιλιταρισμὸ καὶ ὅχι μόνο δταν ἐκδηλωθῆ πλήρως ὁ ἀντιδραστικός των χρακτήρας. ‘Ἄλλ’ ὁ Μπερνστάϊν, στὴν τακτικὴ του γενικά, δὲ στηρίζεται στὴν περαιτέρω ἐξέλιξη καὶ ὁξυνση, ἀλλὰ στὴν ἀμβλυση τῶν καπιταλιστικῶν ἀντιθέσεων. Αὐτὸ τὸ διατύπωσε ὁ Ἰδιος κατὰ τὸν πιὸ ἐπιτυχὴ τρόπο δταν μιλοῦσε γιὰ μιὰ «προσαρμογὴ» τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Πότε θάταν ὁρθὴ μιὰ τέτοια ἀντίληψη; “Ολες οἱ ἀντιθέσεις τῆς σημερινῆς κοινωνίας δὲν εἶναι παρὰ ἀποτελέσματα τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου

παραγωγῆς. ”Αν θέσουμε ὡς προϋπόθεση, ὅτι ὁ τρόπος αὐτὸς παραγωγῆς ἐξελίσσεται καὶ στὸ μέλλον πρὸς τὴν ἵδια ὡς τώρα κατεύθυνση, πρέπει συγχρόνως νὰ παραδεχτοῦμε, ὅτι μαζύ του ἐξελίσσονται ἀναπόσπαστα καὶ ὅλες οἱ συνέπειες, ὅτι οἱ ἀντιθέσεις δξύνονται, καὶ ἐντείνονται, ἀντὶ νὰ ἀμβλύνονται. Ἡ ἀμβλυνοη τῶν καπιταλιστικῶν ἀντιθέσεων προϋποθέτει, ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ παραγωγὴ βρίσκεται προσκόμματα στὴν ἐξέξιξη τῆς. “Ἡ στασιμότητα τῆς καπιταλιστικῆς ἐξέλιξης εἶναι, μὲ μιὰ λέξη, ἡ γενικὴ προϋπόθεση τῆς μπερνσταϊνικῆς θεωρίας.

”Ἐτσι δῆμος ἡ θεωρία αὐτοκαταδικάζεται καὶ μάλιστα αὐτοκαταδικάζεται δυὸ φορές. Πρῶτα ξεσκεπάζει τὸν οὐτοποκό της χαρακτήρα σχετικὰ μὲ τὸ σοσιαλιστικὸ τελικὸ πτοπό—εἶναι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς φανερὸ ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ ἐξέλιξη. Ἐφ’ ὅσον ἀμβλύνονται οἱ ἀντιθέσεις τῆς, δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸ νὰ δηγήσει στὴ σοσιαλιστικὴ ἀνατροπή,—πράγμα ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀνάλιση μας γιὰ τὶς πρακτικὲς συνέπειες τῆς θεωρίας. Δεύτερο, ξεσκεπάζει τὸν ἀντιδραστικό της χαρακτήρα σχετικὰ μὲ τὴ συντελούμενη γρήγορα καπιταλιστικὴ ἐξέλιξη, Καὶ τώρα τίθεται τὸ ἐρώτημα: πῶς εἴναι δυνατόν, ἔχοντας ὑπ’ ὅψη μας τὴν πραγματικὴ καπιταλιστικὴ ἐξέλιξη, νὰ ἐξηγήσουμε ἡ καλύτερα νὰ χαρακτηρίσουμε τὴ μπερνσταϊνικὴ θεωρία;

Νομίζομε ὅτι στὸ πρῶτο αὐτὸ μέρος ἀπεδείξαμε πόσῳ ἀβάσιμες εἶναι οἱ οἰκονομικὲς προϋποθέσεις—ἡ θεωρία τῆς καπιταλιστικῆς «προσαρμογῆς»,—ἀπ’ τὶς δύοις ξεκινᾶ ὁ Μπερνστάϊν για ν’ ἀνιλύσει τὶς σημερινὲς κοινωνικὲς συνθῆκες. Ελλαμε, ὅτι οὕτε τὸ πιστωτικὸ σύστημα οὕτε τὰ κάρτελ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σὰν «μέσα προσαρμογῆς» τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας· ὅτι οὕτε ἡ προσωρινὴ ἐξαφάνιση τῶν κρίσεων οὕτε ἡ διατήρηση τῆς μεσαίας τάξης μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν πάν σιμπτώματα τῆς καπιταλιστικῆς προσαρμογῆς. Στὴ βάση δλων αὐτῶν τῶν λεπτομερειῶν τῆς θεωρίας τῆς προσαρμογῆς—ἐκτὸς ἀπ’ τὰ ἀμεσα λάθη ποὺ περιέχει—ὑπάρχει ἔνα ἀκόμη κοινό, ἐνδεικτικὸ χαρακτηριστικό. Ἡ θεωρία αὐτὴ συλλαμβάνει ὅλα τὰ παραπάνω φαινόμενα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ὅχι μέσα στὴν

δργανική των σύνδεση μὲ τὴν ὅλη καπιταλιστικὴ ἔξέλιξη, ὅχι μέσα στὴ συνάρτησή των μὲ τὸν ὅλο μηχανισμὸ τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ ἀποσπασμένα ἀπ' τὴ συνάρτηση αὐτῆ, σὰν αὐθόπαρκτα φαινόμενα, σὰν *desjecta membra* (διασκορπισμένα τμήματα) μᾶς ἀψυχης μηχανῆς. Αὐτὸ φαίνεται π.χ. στὴ μπερνσταϊνικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν προσαρμοστικὴ ἐπίδραση τῆς πίστης. "Οταν θεωρεῖ κανεὶς τὴν πίστη σὰν μιὰ ἀνώτερη φυσικὴ βαθμίδα τῆς ἀνταλλαγῆς μὲ τὶς ἐννυπάρχουσες σ' αὐτὴν ἀντιθέσεις, εἶναι ἀδύνατο νὰ βλέπει συγχρόνως στὴν πίστη ἔνα ὅποιο δηπότε μηχανικὸ «μέσο προσαρμογῆς» ποὺ βρίσκεται, σὰν νὰ λέμε, ἔξω ἀπ' τὴν ἀνταλλαγῆ. Κατὰ τὸν ἕδιο τρόπο εἶναι ἀδύνατο νὰ χαρακτηρίζουμε καὶ τὸ χρῆμα, τὸ ἐμπόρευμα, τὸ κεφάλαιο σὰν «μέσα προσαρμογῆς» τοῦ καπιταλισμοῦ. "Η πίστη εἶναι, ὅχι λιγώτερο ἀπ' τὸ χρῆμα, τὸ ἐμπόρευμα καὶ τὸ κεφάλαιο, ἔνα δργανικὸ μέλος τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας σὲ ἔνα δρισμένο στάδιο τῆς ἔξέλιξης τῆς καὶ ἀποτελεῖ στὸ στάδιο αὐτό, ἀκριβῶς δπως καὶ ἔκεινα, ἔνα ἐπίσης ἀπαραίτητο ἐνδιάμεσο κρίκο μέσα στὸν ὅλο μηχανισμὸ τῆς, καθὼς καὶ ἔνα δργανο καταστροφῆς. δεδομένου ὅτι αὐξάνει ὅλες τὶς ἐσωτερικές τῆς ἀντιθέσεις.

Τὰ παραπάνω ἰσχύουν ἔξι ἵσου γιὰ τὰ κάρτελ καὶ τὰ τελειοποιημένα μέσα συγκοινωνίας.

Τὴν ἕδια μηχανικὴ καὶ μὴ διαλεκτικὴ ἀντίληψη βρίσκουμε καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο ὁ Μπερνσταϊν καταλήγει στὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἔξαφάνιση τῶν κρίσεων εἶναι ἔνα σύμπτωμα «προσαρμογῆς» τοῦ καπιταλισμοῦ. Γι' αὐτὸν οἱ κρίσεις δὲν εἶναι παρὰ διαταραχές τοῦ οἰκονομικοῦ μηχανισμοῦ καὶ γι' αὐτὸν ἡ ἔξαφάνισή των θὰ ἀποδείκνυε ὅλοφάνερα ὅτι ὁ μηχανισμὸς εἶναι δυνατὸ νὰ λειτουργήσει χωρὶς διαταραχές. Ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα οἱ κρίσεις δὲν εἶναι «διαταραχές» μὲ τὴν κυριολεκτικὴ ἔννοια τῆς λέξης, ἡ μᾶλλον εἶναι διαταραχές, χωρὶς τὶς δρποῖες ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξει γενικὰ ἡ καπιταλιστικὴ οἰκονομία. Οἱ κρίσεις, ἀν πραγματικὰ ἀποτελοῦν, γιὰ νὰ ἔκφρασθοῦμε μὲ συντομία, τὴ μόνη δυνατὴ καὶ γι' αὐτὸ τὴ μόνη δμαλὴ μέθοδο γιὰ τὴν περιοδικὴ λύση μέσα στὰ πλαίσια

τοῦ καπιταλισμοῦ τῆς ἀντίθεσης μεταξὺ τῆς ἀπεριόριστης διασταλτικῆς ἴκανότητας τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν στενῶν ἔριων τῆς καταναλωτικῆς ἀγορᾶς, δὲν εἶναι παρὰ ἀναπόσπαστα δργανικὰ φαινόμενα τῆς δλῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας.

"Η ἀδιατάραχτη πορεία τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς ἐμπερικείει γιὰ τὴν καπιταλιστικὴ παραγωγὴ κινδύνους, πονναὶ ἵσως μεγαλύτεροι παρ' ὅτι καὶ αὐτὲς οἱ κρίσεις. Πρόκειται συγκεκριμένα γιὰ τὴ διαρκὴ πτώση τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους, πτώση ποὺ προκύπτει ὅχι ἀπ' τὴν ἀντίθεση μεταξὺ παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς, ἀλλ' ἀπ' αὐτὴ τὴν ἔξέλιξη τῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας καὶ ποὺ παρουσιάζει τὴν ἐπικίνδυνη γιὰ τὸ κεφάλαιο τάση, νὰ καταστήσει ἀδύνατη τὴν παραγωγὴ γιὰ τὰ μικρὰ καὶ μεσαῖα κεφάλαια καὶ νὰ βάλει ἔτσι ὅρια στὴν ἀνασυγκρότηση καὶ κατὰ συνέπεια, στὴν πρόσδοτο τῶν τοποθετήσεων τοῦ κεφαλαίου. Οἱ κρίσεις, ποὺ προκύπτουν ἀπ' τὴν ἕδια αὐτὴ ἔξέλιξη σὰν περαιτέρω συνέπειά τῆς, εἶναι ἔκεινες ἀκριβῆς ποὺ ταυτόχρονα μὲ τὴν περιοδικὴ ἐλάττωση τῆς ἀξίας τοῦ κεφαλαίου, τὴν πτώση τῶν τιμῶν τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ τὴν παράλυση ἐνὸς μέρους τοῦ δρῶντος κεφαλαίου, συντελοῦν στὴν ὑψωση τῶν κερδῶν καὶ ἀνοίγουν ἔτσι τόπο γιὰ νέες τοποθετήσεις κεφαλαίων καὶ γιὰ νέες πρόσδοτος μέσα στὴν παραγωγὴ. "Ετσι οἱ κρίσεις παρουσιάζονται σὰν ἔνα μέσο μὲ τὸ ὅποιο ὑποδαυλίζει κανεὶς διαρκῶς καὶ τρέφει τὴ φωτιά τῆς καπιταλιστικῆς ἔξέλιξης ἥ ἔκλεψη τῶν, ὅχι γιὰ δρισμένες στιγμὲς τῆς διαμόρφωσης; τῆς παγκόσμιας ἀγορᾶς, δπως ἐμεῖς παραδεχόμαστε, ἀλλὰ ἀπόλυτα, δὲ θὰ συντελοῦσε καθόλου στὴν πρόσδοτο τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ θὰ τὴν γκρέμιζε πολὺ γρήγορα στὸ βιοντό. Μὲ τὸ μηχανικὸ τρόπο σύλληψης τῶν πραγμάτων που χαρακτηρίζει τὴν ὅλη θεωρία τῆς προσαρμογῆς, ὁ Μπερνσταϊν δὲν παίρνει ὑπ' ὄψει τὸν οὕτε τὸ γεγονός ὅτι οἱ κρίσεις εἶναι ἀναπόφευκτες, οὕτε τὸ γεγονός ὅτι ἡ περιοδικὴ ἐπανεμφάνιση νέων τοποθετήσεων τοῦ μικροῦ καὶ μεσαίου κεφαλαίου εἶναι ἔνα ἀπαραίτητο φαινόμενο γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ἥ διαρκῆς ἀναγέννηση τοῦ μικροῦ κεφαλαίου τοῦ φαίνεται, κοντά στὰ ἄλλα, σὰν μιὰ

ενδειξη τῆς καπιταλιστικῆς στασιμότητας, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα δὲν είναι παρά μιὰ ἔνδειξη τῆς ὁμαλῆς καπιταλιστικῆς έξέλιξης.

Φυσικὰ ὑπάρχει μιὰ σκηνιά, ἀπ' τὴν δύοις δλα τὰ φαινόμενα ποὺ παραπάνω ἔχετασαμε φαινόνται πραγματικά ἔτσι δπως τὰ συνοψίζει ἡ «θεωρία τῆς προσαρμογῆς». Πρόκειται γιὰ τὴ σκοπιὰ τοῦ ἀτόμου-καπιταλιστῆς, ποὺ συλλαμβάνει τὰ γεγονότα τῆς οἰκονομικῆς ζώῆς παραμορφωμένα ἀπ' τὸν νόμον τοῦ συναγωνισμοῦ. Πραγματικά, τὸ ἀτομο-καπιταλιστής θεωρεῖ κατ' ἔξοχην τὸ κάθε δργανικὸ μέλος τοῦ οἰκονομικοῦ συνόλου σὰν μιὰ καθ' ἔαυτήν, αὐθύπαρκτη δλότητα, βλέπει ἀκόμη αὐτὰ τὰ δργανικὰ μέλη ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς ἐπίδρασης ποῦχον πάνω σ' αὐτόν, τὸν καπιταλιστή-ἀτομο, καὶ γι' αὐτὸν τὰ θεωρεῖ σὰν ἀπλὲς «διαταραχές» ή σὰν ἀπλᾶ «μέσα προσαρμογῆς». Γιὰ τὸ ἀτομο-καπιταλιστὴ οἱ κρίσεις δὲν είναι πραγματικὰ παρὰ ἀπλὲς διαταραχές, τῶν δύοιων ἡ ἔξαφάνιση συντελεῖ στὸ νὰ παραταθεῖ ἡ ζώη του. Γιὰ τὸ ἀτομο-καπιταλιστὴ ἡ πίστη είναι ἐπίσης ἔνα μέσο «προσαρμογῆς» τῶν ἀνεπαρκῶν παραγωγικῶν του δυνάμεων στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἀγορᾶς, τὸ καρτέλ, στὸ δύοιο προσχωρεῖ, αἴρει πραγματικὰ τὴν ἀναρχία τῆς παραγωγῆς.

Μὲ μιὰ λέξη, ἡ θεωρία προσαρμογῆς τοῦ Μπερνστάϊν δὲν είναι παρὰ ἡ θεωρητικὴ γενίκευση τοῦ τρόπου τοῦ οκέπτεσθαι τοῦ ἀτόμου-καπιταλιστῆς. Ἀλλὰ τί ἄλλο είναι ὁ τρόπος αὐτὸς τοῦ σκέπτεσθαι στὴ θεωρία, παρὰ ἔκεινο ποὺ χαρακτηρίζει οὐσιαστικὰ τὴν ἀστικὴ ἀγοραία οἰκονομία; Ὁλες οἱ οἰκονομικὲς πλάνες τῆς σχολῆς αὐτῆς διφείλονται κυρίως σὲ μιὰ παρανηση, δηλαδὴ στὸ γεγονός ὅτι φαινόμενα τοῦ συναγωνισμοῦ, δπως τὰ βλέπει μὲ τὰ μάτια του τὸ ἀτομο-καπιταλιστής, χαρακτηρίζονται σὰν φαινόμενα τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας γενικά. Καὶ δπως ἡ πίστη κατὰ τὸν Μπερνστάϊν, ἔτσι καὶ τὸ χρῆμα κατὰ τὴν ἀγοραία οἰκονομία δὲν είναι παρὰ ἔνα εὑφυὲς «μέσο προσαρμογῆς» στὶς ἀνάγκες τῆς ἀνταλλαγῆς. Ἡ ἀγοραία οἰκονομία προσπαθεῖ ἀκόμη νὰ βρεῖ μέσα σ' αὐτὰ τὰ καπιταλιστικὰ φαινόμενα τὰ ἀντίδοτα ἐναντίον τῶν δεινῶν

τοῦ καπιταλισμοῦ, πιστεύει, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Μπερνστάϊν, στὴ δυνατότητα οὐθμισης τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, καταλήγει κι' αὐτὴ σὲ τελευταία ἀνάλυση, δπώς καὶ ἡ μπερνσταϊνικὴ θεωρία, σὲ μιὰ ἀμβλύνση τῶν καπιταλιστικῶν ἀντιθέσεων, σὲ μιὰ ἐπίδεση τῶν καπιταλιστικῶν πληγῶν, δηλαδή, μὲ ἄλλες λέξεις, σὲ μιὰ ἀντιδραστικὴ μέθοδο ἀντὶ τῆς ἐκαναστοτικῆς, καὶ κατὰ συνέπεια σὲ μιὰ οὐτοπία.

Τὴν φεβίζοντικὴ θεωρία σὰν σύνολο μποροῦμε λοιπὸν νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε ὡς ἔξη;: Εἶναι μιὰ θεωρία ἀποτελμάτωσης τοῦ σοσιαλισμοῦ, αἰτιολογίας ενη, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγοραίας οἰκονομίας, ἀπὸ μιὰ θεωρία ἀποτελμάτωσης τοῦ καπιταλισμοῦ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

“Η ἀνακάλυψη μέσα στίς οἰκονομικὲς συνθῆκες τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας τῶν βασικῶν γιὰ τὴν πραγματικούς ηση τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀποτελεῖ τὴν μεγάλην κατάκτησην ποὺ σημείωσε μέσα στὴν ἔξτρατη της ἡ προλεταριακὴ ταξικὴ πάλη. Μὲ τὴν ἀνακάλυψη αὐτῆς ὁ σοσιαλισμὸς ἀπὸ «ἰδεῶδες» ποὺ ἐπὶ χυλιάδες χρόνια εἶχε μέσα στὸ μυαλό της ἡ ἀνθρωπότητα, μεταβάλλεται σὲ ἴστορικὴ ἀνάγκη.

‘Ο Μπερνιστάϊν ἀμφισβήτει τὴν ὑπαρξὴν τῶν οἰκονομικῶν αὐτῶν προϋποθέσεων τοῦ σοσιαλισμοῦ μέσα στὴ σημερινὴ κοινωνία. Ἀλλὰ στὴν ἀποδεικτικὴν τοῦ προσπάθειαν περνᾶ καὶ διδοῖς ἀπὸ μιὰ ἀξιοσημείωτη ἔξτρατη. Στὴν ἀρχὴν, στὴ «Νέα Ἐποχή», ἀμφισβήτησε μόνο τὴν ταχύτητα τῆς συγκέντωσης στὴ βιομηχανία στην ιζόμενος στὴ σύγχρονη τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς βιομηχανικῆς στατιστικῆς τοῦ 1895 καὶ 1882. Ἀλλὰ γιὰ νὰ χρησιμοποιήσει τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ γιὰ τοὺς σκοπούς του χρειάστηκε νὰ καταφύγει σὲ μιὰ πολὺ συνοπτικὴ καὶ μηχανικὴ μέθοδο. ‘Ἄλλ’ οὕτε καὶ στὴν εὐνοϊκώτεροη περίπτωση δὲ μποροῦσε δι Μπερνιστάϊν νὰ πλήξει, ἔστω καὶ κατ’ ἐλάχιστο, τὴ μαρξικὴ ἀνάλυση μὲ τὶς ἰδέες του γιὰ τὴν ἀντοχὴν τῶν μεσαίων ἐπιχειρήσεων. Ή μαρξικὴ ἀνάλυση δὲ βάζει ὡς προϋπόθεση οὐτε ἔνα δρισμένο ρυθμὸ συγκέντρωσης τῆς βιομηχανίας, δηλαδὴ μιὰ δρισμένη πραγματοποίηση τοῦ

σοσιαλιστικοῦ τελικοῦ σχοποῦ, οὗτε θεωρεῖ, καθὼς δεῖξαμε παραπάνω, τὴν ἀπόλυτη ἔξαφάνιση τῶν μικρῶν κεφαλαίων καὶ τοῦ μικροαστισμοῦ σὰν ὅρο γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ οσοσιαλισμοῦ.

Στὸ β.βλίο του δὲ Μπερνστάϊν, ἀναπτύσσοντας ἀκόμη περισσότερο τὶς γνῶμες του, μᾶς δίνει καινούργιο ἀποδεικτικὸ ὑλικό, δηλαδὴ τὴν στατιστικὴν ἀνωμύμων ἐταιριῶν ποὺ ἀποδεικνύει, κατὰ τὸ Μπερνστάϊν, ὅτι αὐξάνεις διαρκῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν μετόχων καὶ ὅτι κατὰ συνέπεια ἡ τάξη τῶν καπιταλιστῶν δὲ στενεύει ἀλλὰ γίνεται διαρκῶν πολυπληθέστερη. Εἶναι καταπληκτικὸ πόσο λίγο δὲ Μπερνστάϊν γνωρίζει τὸ ὑπάρχον ὑλικὸ καὶ πόσο λίγο ξέρει νὰ τὸ χρησιμοποιεῖ προς ὄφελός του!

‘Αν θήθελε μὲ τὶς ἀνώνυμες ἐταιρείες νὰ ἀποδείξει κάτι εἴναντίον τοῦ μαρξικοῦ νόμου γιὰ τὴν βιομηχανικὴν ἔξελιξην, ἐπρεπε νὰ μᾶς φέρει ἐντελῶς διαφορετικοὺς ἀριθμούς. Συγκριμένα, δηποιος γνωρίζει τὴν ίστορία τῶν ἀνωνύμων ἐταιριῶν στὴν Γερμανία, ξέρει ὅτι τὸ μέσον ἰδρυτικὸ κεφάλαιο, ποὺ ἀναλογεῖ σὲ κάθε ἐπιχειρήση, διαρκῶς ἐλαττώνεται. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸν ἀνήρχετο πρὸ τὸ 1871 σὲ 10,8 ἑκατομμύρια μάρκα περίπου, τὸ 1872 μόνο σὲ 4,01 ἑκατομμύρια μάρκα, τὸ 1873 σὲ 3,8 ἑκατομμύρια, τὸ 1803-87 σὲ λιγότερο παρὰ 1 ἑκατομμύριο μάρκα, τὸ 1890 μόνο σὲ 0,56 ἑκατομμ., τὸ 1892 σὲ 0,62 ἑκατομμύρια μάρκα. Ἀπὸ τότε τὰ ποσά κυμαίνονται γύρω στὸ 1 ἑκατομμύριο μάρκα καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ 1,78 ἑκατομμύρια μάρκα τὸ 1895 ἔπειτα σὲ 1,19 ἑκατομμύρια τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1897.’⁽¹⁾

Καταπληκτικοὶ ὀριθμοὶ! Μὲ τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς δὲ Μπερνστάϊν θὰ κατασκευάζει πιθανώτατα μιὰ ὀλόκληρη ἀντιμαρξιστικὴ τάση παλινδρόμησης ἀπ’ τὶς μεγάλες στὶς μικρὲς ἐπιχειρήσεις. Ἀλλὰ στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ μποροῦσε δὲ καθένας νὰ τοῦ ἀπαντήσει: ἂν μὲ τὴν στατιστικὴν αὐτὴν θέλετε νὰ ἀποδείξετε κάτι, πρέπει πρὸ τὸ ὅτι καὶ ἀποδείξετε ὅτι ἀνάγεται στοὺς ἴδιους βιομηχανικοὺς κλάδους, ὅτι οἱ μικρὲς ἐπιχειρήσεις φυτρώνουν στὴν θέση τῶν παληῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ

δχι εἴκει ὅπου ἐπικρατοῦσες ὥς τὰ τώρα τὸ ἀτομικὸ κεφάλαιο ἡ ἀκόμη ἡ χειροτεχνία καὶ τὸ μικρὸ ἐργαστήριο. Τὴν ἀπόδειξην ἀνὴρ ὅμως δὲ θὰ κατορθώσετε νὰ τὴν φέρετε, γιατὶ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὶς κολοσσιαῖς ἀνώνυμες ἐταιρίες στὶς μεσαῖες καὶ στὶς μικρὲς δὲν ἀποδεικνύει παρὰ μόνο ὅτι ἡ ἀνώνυμη ἐταιρία κατακτᾶ διαρκῶς νέους κλάδους καὶ ἀν στὴν ἀρχὴ ἥταν κατάλληλη μόνο γιὰ μερικὲς τεράστιες ἐπιχειρήσεις, τώρα προσαρμόστηκε καὶ εἰς μεσαῖες καὶ ἀκόμη καὶ σ’ αὐτὲς τὶς μικρὲς ἐπιχειρήσεις (τώρα δρύνονται ἀνώνυμες ἐταιρίες μὲ κεφάλαιο κάτω τῶν 1800 μάρκων!).

‘Ἀλλὰ τὶ σημαίνει ἀπ’ τὴν ἀποψῆ τῆς οἰκονομίας ἡ διαρκῆς ἐπέκταση τῆς ἀνώνυμης ἐταιρείας; Τὶ ἄλλο, παρὰ τὴν προτὶ οὗ σα κοινωνικοὶ οποίηση τῆς παραγωγῆς μὲ καπιταλιστικὴν μορφήν, τὴν κοινωνικοποίησην δχι μόνο τῆς γιγαντιαίας, ἀλλὰ καὶ τῆς μέσης καὶ αὐτῆς τῆς μικρῆς παραγωγῆς, δηλαδὴ κάτι ποὺ δὲν ἀντιτίθεται στὴν μαρξικὴ θεωρία ἀλλὰ τὴν ἐπιβεβαιώνει κατὰ τὸν πιὸ πανηγυρικὸ τρόπο.

Καὶ πραγματικά, ποὺ ἔγκειται τὸ οἰκονομικὸ φαινόμενο ποὺ περικλείει μέσα της ἡ ἀνώνυμη ἐταιρία; ‘Ἄπ’ τὴν μιὰ μεριὰ στὴ συνένωση πολλῶν χοηματικῶν περιουσιῶν σ’ ἔνα παραγωγικὸ κεφάλαιο, ἀπ’ τὴν ἀλλὴ στὸ χωρισμὸ τῆς παραγωγῆς ἀπ’ τὴν καπιταλιστικὴν ἴδιοκτησία, δηλαδὴ σὲ μιὰ διπλῆ ὑπερονίκηση τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς, ἀλλὰ πάντα πάνω σὲ καπιταλιστικὴ βάση. Τὶ σημαίνει σχετικὰ μὲ δλα αὐτὰ ἡ στατιστικὴ τοῦ Μπερνστάϊν γιὰ τὸ μεγάλο ἀριθμὸ τῶν μετόχων ποὺ συμμετέχουν σὲ μιὰ ἐπιχείρηση; Τίποτε περισσότερο, παρ’ ὅτι τώρα μιὰ καπιταλιστικὴ ἐπιχείρηση δὲν ἀντιστοιχεῖ ὅπως πρῶτα σ’ ἔναν κεφαλαιούχο ἴδιοκτήτη, ἀλλὰ σ’ ἔναν διλόκληρο καὶ διαρκῶς αὐξανόμενο ἀριθμὸ κεφαλαιούχων-ίδιοκτητῶν καὶ ὅτι κατὰ συνέπεια ἡ οἰκονομικὴ ξννοια «καπιταλιστής» δὲ συμπίπτει πιὰ μὲ τὸ ἔνα, τὸ χωριστὸ ἀτομο, ὅτι δὲ σημερινὸς βιομηχανικὸς καπιταλιστής εἶναι θνα συλλογικὸ πρόσωπο, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑκατοντάδες καὶ μάλιστα ἀπὸ χιλιάδες προσώπων, ὅπι καὶ μέσα σ’ αὐτὰ τὰ πλαίσια τῆς κα-

(1) Van der Borght, Λεξικὸ τῶν Κρατικῶν Ἐπιστημῶν, τόμ. I.

πιταλιστικής οίκονομίας ή κατηγορία «καπιταλιστής» έγινε κοινωνική, και οι ωντικοποιηθές.

Πώς έξηγείται δμως τὸ γεγονός, διτὶ δὲ Μπερνστάϊν θεωρεῖ τὸ φαινόμενο τῶν ἀνωνύμων ἔταιριῶν ὅχι σὰν συγκέντρωση ἀλλὰ δλῶς ἀντίθετα σὰν διασκόρπιση τοῦ κεφαλαίου, διτὶ βλέπει ἐπέκταση τῆς καπιταλιστικῆς ίδιοκτησίας ἐκεῖ ἀκριβῶς διπού δὲ Μάρκος διαπιστώνει «κατάργηση τῆς καπιταλιστικῆς ίδιοκτησίας;» Μὲ μιὰ πολὺ ἀπλῆ παραδρομὴ κατὰ τὸ πρότυπο τῆς ἀγοραίας οίκονομίας: δὲ Μπερνστάϊν μὲ τὴ λέξη «καπιταλιστής» δὲν ἔννοει μιὰ κατηγορία τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ τὸ δικαίωμα ίδιοκτησίας, ὅχι μιὰ οίκονομικὴ ἀλλὰ μιὰ φιρολογικοπολιτικὴ μονάδα καὶ μὲ τὴ λέξη κεφαλαῖο ὅχι ἔνα παραγωγικὸ σύνολο, ἀλλὰ μόνο τὴ χρηματικὴ περιουσία. Γι' αὐτὸ στὸ ὁγγιλικὸ τράστ τῶν κλωστῶν οαπτικῆς δὲ βλέπει τὴ συγχώνευση 12,300 προσώπων σὲ ἔνα, ἀλλὰ 12,300 καπιταλιστές, γι' αὐτὸ καὶ διηχανικός του Schulze ποὺ πήρε ἀπὸ τὸν εἰσοδηματία (Rentier) Μύλλερ, σὰν προΐκα τῆς συζύγου του, «ἔνα μεγάλο ἀριθμὸ μετοχῶν» εἶναι καὶ αὐτὸς κεφαλαιοῦχος γιὰ τὸ Μπερνστάϊν (Σελ. 54). «Ολος δὲ κόσμος λοιπὸν εἶναι κατὰ τὸ Μπερνστάϊν γεμάτος ἀπὸ «καπιταλιστές»⁽¹⁾.

(1) Προσέξτε! Εἶναι φανερό διτὶ δὲ Μπερνστάϊν βλέπει στὴ μεγάλῃ διάδοση τῶν μικρῶν μετοχῶν μιὰ ἀπόδειξη διτὶ καὶ διφωχῆς κόσμους συμμετέχει μὲ τὶς μετοχῆς στὸν κοίνωνικὸ πλούτο. Πραγματικά, ποὺδὲ μικροστάδες καὶ ἐργάτες ἀκόμα δὲ θάδινε τὸ ἀσήμαντο ποσὸ τῆς μιᾶς λίρας η τῶν 20 μάρκων γιὰ τὰ ἀγόρασει μετοχές; Δυστυχῶς η ὑπόθεση σύντη βασίζεται σ' ἔνα λογιστικὸ λάθος: προειπει γιὰ τὴν δύνομαστικὴ ἀξία τῶν μετοχῶν καὶ ὅχι γιὰ τὴν ἀγυραία ἀξία των. Άλλο δὲ δύνομαστικὴ καὶ η ἀγυραία ἀξία τῶν μετοχῶν εἶναι δυὸ διαφορετικὰ πράγματα. «Ένα παράδειγμα: Στὴν ἀγορά, μετοξὺ τῶν ἄλλων ἀξιῶν μεταλλείων πωλοῦνται καὶ τὰ Rautdrienes τῆς Δυτικῆς Αφρικῆς. Πρόσκειται γιὰ μετοχές πούλουν, δύναση καὶ οἱ περισσότερες τῶν ὅξιῶν μεταλλείων, δύνομαστικὴ ἀξία 1 λίρας δηλαδὴ 20 μάρκων. Η τιμὴ των δμως ήταν τὸ 1899 λίρες 43 (βλέπε δελτίο τοῦ χρηματιστηρίου τέλους Μαρτίου) δηλαδὴ ὅχι 20 ἀλλὰ 860 μάρκα! Τὸ ίδιο συμβαίνει κατὰ μέσον δρο μὲ δλες τὶς μετοχές. Οι «μικρές» μετοχές, παρ' ὅλον διτὶ ἡχοῦν τόσο δημοκρατικά σ' αὐτὲς, εἶναι στὴν πραγματικότητα τὶς περισσότερες φορές μεγαλουστικοὶ καὶ ὅχι μικροστικοὶ η πυρολεταριακοὶ «τίτλοι» ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ πλου-

· Άλλὰ καὶ ἔδω δπως καὶ προηγούμενα δὲ παρανόηση κατὰ τὸν τρόπο αὐτὸ τῆς ἀγοραίας οίκονομίας δὲν εἶναι γιὰ τὸ Μπερνστάϊν παρὰ δὲ θεωρητικὴ βάση ἐκχυδαῖσμοῦ τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ο Μπερνστάϊν, μὲ τὸ νὰ μεταφέρει τὴν ἔννοια καπιταλιστῆς ἀπὸ τὶς παραγωγικὲς σχέσεις στὶς σχέσεις ίδιοκτησίας καὶ «μὲ τὸ νὰ μιλᾶ γιὰ ἐπιχειρηματίες ἀντὶ νὰ μιλᾶ γιὰ ἀνθρώπους» (Σελ. 53), μεταφέρει συγχρόνως τὸ πρόβλημα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὸ ἐπίπεδο τῶν περιουσιακῶν σχέσεων, δηλ. ἀπὸ τὴ σχέση μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας στὴ σχέση μεταξὺ πλουσίων καὶ πτωχῶν.

Ἐτοι ἀπὸ τὸ Μάρκος καὶ τὸν «Ἐνγκελς ἑαναγυρίζουμε αἰσιώς στὸ συγγραφέα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ πτωχοῦ ἀμαρτωλοῦ, μὲ τὴ μόνη διαφορὰ διτὶ δὲ Βάττλιγκ μὲ τὸ ὄρθδο προλετεαριακὸ του ἔνσικτο, διάγνωσε, ἔστω καὶ πρωτόγονα, διτὶ μέσα στὴν ἀντίθεση αὐτὴ μεταξὺ πλουσίου καὶ πτωχοῦ κρύβονται οἱ ταξικὲς ἀντιθέσεις, τὶς δποῖες θέλησε νὰ μεταβάλει σὲ μοχλὸ τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος. Ἐνῶ ἀντίθετα δὲ θλέπει τὴ δυνατότητα πραγματοποίησης τοῦ σοσιαλισμοῦ παρὰ στὴ μεταβολὴ τῶν πτωχῶν σὲ πλουσίους, δηλαδὴ στὴν ἔξαλεψη τῆς ταξικῆς ἀντίθεσης, δηλαδὴ σ' ἔνα μικροστικὸ τρόπο ἐνεργείας.

Ο Μπερνστάϊν βέβαια δὲν περιορίζεται στὴ στατιστικὴ τοῦ εἰσοδήματος, μᾶς δίδει καὶ στατιστικὴ τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ μάλιστα ἀπὸ διάφορες χῶρες: ἀπὸ τὴν Γερμανία καὶ τὴν Γαλλία, ἀπὸ τὴν Αγγλία καὶ τὴν Ελβετία, ἀπὸ τὴν Αὐστρία καὶ τὶς Ήνωμένες Πολιτείες. Άλλα τὶ είδους στατιστικὴ εἶναι φύτη; Δὲν πρόκειται γιὰ συγκριτικὰ στοιχεῖα ἀπὸ διάφορες ἐποχές σὲ κάθε χώρα, ἀλλὰ γιὰ συγκριτικὰ στοιχεῖα ἀπὸ μιὰ ἐποχὴ γιὰ κάτια χώρα. Δὲ συγκρίνει λοιπὸν — ἔξαιρέσει τῆς Γερμανίας, γιὰ τὴν δποία ἐπαναλαμβάνει τὴν παληὰ του σύγχρονη τοῦ 1895 μὲ τὸ 1882 — τὴ διάρθρωση τῶν ἐπιχειρήσεων μᾶς ἔκαστης χώρας στὶς διάφορες ἐποχές, ἀλλὰ μόνο τοὺς ἀπόλυτους

τοὺς, δεδομένου διτὶ μόνο ἔνα πολὺ μικρὸ μέρος τῶν μετόχων τὶς ἀποκτᾶ στὴν δύνομαστικὴ των τιμή.

δριθμούς τῶν διαφόρων χωρῶν (γιὰ τὴν Ἀγγλία τοῦ ἔτους 1891, γιὰ τὴν Γαλλία τοῦ ἔτους 1894, γιὰ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τοῦ ἔτους 1890 κλπ.). Στὸ συμπέρασμα στὸ δόποιο καταλήγει εἶναι «ὅτι, ἀν καὶ ἡ μεγάλη ἐπιχείρηση ὑπερτερεῖ σῆμερα πραγματικὰ στὴ βιομηχανία, δὲν ἀντιπροσωπεύει ἐν τούτοις μαζὶ μὲ τὶς ἐπιχειρήσεις ποὺ ἔξαρτωνται ἀπ' αὐτὴν καὶ σὲ μιὰ χώρα μέλιστα τόσο προοδευτικὴ δύσι εἶναι ἡ Πρωσία, παρὰ τὸ πολὺ-πολὺ τὸ ἥμισυ τοῦ πληθυσμοῦ ποὺ ἐδραγάζεται μέσα στὴν παραγωγή» καὶ διὰ τὸ ἵδιο συμβαίνει σὲ δὴ τὴ Γερμανία, τὴν Ἀγγλία, τὸ Βελγίο κλπ» (Σελ. 84).

Εἶναι φανερό ὅτι ἔκεινο ποὺ ἀποδεικνύει κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο δὲν εἴναι αὐτὴ ἡ ἔκεινη ἡ τάση τῆς οἰκονομικῆς ἔξελιξης, ἀλλὰ ἡ ἀπόλυτη ἀριθμητικὴ σχέση μεταξὺ τῶν διαφόρων μοιρῶν ἐπιχειρησης καὶ τῶν διαφόρων ἐπαγγελματικῶν κατηγοριῶν. «Ἄν ἔκεινο ποὺ πρέπει νὰ ἀποδειχτεῖ μὲ τὰ δεδομένα αὐτὰ εἴναι διὰ δ σοσιαλισμὸς δὲν ἔχει καμιὰ ἐλπίδα ἐπικράτησης, τότε ἡ ἐπιχειρηματολογία αὐτὴ ἔχει σᾶν βάση τῆς μιὰ θεωρία, κατὰ τὴν δόσια ἡ ἀριθμητικὴ σχέση τῆς φυσικῆς δύναμης τῶν ἀγωνιζομένων, δηλαδὴ μόνη ἡ βία εἴναι ἔκεινη ποὺ ἀποφασίζει γιὰ τὴν ἔκβαση τῶν κοινωνικῶν ἀγώνων. Ἐδῶ δὲ Μπερνστάϊν ποὺ παντοῦ μνοῖται μπλανκισμὸ περιπίπτει καὶ διὰ τὸ γιὰ ποικιλία σὲ μιὰ χτιδιοτάτη μπλανκιστικὴ παρανόηση. Ἄλλα καὶ πάλι μὲ τὴ διαφορὰ διὰ οἱ μπλανκιστές, σᾶν σοσιαλιστική καὶ ἐπαναστατική κατεύθυνση, προϋποθέσανε σᾶν κάτι τὸ αὐτονόητο τὴν οἰκονομικὴ δυνατότητα πραγματοποίησης τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ στήριζαν πάνω σ' αὐτὴ τὴ δυνατότητα τὶς ἐλπίδες ἐπιτυχίας μιᾶς βιαίας ἐπανάστασης ἔστω καὶ ἀπὸ μέρους μιᾶς βιαίας μειονοψηφίας, ἐνῶ ἀντίθετα δὲ Μπερνστάϊν ἀπ' τὴν ἀριθμητικὴ ἀνεπάρκεια τῆς λαϊκῆς πλειονοψηφίας καταλήγει στὸ συμπέρασμα διὰ οἰκονομικὰ δ σοσιαλισμὸς δὲν ἔχει ἐλπίδες ἐπικράτησης. «Ἡ σοσιαλδημακρατία δὲν παράγει τὸν τελικὸ τῆς σκοποῦ οὔτε ἀπ' τὴ νικήτρια βίᾳ τῆς μειονοψηφίας, οὔτε ἀπ' τὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῆς πλειονοψηφίας, ἀλλὰ ἀπ' τὴν οἰκονομικὴ ἀναγκαιότητα καὶ τὴν κατανόηση τῆς ἀναγκαιότητας

αὐτῆς, ποὺ ὠθεῖ τὴ λαϊκὴ μάζα στὴν κατάργηση τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ ἐκδηλώνεται πρό πάντων μὲ τὴν καπιταλιστικὴ ἀναρχία.

«Οσον ἀφορᾶ τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἀποφάσιστικὸ ζήτημα τῆς ἀναρχίας μέσα στὴν καπιταλιστικὴ οἰκονομία, δὲ Μπερνστάϊν δὲν ἀφνεῖται παρὰ μόνο τὶς μεγάλες καὶ τὶς γενικὲς κρίσεις, δχι δύως καὶ τὶς μερικὲς ἔθνικὲς κρίσεις. Ἐτοι ἀφνεῖται τὴν ὑπαρξη πάρα πολλῆς ἀναρχίας καὶ παραδέχεται συγχρόνως διὰ ὑπάρχει ἀναρχία, ἀλλὰ λίγη. Στὴν καπιταλιστικὴ οἰκονομία συμβαίνει κατὰ τὸ Μπερνστάϊν—γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε καὶ μεῖς μιὰ ἔκφραση τοῦ Μάρκου—διὰ καὶ στὴν τρελλή παρθένο μὲ τὸ παιδί ποντιανὸ δύως «παρὰ πολὺ μικρό». Τό δυσάρεστο εἴναι διὰ σὲ τέτοια πράγματα δύως ἡ ἀναρχία τὸ λίγο καὶ τὸ πολὺ εἴναι ἔξι τίσου κακά. Ὁ Μπερνστάϊν παραδέχεται λίγη ἀναρχία, ἀλλ' ὁ μηχανισμὸς τῆς ἐμπορευματικῆς οἰκονομίας φρογύτζει ἀφ' ἔαυτοῦ τον γιὰ τὴν αὔξηση τῆς ἀνποχίας οὐτῆς στὸν ἀκρότατο βαθμὸ—ῶς τὴν κατάρρευση. Ἄλλ' ἀν δὲ Μπερνστάϊν νομίζει διὰ εἴναι δυνατό καὶ αὐτὴ ἡ λίγη ἀναρχία νὰ μεταβληθεῖ βαθμαία σὲ τάξη καὶ ἀρμονία ἐφ' δύον θὰ διατηρεῖται ἡ ἐμπορευματικὴ παραγωγή, πέφτει καὶ πάλι σ' ενα ἀπ' τὰ πολὺ βασικὰ λάθη τῆς ἀοραίας οἰκονομίας, δεδομένου διὰ θεωρεῖ τὸν τρόπο ἀνταλλαγῆς ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸν τρόπο παραγωγῆς.

Ἐδῶ δὲν εἴωι αὐτὴν καταλληλη εὐχαριστία νὰ ἀναλύσουμε στὸ σύνολό της τὴν καταπληκτικὴ σύγχιση ποὺ παρουσιάζει δὲ Μπερνστάϊν στὸ βιβλίο του σχετικὰ μὲ τὶς πολὺ στοιχειώδεις ἀρχὲς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Ὁφείλομε δύως νὰ διευκρινίσουμε συντόμως ἔνα σημείο στὸ δόποιο μᾶς φέρει ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς καπιταλιστικῆς ἀναρχίας.

«Ο Μπερνστάϊν δηλώνει διὰ δ μαρξικὸς νόμος τῆς ἀξίας ἐργασίας δὲν εἴναι παρὰ μιὰ ἀφαίρεση. Ὁ Μπερνστάϊν θεωρεῖ φαίνεται σᾶν ὑβρη τὴν ἀφαίρεση στὴν πολιτικὴ οἰκονομία. Ἄλλ' ἀν δὲ ἀξία-ἐργασία δὲν εἴναι παρὰ μιὰ ἀφαίρεση, μιὰ ἀφηρημένη εἰκόνα, τότε καθέ εἴτημος πολίτης, ποὺ ἔξεπλήρωσε τὶς στρατιωτικές καὶ τὶς φορολογικές τοῦ ὑποχρεώσεις, ἔχει ἔξι τίσου

δπως καὶ ὁ Κάρολος Μάρκες τὸ δικαίωμα νὰ παραστήσει ὅποια-
δῆποτε ἀνοησία του σὰ μιὰ τέτοια ἀφηρημένη εἰκόνα, δηλαδὴ
σὰν νόμο τῆς ἀξίας. «Ἐνθὺς ἔξ ἀρχῆς εἶναι ἐπιτετραμμένο στὸ
Μάρκες νὰ προχωρήσει στὴν ἀφαίρεση τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἐμπο-
ρευμάτων ὃς; ὅτου τελικὰ δὲν ἀπομείνει ἀπ’ τὰ ἐμπορεύματα
παρὰ ἡ ἰδιότητα ὅτι εἶναι ἐνσαρκώσεις ποσοτήτων ἀπλῆς ἀν-
θρωπίνης ἐργασίας, ὅπως καὶ ἡ σχολὴ Böhm Jevons εἶναι ἔξ
ἴσου ἐλεύθερη νὰ κάνει ἀφαίρεση ὅλων τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἐμ-
πορευμάτων ἐκτὸς τῆς χρησιμότεράς των». (Σελ. 42).

“Ωστε ἡ κοινωνικὴ ἐργασία τοῦ Μάρκες καὶ ἡ ἀφηρημένη
χρησιμότητα τοῦ Menger, εἶναι γιὰ τὸ Μπεροντάνιν μικροπρά-
γματα, δὲν εἶναι ὅλα παρὰ μιὰ ἀφαίρεση.” Ετσι ὅμως ὁ Μπερον-
τσοῖν ἔχασε ὅλως διόλου ὅτι ἡ μαρξιστικὴ ἀφαίρεση δὲν εἶναι
μιὰ ἐπινόηση ἀλλὰ μιὰ ἀνακάλυψη, ὅτι δὲν ὑπόρχει μέσα στὸ
κεφάλι τοῦ Μάρκες ἀλλὰ μέσα στὴν ἐμπορευματικὴ οἰκονομία,
ὅτι ἔχει μιὰ πραγματικὴ, κοινωνικὴ ὑπόσταση, τόσο πραγμα-
τικὴ, ὥστε νὰ κόπτεται καὶ νὰ σφυρηλατεῖται, νὰ ζυγίζεται
καὶ νὰ νομισματοποιεῖται. “Ἡ ἀφηρημένη ἀνθρωπίνη ἐργασία
ποὺ ἀνακάλυψε ὁ Μάρκες δὲν εἶναι, μὲ τὴν ἀνεπτυγμένη μορφή
της, παρὰ—τὸ χ. ο. ἡ μ. α. Αὐτὸς εἶναι μιὰ ἀπ’ τὶς πιὸ μεγα-
λοφυεῖς ἀνακαλύψεις τοῦ Μάρκες, ἐνῶ γιὰ δλόκληρη τὴν ἀστικὴ
πολιτικὴ οἰκονομία, ἀπ’ τὸν πρῶτο μερκαντιλιστὴ ὃς τὸν τε-
λευταῖο κλασικό, ἡ μυστικιστικὴ φύση τοῦ χρήματος ὑπῆρξε
ἔνα ἔφτασφράγιστο β.β.λιο.

“Αντίθετα ἡ ἀφηρημένη χρησιμότητα τῶν Böhl Jevons δὲν
εἶναι πραγματικὰ παρὰ μιὰ εἰκόνα τῆς σκέψης ἡ μᾶλλον μιὰ
εἰκόνα τῆς ἔλλειψης κάθε σκέψης, μιὰ ὑποκειμενικὴ ἀνοησία,
γιὰ τὴν δροιά δὲν εἶναι ὑπεύθυνη οὔτε ἡ καπιταλιστικὴ, οὔτε
καρμιὰ ἀλλη ἀνθρωπίνη κοινωνία, ἀλλὰ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο
ἡ ἀστικὴ ἀγοραία οἰκονομία. “Ο Μπεροντάνιν καὶ ὁ Böhl καὶ
ὁ Jevons μποροῦν, μὲ τὴν ἀφηρημένη αὐτὴ εἰκόνα στὸ μνα-
λό, καὶ μὲ δλη τὴν ὑποκειμενικὴ σχολή, νὰ στέκονται ἄλλα
εἴκοσι χρόνια μπρὸς στὸ μυστήριο τοῦ χρήματος, χωρὶς γιὰ
καταλήξουν σὲ λύση διαφορετικὴ ἀπ’ ἔκεινην ποὺ ξέρει ὁ κάθε
σκιτζῆς : ὅτι καὶ τὸ χρῆμα εἶναι ἔνα «χρήσιμο» πρᾶγμα.

“Ετσι ὁ Μπεροντάνιν δὲν καταλαβαίνει πιὰ διόλου τὸ μαρ-
ξικὸ νόμο τῆς ἀξίας. Ἐκεῖνοι ὅμως ποὺ κατέχουν ὅπωσδήποτε
τὸ οἰκονομικὸ σύστημα τοῦ Μάρκες ἔρχονται πολὺ καλά, ὅτι χω-
ρὶς τὸ νόμο τῆς ἀξίας τὸ δλο σύστημα μένει ἐντελῶς ἀκατα-
νόητο ἡ ὅτι, γιὰ νάμαστε πιὸ συγκεκριμένοι, ἡ ὅλη καπιταλι-
στικὴ οἰκονομία μὲ τὶς ποικίλες σχέσεις τῆς παραμένει ἔνα μυ-
στήριο γιὰ δποιον δὲν κατανοεῖ τὴ φύση τοῦ ἐμπορεύματος καὶ
τῆς ἀνταλλαγῆς του.

‘Ἄλλὰ ποιὸ εἶναι τὸ μαργικὸ κλειδὶ τοῦ Μάρκες ποὺ τοῦ δ-
νοιεῖ τὰ πιὸ βαθεὶὰ μυστικὰ ὅλων τῶν καπιταλιστικῶν φαινο-
μένων, ποὺ τοῦ ἐπέτρεψε νὰ λύσει μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐκολία
ὅλα ἔκεινα τὰ προβλήματα, γιὰ τὰ δποια τὰ μεγαλύτερα πνεύ-
ματα τῆς ἀστικῆς κλασικῆς οἰκονομίας, δπως ὁ Smith καὶ ὁ
Ricardo, δὲν εἶχαν οὔτε τὴν παραμικὴ προαίσθηση; Τὸ μα-
ργικὸ αὐτὸ κλειδὶ δὲν εἶναι παρὰ ἡ σύλληψη τῆς ὅλης καπιτα-
λιστικῆς οἰκονομίας σὰ ν ἐν ὃς ἴστορικο ὑ φαίνεται
μένον καὶ μάλιστα δχι ἀπλῶς καὶ μόνο πρὸς τὰ δπίσω,
πρᾶγμα ποὺ στὴν καλύτερη περίσταση τὸ καταλάβαινε καὶ ἡ
ἀστικὴ κλασικὴ οἰκονομία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἐμπρός, δηλαδὴ
δχι μόνο σχετικὸ μὲ τὸ φεουδαρχικὸ παρελθὸν τῆς οἰκονομίας,
ἀλλὰ καὶ σχετικὰ μὲ τὸ σοσιαλιστικὸ μέλλον. Τὸ μυστικὸ τῆς
διδασκαλίας τῆς ἀξίας τοῦ Μάρκες, τῆς ἀνάλγσης του γιὰ τὸ
χρῆμα, τῆς θεωρίας του γιὰ τὸ κεφάλαιο, τῆς διδασκαλίας του
γιὰ τὸ πισσοστὸ τοῦ κέρδους καὶ κατὰ συνέπεια γιὰ τὸ δλο οἰ-
κονομικὸ σύστημα εἶναι ἡ παροδικότητα τῆς καπιταλιστικῆς οἰ-
κονομίας, ἡ κατάρρευσή της, δηλαδὴ—αὐτὸ δὲν εἶναι παρὰ ἡ
ἄλλη δψη—δ σοσιαλιστικὸς τελικὸς σκοπός.
‘Ο Μάρκες δὲ μπόρεσε νὰ ἀποκρυπτογραφήσει τὰ λερογλυνθικὰ
τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας παρὰ ἀκριβῶς μόνο γιατὶ ἔξ-
τασε τὴν καπιταλιστικὴ οἰκονομία, εὐθὺς ἔξ ἀρχῆς, σὰ ν σο-
σιαλιστής, δηλαδὴ κάτω ἀπ’ τὸ πρᾶγμα α-
τῆς ἴστορικῆς ἀπ’ ψηφιστής ἀπ’ τὴν ἀλλη μεριὰ δὲ
μπόρεσε νὰ θεμελιώσει ἐπιστημονικὰ τὸ σοσιαλισμὸ παρὰ μόνο
γιατὶ ἔβαλε τὴ σοσιαλιστικὴ ἀποψή σὰν σημεῖο ἀφετη-
ρίας γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ὀνάλυση τῆς ἀστικῆς κοινωνίας.

Μὲ αὐτὸ τὸ μέτρο πρέπει νὰ κρίνει κανεὶς τὶς παρατηρήσεις τοῦ Μπερνστάϊν στὸ τέλος τοῦ βιβλίου του, δπου παραπονεῖται γιὰ τὸ «δυαδισμὸ» «ποὺ χαρακτηρίζει ὅλο τὸ μημειῶδες ἔργο τοῦ Μάρξ», «ένα δυαδισμό, ποὺ ἔγκειται στὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἔργο θέλει ιᾶναι μιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἐνῶ συγχρόνως θέλει νὰ ἀποδεῖξῃ μιὰ θέση ἐτοιμη πολὺ πρὶν ἀπ’ τὴν σύλληψή του, ὅτι βασίζεται σ’ ἔνα σχῆμα, στὸ δποῖο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἑξέλιξης ὑπῆρχε ἐτοιμο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ἡ παλινδρόμηση στὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο (δηλαδὴ στὸ σοσιαλιστικὸ τελικὸ οχοπό!) προδίδει ἔνα πραγματικὸ ὑπόλειμμα οὐτοπισμοῦ κατὰ τὴν ἔννοια τοῦ Μάρξ.» (Σελ. 117).

Ἄλλ’ ὁ «δυαδισμὸς» τοῦ Μάρξ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ δυαδισμὸς τοῦ σοσιαλιστικοῦ μέλλοντος καὶ τοῦ καπιταλιστικοῦ παρόντος, τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας, τῆς μπουρζουάζιας καὶ τοῦ προλεταριάτου, εἶναι ἡ μημειῶδης ἐπιστημονικὴ ἀντικατόπτριση τοῦ δυαδισμοῦ ποὺ ἔχει μέσα στὴν ἀστικὴ κοινωνία τῶν ἀστικῶν ταξικῶν ἀντὶ να ταξικὴ κοινωνία τῶν ἀστικῶν ταξικῶν ταξικῶν.

Ο Μπερνστάϊν, διαν στὸ θεωρητικὸ αὐτὸ δυαδισμὸ τοῦ Μάρξ δὲ βλέπει παρὰ «ἔνα ὑπόλειμμα τοῦ οὐτοπισμοῦ», δύοδοις ἀφελῶς ὅτι ἀρνεῖται τὸν ίστορικὸ δυαδισμό, τὶς καπιταλιστικὲς ταξικὲς ἀντιθέσεις μέσα στὴν ἀστικὴ κοινωνία, ὅτι γ’ αὐτὸν καὶ δύοδοις δυσιαλισμὸς μεταβλήθηκε σ’ ἔνα «ὑπόλειμμα τοῦ οὐτοπισμοῦ». Ο «μονισμός», δηλαδὴ ἡ «ἐνότητα» τοῦ Μπερνστάϊν, δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐνότητα τοῦ διαιωνιζόμενου καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος, ἡ ἐνότητα τοῦ σασιαλιστῆ ποὺ ἐγκατέλειψε τὸν τελικὸ του σκοπό γιὰ νὰ βλέπει ἀντ’ αὐτοῦ στὴν μιὰ καὶ ἀναλλοίωτη καπιταλιστικὴ κοινωνία τὸ τέρμα τῆς ἀνθρώπινης ἑξέλιξης.

Άλλ’ ὁ Μπερνστάϊν, ἐφ’ ὅσον δὲ βλέπει μέσα στὴν οἰκονομικὴ ὑφὴ τοῦ καπιταλισμοῦ τὸ δυαδισμό, τὴν ἑξέλιξη πρὸς τὸ σοσιαλισμό, εἶναι ὑποχρεωμένος, γιὰ νὰ σώσει τούλαχιστο κατὰ τύπους τὸ σοσιαλιστικὸ πρόγραμμα, νὰ καταφύγει σ’ ἔνα ίδεαλιστικὸ κατασκεύασμα ποὺ κείται ἐκτὸς τῆς οἰκονομικῆς ἑξέλιξης, καὶ νὰ μεταβάλει τὸ σοσιαλισμὸ ἀπὸ μιὰ δρισμένη

Ιστορικὴ φάση τῆς κοινωνικῆς ἑξέλιξης σὲ μιὰ ἀφηρημένη «ἀρχή».

Ἡ μπερνσταϊνικὴ «ἀρχὴ τοῦ συνεταιρίζεσθαι» μὲ τὴν δύοις ὄφειλει νὰ διακοσμηθεῖ ἡ καπιταλιστικὴ οἰκονομία, τὸ ἀσθενέστατο αὐτὸ «ἀπαύγασμα» τοῦ τελικοῦ σοσιαλιστικοῦ σκοποῦ, φαίνεται, ὑστερό ἀπ’ τὰ παραπάνω, δχι σὰν μιὰ παραχώρηση τῆς ἀστικῆς θεωρίας τοῦ Μπερνστάϊν στὸ σοσιαλιστικὸ μέλλον τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ σὰν παραχώρηση στὸ σοσιαλιστικὸ παρελθόν τοῦ Μπερνστάϊν.

2. ΣΥΝΔΙΚΑΤΑ, ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εἴδαμε δι τὸ δυαδισμὸς σοσιαλισμὸς θέλει νὰ συμμετάσχουν οἱ ἔργατες στὸν κοινωνικὸ πλοῦτο, νὰ μεταβάλει τὸν πτωχοὺς σὲ πλουσίους. Πῶς μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ αὐτὸ τὸ σχέδιο; Στὶς πραγματείες του «Προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ» ποὺ δημοσιεύηκε στὴ «Νέα Εποχὴ» δη τὸ Μπερνστάϊν δὲν κάνει παρὰ μόνο μερικοὺς μόλις κατανοητοὺς ὑπαινιγμούς, ἐνῶ στὸ βιβλίο του διευκρινίζει πλήρως τὸ ζήτημα αὐτό: δη σοσιαλισμὸς του μέλλει νὰ πραγματοποιηθεῖ κατὰ δυὸ τρόπους: διὰ τῶν συνδικάτων, ἡ δη πως λέγει ὁ Μπερνστάϊν: διὰ τῶν συνεταιρισμῶν. Μὲ τὰ πρῶτα θέλει νὰ καταργήσει τὸ βιομηχανικὸ κέρδος, μὲ τὸν δεύτερον τὸ ἐμπορικὸ κέρδος.

Οσον ἀφορᾶ τὸν συνεταιρισμὸν καὶ κυρίως τὸν παραγωγικὸν συνεταιρισμὸν, ἀποτελοῦν σύμφωνα μὲ τὴν ἐσώτερη φύση των κάτι τὸ ἐρμαφρόδιτο μέσα στὴν καπιταλιστικὴ οἰκονομία: μιὰ ἐν συνδῆκες καπιταλιστικῆς ἀνταλλαγῆς. Άλλὰ μέσα στὴν καπιταλιστικὴ οἰκονομία ἡ ἀνταλλαγὴ ἐξουσιάζει τὴν παραγωγὴ καὶ καθιστᾶ, ἐξ αἰτίας τοῦ συναγωνισμοῦ, τὴν ἀδυσώπητη ἐκμετάλλευση, δηλαδὴ τὴν διλοσχερῆ ὑποδούλωση τῆς παραγωγῆς στὰ συμφέροντα τοῦ κεφαλαίου, δηρο ἀπαραίτητο γιὰ τὴν θαρξη τῆς ἐπιχείρησης. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐκδηλώνεται πρακτι-

καὶ μὲ τὴν ἀνάγκη κάθε δυνατῆς ἐντατικοποίησις τῆς ἐργασίας, παράτασης ἡ συντόμευσής της ἀνάλογα μὲ τὴν κατάσταση τῆς ἀγορᾶς, ἔλξη; ἡ ἀπώθησης καὶ ἔγκατάλειψης στὸ πεζοδρόμιο τῆς ἐργατικῆς δύναμης, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς καταναλωτικῆς ἀγορᾶς, μὲ μιὰ λέξη μὲ δλες τὶς γνωστὲς μεθόδους ποὺ καθιστοῦν μιὰ ἐπιχείρηση ἵκανη γιὰ τὸ συναγωνισμό. "Ἐτοι στὸν παραγωγικὸ συνεταιρισμὸ οἱ ἐργάτες ἀντιμετωπίζουν τὴν ἀντιφατικὴν ἀνάγκην νὰ κυβερνοῦνται μὲ δλοτὸν ἀναγκαῖο ἀπολυταρχισμό, νὰ παῖζουν ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ τῶν τὸν ρόλο τοῦ καπιταλιστὴν ἐπιχειρηματίᾳ. "Ἡ ἀντίθεση ἀντὴ καταστρέφει τὸν παραγωγικὸ συνεταιρισμό, ποὺ ἡ μεταβάλλεται σὲ καπιταλιστικὴ ἐπιχείρηση ἡ διαλύεται, ἀν τὰ συμφέροντα τῶν ἐργατῶν εἶναι ἰσχυρότερα.

Αὐτὰ εἶναι τὰ γεγονότα ποὺ καὶ ὁ Ἰδιος ὁ Μπερνστάιν τὰ διαπιστώνει καὶ τὰ παρεξηγεῖ συγχρόνως, ἐφ' ὅσον, συμφωνώντας μὲ τὴν κυρία Potter-Webb, θεωρεῖ τὴν ἔλλειψη «πειθαρχίας» σὰν αἰτία καταστροφῆς τῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν στὴν Ἀγγλία. Ἐκεῖνο ποὺ ἐδῶ χαρακτηρίζεται ἐντελῶς ἐπιπλαίαι καὶ ορχά σὰν πειθαρχία δὲν εἶναι παρὰ τὸ φυσικὸ καὶ τὸ ἀπόλυτο καθεστώς τοῦ κεφαλαίου, ποὺ οἱ ἐργάτες βέβαια δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀσκοῦν οἱ Ἰδιοι εἰς βάρος τοῦ Ἰδιού τῶν ἑαυτοῦ⁽¹⁾.

"Ἀπ' τὰ παραπάνω προκύπτει τὸ συμπέρασμα δι τὸ παραγωγικὸ συνεταιρισμὸ δὲ μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ὑπαρξή του μέσα στὴν καπιταλιστικὴ οἰκονομία, παρὰ μόνο ἂν παρακάμψει τὴν κρυμμένη μέσα σ' αὐτὴν ἀντίθεση μεταξὺ τοῦ τρόπου παραγωγῆς καὶ τοῦ τρόπου ἀνταλλαγῆς, ἀν δηλαδὴ κατορθώσῃ νὰ ἀποφύγει τεχνητὰ τὴν ἐπίδραση τῶν νόμων τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ. Αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ παρὰ μόνο

(1) «Καὶ αὖτε τὰ συνεταιριστικὰ ἐργοστάσια τῶν ἐργατῶν εἶναι, μέσα στὴν παληὰ μορφή, τὸ πρῶτο οργάνωμα στὴν παληὰ μορφή, ἀν καὶ πανεοῦ φυσικὰ ἀναπτυγάνουν κατ' ἀνάγκη, μέσα στὴν πραγματικὴ τῶν δργάνωσης, δλες τὶς ἔλλοις τοῦ ὑπάρχοντος συστήματος». Μάρκ, Κεφάλαιο, τόμ. IIII, σελ. 427.

ἄν δ συνεταιρισμὸς ἐξασφαλίσει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μιὰ ἀγορὰ κατανάλωσης, ἔνα σταθερὸ κύκλο καταναλωτῶν. Σὰν τέτοιο βιοθητικὸ μέσο ποὺ χρησιμεύει ἀκριβῶς ὃ σύνδεσμος τῷ ν καταναλωτῶν. Αὐτοῦ πάλι, καὶ ὅχι στὴ διάκριση σὲ συνεταιρισμοὺς ἀγορᾶς καὶ συνεταιρισμοὺς πώλησης, ἡ διπλῶς ἀλλοιώς δύνομάζεται ἡ Ἰδια τοῦ Oppenheimer, ἔγκειται ἡ ἐξήγηση τοῦ μυστηρίου ποὺ ἐξετάζει ὁ Μπερνστάιν: γιατὶ οἱ ἀνεξάρτητοι παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ καταστρέφονται καὶ μόνο οἱ καταναλωτικοὶ συνεταιρισμοὶ τοὺς ἐξασφαλίζουν τὴν ὑπαρξή των;

"Ἐτοι οἱ ὅροι ὑπαρξῆς τῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν εἶναι συννυφασμένοι, μέσα στὴ σημερινὴ κοινωνία, μὲ τοὺς δρούς ὑπαρξῆς τῶν καταναλωτικῶν ἐνώσεων. "Ἀπ' τὰ παραπάνω προκύπτει σὰν γενικότερο συμπέρασμα, ὅτι οἱ παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ δὲ μποροῦν νὰ ἐξασφαλίσουν στὴν καλύτερη περίπτωση παρὰ μιὰ μικρὴ τοπικὴ κατανάλωση κυρίως μερικῶν προϊόντων ἀμέσου ἀνάγκης, κατὰ προτίμηση τροφίμων. "Ολοι οἱ δομιαρχότεροι κλάδοι τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, ἡ ὑφαντονογικὴ βιομηχανία, ἡ βιομηχανία γαιανθράκων, ἡ μεταλλουργία, ἡ βιομηχανία πετρελαίων, καθὼς καὶ ἡ κατασκευὴ μηχανῶν, ἀτμομηχανῶν καὶ πλοίων ἀποκλείονται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπ' τὸν κύκλο δυάσης τῶν καταναλωτικῶν καὶ κατὰ συνέπεια καὶ τῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν. "Αν λοιπὸν ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὸν ἐργασιαφόροτερο καρακτῆρα των, διαπιστώνομε δι τοὺς παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ προϋποθέτουν, γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν σὲ γενικὴ κλίμακα, τῷ πάντων τὴν κατάργηση τῆς παγκοσμίου ἀγορᾶς καὶ τὴ διάλυση τῆς ὑφισταμένης παγκοσμίου οἰκονομίας σὲ μικροὺς τοπικοὺς διμίλους παραγωγῆς καὶ κατανάλωσης, δηλαδὴ στὴν οἰστία μιὰ παλινδρόμηση ἀπ' τὴ μεγαλοκαπιταλιστικὴ στὴ μεταποιητικὴ ἐμπορευματικὴ οἰκονομία.

"Αλλὰ καὶ μέσα στὰ πλαίσια τῆς δυνατῆς τῶν πραγματοποίησης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σημερινῆς κοινωνίας, οἱ παραγωγικοὶ συνεταιρισμοὶ εἶναι ἀναγκαστικὰ ἀπλὰ ἐξαρτήματα τῶν καταναλωτικῶν ἐνώσεων, ποὺ ἔτσι ἐχονται στὸ προσκήνιο σὰν κύριοι φορεῖς τῆς μπερνσταϊνικῆς σοσιαλιστικῆς μεταρρύθμι-

σης. "Ετσι ούμως ή ὅλη σοσιαλιστική μεταρρύθμιση διὰ τῶν συνεταιρισμῶν, περιορίζεται ἀπὸ ἔνα ἄγώνα ἐναντίον τοῦ παραγωγικοῦ κεφαλαίου, δηλαδὴ ἐναντίον τοῦ κυρίου σώματος τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, σ' ἔνα ἄγώνα ἐναντίον τοῦ ἐμπορικοῦ κεφαλαίου καὶ μάλιστα ἐναντίον τοῦ κεφαλαίου τοῦ μικροεμπορίου καὶ τοῦ μεσιτικοῦ κεφαλαίου, δηλαδὴ ἀπλούστατα ἐναντίον μικρῶν διακλαδώσεων τοῦ καπιταλιστικοῦ πορμοῦ.

"Οσον ἀφορά τὰ συνδικάτα, ποὺ κατὰ τὸ Μπερντάιν ἀποτελοῦν μὲ τὴν σειρά των ἔνα μέσο πάλης ἐναντίον τῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ παραγωγικοῦ κεφαλαίου, ἔχουμε πιὰ ἀποδεῖξει ὅτι δὲν εἶναι ἵκανά νὰ ἔξασφαλίσουν στοὺς ἐργάτες μιὰ ἐπιρροὴ πάνω στὴν παραγωγὴ οὕτε ἀπ' τὴν ἀποψὴ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ποσότητας τῶν παραγομένων ἐμπορευμάτων, οὕτε ἀπ' τὴν ἀποψὴ τῶν τεχνικῶν ζητημάτων.

"Ἄλλὰ σχετικὰ μὲ τὴν καθαρὰ οἰκονομικὴ πλευρά, «τὴν πάλη τοῦ ποσοστοῦ τοῦ ἡμερομισθίου ἐναντίον τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους», κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Μπερντάιν, ἐδείξαμε ἐπίσης ὅτι ἡ πάλη αὐτὴ δὲ διεξάγεται στὸν δέρα ἀλλὰ ἐντὸς τῶν καθορισμένων δρίων τοῦ νόμου τοῦ ἡμερομισθίου, τὸν ὅποιο τὰ συνδικάτα δὲ μποροῦν νὰ ὑπερχιλίσουν, ἀλλὰ μόνο νὰ πραγματοποιήσουν. Αὐτὸ δύνεται ἐπίσης καταφανὲς ὅταν ἔξετάσει κανεὶς τὸ ζήτημα κοὶ ἀπὸ μιὰ ἀλλη πλευρὰ καὶ διερωτηθεὶ ποιὲς εἶναι οἱ κύριες λειτουργίες τῶν συνδικάτων.

Τὰ συνδικάτα, ποὺ κατὰ τὸ ρόλο τοὺς ἀναγνωρίζει διὰ την ποσοστάτην, διεξάγουν μέσα στὸν ἄγῶνα κειραφέτησης τῆς ἐργατικῆς τάξης τὴν κυρία ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ βιομηχανικοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους, τὸ δοτοῦ διαλύουν βαθμιαία μέσα στὸ ποσοστὸ τοῦ ἡμερομισθίου, δὲν εἶναι καθόλου σὲ θέση νὰ ἀκολουθήσουν μιὰ ἐπιθετικὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ ἐναντίον τοῦ κέρδους, γιατὶ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ὁργανωμένη ἄμυνα τῆς ἐργατικῆς δύναμης ἐναντίον τῶν ἐπιθέσεων τοῦ κέρδους, γιατὶ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἄμυνα τῆς ἐργατικῆς τάξης ἐναντίον τῆς ὑποβιβαστικῆς τάσης τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Αὐτὸ για δυό λόγους.

Πρῶτο, τὰ συνδικάτα δφεύλουν νὰ ἐπηρεάζουν τὴν ἀγορὰ

τοῦ ἐμπορεύματος ἐργασία μὲ τὴν ὁργάνωσή των ἡ δποῖα δμως δφίσταται διαρκῶς φήγματα ἀπ' τὴν προλεταριοποίηση τῶν μεσαίων στρωμάτων, προλεταριοποίηση ποὺ φίχνει ἀκατάπαυστα καινούργιο ἐμπόρευμα στὴν ἀγορὰ τῆς ἐργασίας. Δεύτερο, τὰ συνδικάτα ἀποβλέπουν στὴ βελτίωση τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς τῶν ἐργατῶν, στὴν αὔξηση τοῦ μεριδίου τῆς ἐργατικῆς τάξης ἀπ' τὸν κοινωνικὸ πλοῦτο· τὸ μερίδιο δμως αὐτὸ ἐλαττωνεται διαρκῶς μὲ τὴν ἀναγκαιότητα ἐνὸς φυσικοῦ νόμου γιατὶ αὐξάνει ἡ παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας. Γιὰ νὰ καταλάβει κανεὶς τὸ τελευταῖο αὐτὸ γεγονός δὲ χρειάζεται νᾶναι μαρξιστής, ἀλλὰ νᾶχει ἀπλῶς διαβάσει τὸ βιβλίο: «Γιὰ τὴ διευκρίνιση τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος» τοῦ Rodbertus.

Καὶ στὶς δύο αὐτὲς κύριες οἰκονομικὲς λειτουργίες ἡ πάλη τῶν συνδικάτων μεταβάλλεται, συνεπείς ἀντικειμενικῶν φαινομένων μέσα στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία, σ' ἔνα εἰδος ἐργασίας Σισύφου. Ή σινφεοις αὐτὴ ἐργασία εἶναι πάντως ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ἐπιτυγχάνονταν οἱ ἐργάτες τὸ ποσοστὸ τοῦ ἡμερομισθίου ποὺ τοὺς ἀναλογεῖ σύμφωνα μὲ τὴν κάθε δεδομένη κατάσταση τῆς ἀγορᾶς, γιὰ νὰ πραγματοποιεῖται ὁ καπιταλιστικὸς νόμος τοῦ ἡμερομισθίου, γιὰ νὰ παραλύει ἡ ὑρθότερα γιὰ νὰ ἔξασθενεῖται ἡ ὑποβιβαστικὴ τάση τῆς οἰκονομικῆς ἔξελλης. Τὸ νὰ σκέπτεται δμως κανεὶς νὰ μεταβάλει τὰ συνδικάτα σ' ἔνα μέσο βαθμιαίας ἐλάττωσης τοῦ κέρδους πρὸς ὑφελος τοῦ ἐργατικοῦ ἡμερομισθίου, αὐτὸ προϋποθέτει σὰν κοινωνικὸ δρό πρῶτο, μιὰ στασιμότητα στὴν προλεταριοποίηση τῶν μεσαίων στρωμάτων καὶ στὴν αὔξηση τῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας, δηλαδὴ καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, ἀκριβῶς δπως καὶ στὴν περίπτωση τῆς πραγματοποίησης τῆς καταναλωτικῆς συνεταιριστικῆς οἰκονομίας, μιὰ παλινδρόμηση σὲ προμεγαλοποίηση στις τάξεις.

Καὶ τὰ δύο μπερσταϊνικὰ μέσα τῆς σοσιαλιστικῆς μεταρρύθμισης, τὰ συνδικάτα καὶ οἱ συνεταιρισμοί, ἀποδεικνύονται ἔτσι ἐντελῶς ἀνίκανα νὰ μεταβάλουν τὸν καπιταλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς. Αὐτό, ἀν καὶ ἀδύοιστα, τὸ καταλαβαίνει κατὰ βάση δ Μπερντάιν καὶ γι' αὐτὸ θεωρεῖ τὰ συνδικάτα καὶ τοὺς συν-

εταιρισμούς σὰν μέσα μόνο μείωσης τοῦ κέρδους καὶ πλουτισμοῦ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τῶν ἔργατῶν. Ἐτσι δῆμος παρατεῖται ἀπ' τὸν ἀγώνα κατὰ τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς καὶ προσανατολίζει τὸ σοσιαλδημοκρατικὸ κίνημα στὸν ἀγώνα ἐν αντίον τῆς καπιταλιστικῆς δια νομῆς. Οἱ Μπερντάΐν διατυπώνει μάλιστα τὸ σοσιαλισμὸ τον σὰν τάση γιὰ μιὰ «δίκαιη», «δικαιότερη» (Σελ. 31 τοῦ βιβλίου του) καὶ μάλιστα «ἀκόμη δικαιότερη» (στὸ Vorwärts τῆς 26ης Μαρτίου 1899) διανομή.

Ἡ ἀμέσως ἐπόμενη παρόδημη συμμετοχὴς στὸ σοσιαλδημοκρατικὸ κίνημα τονίζεται γιὰ τὶς λαϊκὲς μάζες εἶναι βέβαια καὶ ἡ «ἄδικη» διανομὴ μέσου στὸ καπιταλιστικὸ καθεστώς. Καὶ ἡ σοσιαλδημοκρατία βέβαια, ἐνώ ἀγωνίζεται γιὰ τὴν κοινωνικοτόπηση τῆς ὅλης οἰκονομίας, ἀποβλέπει συγχρόνως καὶ σὲ μιὰ «δίκαιη» διανομὴ τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου. Ἀλλά, χάρις στὴ διδαχθεῖσα ἀπ' τὸ Μάρξ ἀντίληψη, ὅτι ἡ ἑκάστοτε διανομὴ δὲν εἶναι παρὰ μὰ συνέπεια ποὺ προκύπτει μὲ φυσικὴ νομοτέλεια ἀπ' τὸν ἐκάστοτε τρόπο παραγωγῆς, προσανατολίζει τὸν ἀγώνα της ὅχι πρὸς τὴ διανομὴ μέσα στὸ πλαίσιο τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀρσηνικὴν ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ σοσιαλδημοκρατία θέλει νὰ πραγματοποιήσει τὴν σοσιαλιστικὴν διανομὴν καταργώντας τὸν καπιταλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς, ἐνώ ἡ μπερντάΐνη μέθοδος εἶναι ἀκριβῶς ἀντίστροφη: ὁ Μπερντάΐν θέλει νὰ καταπολεμήσει τὴν καπιταλιστικὴν διανομήν, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι θὰ πραγματοποιήσει βαθμαία τὸ σοσιαλιστικὸ τρόπο παραγωγῆς.

Ἄλλα πῶς εἶναι δυνατὸ στὴν περίπτωση αὐτὴν νὰ αἰτιολογήσει κανεὶς τὴν μπερντάΐνη σοσιαλιστικὴν μεταρρύθμιση; Μὲ δρισμένες τάσεις τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας; Καθόλου, γιατί, πρῶτο, ὁ Μπερντάΐν ἀφοίται τὶς τάσεις αὐτὲς καὶ δεύτερο, γιατί, σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, ἡ ἐπιδωκόμενη μεταβολὴ τῆς παραγωγῆς εἶναι κατὰ τὸ Μπερντάΐν ἀποτέλεσμα καὶ ὅχι αἴτιο τῆς διανομῆς. Ἡ αἰτιολόγηση τοῦ σοσιαλισμοῦ τοῦ δὲ μπορεῖ λοιπὸν νᾶναι οἰκονομική. Ἀφοῦ ἀνακοδογύρισε καὶ τὸ σκοπὸ καὶ τὰ μέσα τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ κατὰ συνέπεια καὶ τὶς

οἰκονομικὲς σχέσεις, δὲ μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει μιὰ ὑλιστικὴ αἰτιολόγηση τοῦ προγράμματός του, εἰναὶ ὑποχρεωμένος νὰ καταφύγει σὲ μιὰ ἴδε αλιστικὴ αἰτιολόγηση.

Τότε τὸν ἀκούμε νὰ λέγει:

«Γιατὶ νὰ παράγομε τὸ σοσιαλισμὸ ἀπ' τὸν οἰκονομικὸ ἔξαναγκασμό;» «Σὲ τὶς χρειάζεται ὁ ὑποβιβασμὸς τῆς διορατικότητας, τῆς συναίσθησης δικαίου, τῆς θέλησης τῶν ἀνθρώπων;» (Vorwärts τῆς 26ης Μαρτίου 1899). Κατὰ συνέπεια ἡ δικαιότερη διανομὴ θὰ πραγματοποιηθεῖ κατὰ τὸ Μπερντάΐν ἀπ' τὴν ἐλεύθερην θέληση τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅχι ἀπ' τὴν θέληση ποὺ δρᾶ σύμφωνα μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἀναγκαιότητα, ἥ, γιὰ νὰ εἰμεθα πιὸ ἀκριβεῖς, θὰ πραγματοποιηθεῖ χάρις στὴν κατανόηση τῆς δικαιοσύνης, τῆς δοπίας ἥ ἀνθρώπων θέληση εἶναι δργανό, χάρις στὴν ἰδέα τῆς δικαιοσύνης.

«Ἐτσι ἐφθάναμε αἰσιώς στὴν ἀρχὴ τῆς δικαιοσύνης, σ' αὐτὸ τὸ παλιὸ ἄλογο ποὺ ἀπὸ γηλιάδες χρόνια ἵππεύονταν ὅλοι οἱ ἀναμορφωτὲς τοῦ κόσμου ἐλλείψεις ἀλλων ἀσφαλῶν ἴστορικῶν μέσων, στὴ σαραβαλιασμένη αὐτὴν Ροσσινάντη, μὲ τὴν δοπία ξεκίνησαν ὅλοι οἱ Δὸν Κικλῶτες τῆς μεγάλης παγκόσμιας μεταρρύθμισης γιὰ νὰ μὴ κατορθώσουν τελικὰ τίποτε.

Ἡ σχέση μεταξὺ πλουσίου καὶ πτωχοῦ σὸν κοινωνικὴ βάση τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἡ «ἄρχη» τοῦ συνεταιριζέοντος σὰν περιεχόμενό του, ἡ «δικαιότερη διανομὴ» σὰν σκοπός του καὶ ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης σὰν μοναδικὴ ἴστορική του αἰτιολόγηση! Μὲ πόσο μεγαλύτερη δύναμη, μὲ πόσο περισσότερο πνεύμα, μὲ πόσο περισσότερη λαμπρότητα ἔξτροσώπησε ὁ Βάϊτλιγκ, πρὶν ἀπὸ πενήντα χρόνια καὶ περισσότερο, τὸ εἶδος αὐτὸ τὸν σοσιαλισμὸ! Πάντως ὁ μεγαλοφυῆς ωράτης δὲν ἐγνώριζε ἀκόμη τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμό. Καὶ ἀν σήμερα, ὕστερα ἀπὸ μισὸν αἰώνα, βλέπουμε τὴν καταρρακωμένη ἀπ' τὸ Μάρξ καὶ τὸν «Ἐνγκελᾶς θεωρία του, νὰ τὴ συρράπτουν καὶ νὰ τὴν προσφέρουν στὸ γερμανικὸ προκεταριάτο σὸν τελευταία λέξη τῆς ἐπιστήμης, καταλαβαίνοντες ὅτι πάλι γιὰ κάποιον ωράτη πρόκειται, ποὺ αὐτὴ τὴ φορά δικαίωσις... δὲν εἶναι μεγαλοφυῆς.

Ἡ σοβαρώτερη πολιτικὴ προϋπόθεση τῆς Ῥεβιζιονιστικῆς θεωρίας, δεδομένου ὅτι τὰ συνδικάτα καὶ οἱ συνεταιρισμοὶ ἀποτελοῦν τὴν οἰκονομικὴν βάσην τῆς, εἶναι μιὰ προϊοῦσα ἐξέλιξη τῆς δημοκρατίας. Οἱ σημερινὲς ἀντιδραστικὲς ἐκρήξεις δὲν είναι γιὰ τὸ Ῥεβιζιονισμὸν παρὰ «σπασμοῖ», ποὺ τοὺς θεωρεῖ τυχαίους καὶ παροδικοὺς καὶ ποὺ δὲν πιέπει νὰ τοὺς λογαριάζει κανεὶς προκειμένου νὰ καταστρώσῃ τὴν γενικὴν προοπτικὴν τῆς πάλης τῶν ἔργων.

Κατὰ τὸ Μπερντάϊγ π. χ. ἡ δημοκρατία παρουσιάζεται σὰν μιὰ ἀνοπόφευκτη βαθύμιδα στὴν ἐξέλιξη τῆς σύγχρονης κοινωνίας, ἡ δημοκρατία εἶναι ἀκόμη γιὰ τὸ Μπερντάϊγ, ὅ,τι εἶναι ἀκριβῶς γιὰ τὸν ἀστὸν θεωρητικὰ ὁ λιμπεραλισμός, δηλαδὴ ὁ μεγάλος βασικὸς νόμος τῆς ἴστορικῆς ἐξέλιξης γενικά, γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ διοίσου πρέπει νὰ ἔργαστοῦν ὅλες οἱ δυνάμεις ποὺ δυοῦν μέσα στὴν πολιτικὴν ζωή. Αὐτὸν ὅμως ἐκφραζόμενο μὲ μιὰ τέτοια ἀπόλυτη μορφὴ εἶναι βασικὰ ἐσφαλμένο καὶ δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μιὰ μικροαστικὴν καὶ ἐπιπλαίη σχηματοποίηση τῶν πορισμάτων μιᾶς μικρῆς περιόδου τῆς καπιταλιστικῆς ἐξέλιξης, δηλαδὴ τῶν τελευταίων περίπου 25-30 ἔτῶν. "Αν ἐξετάσει κανεὶς καλύτερα τὴν ἐξέλιξη τῆς δημοκρατίας στὴν ἴστορία καὶ συγχρόνως καὶ τὴν πολιτικὴν ἴστορία τοῦ καπιταλισμοῦ, θὰ καταλήξῃ σ' ἓνα οὐσιαστικὰ διαφορετικὸν συμπέρασμα.

"Οσον ἀφορᾶ τὴν δημοκρατία, αὐτὴ τὴν βρίσκουμε στὶς πιὸ διαφορετικὲς κοινωνίες: στὶς πρωτόγονες κομμιουνιστικὲς κοινωνίες, στὰ ἀρχαῖα κράτη τῆς δουλείας, στὶς μεσαιωνικὲς κοινωνίτητες τῶν πόλεων. Ἐπίσης καὶ τὴν ἀπόλυταρχίαν καὶ τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν τὶς συναντοῦμε στὰ πιὸ διαφορετικὰ οἰκονομικὰ καθεστῶτα. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ δὲ καπιταλισμὸς στὶς ἀπαρχῆς του—σὰν ἐμπορευματικὴ παραγωγὴ—φέρει στὴν ζωὴ μέσα στὶς κοινότητες τῶν πόλεων ἓνα δημοκρατικὸν πολίτευμα· ἀργότερα, ὑπὸ τὴν πιὸ ἐξελιγμένη μορφὴ τῆς βιοτεχνίας, βρίσκει στὴν ἀπόλυτη μοναρχία τὴν ἀντίστοιχη πολιτικὴν μορφὴν. Τέλος, σὰν ἀνεπτυγγένη βιοτηχνικὴ οἰκονομία δημιουργεῖ στὴ Γαλλία ἐναλλάξ τὴν λαϊκὴν δημοκρατία (1793), τὴν ἀπό-

λητη μοναρχία τοῦ Ναπολέοντος I, τὴν ἀριστοκρατικὴν μοναρχία τῆς παλινόρθωσης (1815-1830), τὴν ἀστικὴν συνταγματικὴν μοναρχία τοῦ Λουδοβίκου -Φιλίππου, ἔπειτα πάλι τὴν λαϊκὴ δημοκρατία καὶ τὴν μοναρχία τοῦ Ναπολέοντος III, καὶ τέλος γιὰ τοίτη φορὰ τὴ δημοκρατία. Στὴ Γερμανία, δὲ μοναδικὸς πραγματικὰ δημοκρατικὸς θεσμός, τὸ δικαίωμα τῆς γενικῆς ψηφοφορίας, δὲν εἶναι μιὰ κατάκτηση τοῦ ἀστίκρου λιμπεραλισμοῦ, ἀλλὰ ἔνα δόγανο πολιτικῆς συγχώνευσης τῶν μικρῶν κρατῶν καὶ μόνο ἀπ' τὴν ἀποψη ἀυτὴ ἔχει κάποια σημασία μέσα στὴν ἐξέλιξη τῆς γερμανικῆς μπουρζουαζίας, ποὺ κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι εὐχαριστητένη μὲ μιὰ ἡμιφεούδαρχικὴ συνταγματικὴ μοναρχία. Στὴ Ρωσία ἡ μπουρζουαζία ἀναπτυσσότανε ἐπὶ μακρὸ χρονικὸ διάστημα κάτω ἀπ' τὸν ἀνατολικὸ δεσποτισμό, χωρὶς ποτὲ νὰ ἀφήσει νὰ ὑπονόηθε διὰ ἐπιψυχεὶ τὴ δημοκρατία. Στὴν Αὐστρία τὸ δικαίωμα τῆς γενικῆς ψηφοφορίας ἐμφανίστηκε κυρίως σὰν ἄγκυρα σωτηρίας τῆς ἀποσυντιθέμενης μοναρχίας. Στὸ Βέλγιο, τέλος, ἡ δημοκρατικὴ κατάκτηση τοῦ ἔργατον κινήματος—τὸ δικαίωμα τῆς γενικῆς ψηφοφορίας—ἔχει ἀναμφισβήτητα σχέση μὲ τὴν ἀδυναμία τοῦ μιλιταρισμοῦ, δηλαδὴ μὲ τὴν ἰδιαίτερη γεωγραφικὴ καὶ πολιτικὴ θέση τοῦ Βελγίου καὶ εἶναι κυρίως ἔνα «κοιμάτι δημοκρατίας» ποὺ κατακτήθηκε δχι ἀπ' τὴ μπουρζουαζία, ἀλλὰ ἐναντίον τῆς μπουρζουαζίας.

"Οταν ἐξετάσει κανεὶς καλύτερα τὰ πράγματα, βλέπει λοιπὸν, ὅτι ἡ ἀδιάκοπη ἀνοδος τῆς δημοκρατίας, ποὺ ἀποτελεῖ κατὰ τὸ οἰκείοντος καὶ τοὺς ἀστοὺς φιλεισύνθερους τὸ μεγάλο βασικὸ νόμο τῆς ἀνθρώπινης ἡ τούλαχιστο τῆς σύγχρονης κοινωνίας, δὲν εἶναι παρὰ σατούνόρθουσκα. Μεταξὺ τῆς καπιταλιστικῆς ἐξέλιξης καὶ τῆς δημοκρατίας δὲν ὑπάρχει καμμιὰ γενική, ἀπόλυτη συνάρτηση. Ἡ πολιτικὴ μορφὴ εἶναι κάθε φορὰ τὸ προϊὸν τοῦ γενικοῦ ἀνθρώπισματος πολιτικῶν, ἐσωτερικῶν καὶ ἔξωτερικῶν παραγόντων καὶ περιλαμβάνει μέσα στὰ πλαίσια τῆς δημοκρατίας.

"Ετοι εἴμαστε ὑπόχρεωμένοι νὰ ἔγκαταλείψουμε τὴν ἰδέα ἐνὸς γενικοῦ ἴστορικοῦ νόμου γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς δημοκρατίας

καὶ μέσα σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια τῆς σύγχρονης κοινωνίας. "Αν τώρα εξετάσουμε τὴ σημερινὴ ἀπλῶς φάση τῆς ἀστικῆς ἴστορίας, θὰ βροῦμε καὶ ἐδῶ μέσα στὴν πολιτικὴ κατάσταση παράγοντες ποὺ δόηγοῦν ὅχι στὴν πραγματοποίηση τοῦ μετρονοματικοῦ σχήματος ἀλλά, ὅλως ἀντίθετα, στὴν ἐγκατάλειψη ἀπὸ μέρους τῆς ἀστικῆς κοινωνίας τῶν μέχρι τοῦδε κατακτήσεων.

Οἱ δημοκρατικοὶ θεσμοὶ ἔξαντλησαν πιὰ ἐν πολλοῖς τὸ ρόλο των ἀπὸ τὴν ἀποψῃ τῆς ἀστικῆς ἐξέλιξης, πρᾶγμα πούχει μεγάλη σημασία. Ἐπίσης ἔξαντλήθηκε καὶ ὁ ρόλος των σὰν μέσου συνένωσης τῶν μικρῶν κρατῶν καὶ δημιουργίας συγχρόνων μεγάλων κρατῶν (Γερμανία, Ἰταλία) ἐφ' ὅσον ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξη δημιούργησε ἐν τῷ μεταξὺ ἐσωτερικοὺς δργανικοὺς δεσμούς.

Τὸ ἵδιο ἰσχύει καὶ σχετικὰ μὲ τὴ μεταβολὴ τῆς ὅλης πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς κρατικῆς ἀπὸ ἐνα ἡμιφεοιδαιρικὸν ἢ διότελα φεονδαιρικὸν σ' ἐνα καπιταλιστικὸν μηχανισμό. Ἡ μεταβολὴ αὐτή, ποὺ ἴστορικὰ ἦταν ἀναπόσπαστη ἀπὸ τὴ δημοκρατία, ἔχει ἐπίσης συμπληρωθεῖ πιὰ τόσο πολύ, ὥστε καὶ ἀν λείψουν τὰ δημοκρατικὰ συστατικὰ τοῦ κράτους, (τὸ δικαιωμα τῆς γενικῆς ψηφοφορίας, ἢ δημοκρατικὴ μορφὴ τοῦ κράτους), ἡ διοίκηση, τὰ δημόσια οἰκονομικά, ἢ δργάνωση τῶν πολεμικῶν δινάμεων, δὲν θὰ ξυναγυρίσουν στὶς πρὸ τοῦ Μαρτίου μορφές.

"Ἀλλὰ ὁ λιμπεραλισμὸς σὰν τέτοιος δὲν εἶναι πιὰ μόνο περιττὸς γιὰ τὴν ἀστικὴ κοινωνία, ἀλλὰ τῆς γίνεται καὶ ἐμπόδιο σὲ πολλὰ σοβαρὰ σημεῖα. Ἐδῶ πρέπει νὺν ληφθοῦν ὑπὸ δύνη παράγοντες ποὺ κυριαρχοῦν κυριολεκτικά μέσα στὴν ὅλη πολιτικὴ ζωὴ τῶν σημερινῶν κρατῶν: ἡ παγκόσμια πολιτικὴ καὶ τὸ ἐργατικὸν κίνημα—διὸ διαφορετικὲς μόνο πλευρὲς τῆς σημερινῆς φύσης τῆς καπιταλιστικῆς ἐξέλιξης.

Ἡ διαμόρφωση τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας καθὼς καὶ ἡ δξινηση καὶ ἡ γενίκευση τοῦ συναγωνισμοῦ στὴν παγκόσμια ἀγούα κατέστησαν τὸ μιλιταρισμὸν καὶ τὸ μαρινισμὸν δργανα τῆς παγκοσμίου πολιτικῆς, ἀποφασιστικὸ παράγοντα τόσο τῆς ἐσωτερικῆς ὅσο καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τῶν μεγάλων κρατῶν.

*Αλλ' ἀν ἡ παγκόσμια πολιτικὴ ἀποτελεῖ μέσα στὴ σημερινὴ φάση μιὰ ἀνιοῦσα τάση, ἡ ἀστικὴ δημοκρατία δὲν εἶναι δυνατὸ παρὰ νὰ ἀκολουθεῖ ἀντίθετα μιὰ κατιοῦσα γοιαῖμη. Στὴ Γερμανία ἡ ἀστικὴ δημοκρατία ἐπλήρωσε ἀμέσως μὲ δυὸ δύματα τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων ἔξοπλισμῶν ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1893 καὶ τὴν παγκόσμια πολιτικὴ ποὺ ἐγκαινιάστηκε μὲ τὸ Κιάουτσον: μὲ τὴν ἀποσύνθεση τοῦ λιμπεραλισμοῦ καὶ τὴ μετάπτωση τοῦ κόμιατος τοῦ κέντρου ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευση στὴ συμπολίτευση. Οἱ πρόσφατες ἐκλογὲς τοῦ 1907 ποὺ διεξήχθησαν ὑπὸ τὸ ἔμβλημα τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς ἀποτελοῦν συγχρόνως ἴστορικὰ τὸν τάφο τοῦ γερμανικοῦ λιμπεραλισμοῦ.

Καὶ ὅχι μόνο ἡ ἐσωτερική, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ — ἡ τείνοντα στὴν ἀνοδὸ ἐργατικὴ τάξη—ἐξεῖ ἴσου τὴ μπουρζούαςία στὶς ἀγκάλες τῆς ἀντίδοσης. Αὐτὸ τὸ παραδέχεται κι ὁ ἕδιος ὁ Μπερνστάϊν, ἐφ' ὅσον καθιστᾶ ὑπεύθυνο γιὰ τὴ λιποταξία τῆς φιλέλευθερογενοῦ μπουρζούας τὸ σοσιαλδημοκρατικὸ «μῆθο τῆς ἀνθρωποφαγίας», δημιούργησε τὰς τάσεις τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ὁ Μπρονστάϊν συμβουλεύει ἐν συνεχείᾳ στὸ προλετεριάτο νὰ ἐγκαταλείψει τὸ σοσιαλιστικὸ τελικὸ σκοπὸ του γιὰ νὰ τραβήξει καὶ πάλι ἔξω ἀπὸ τὴν ποντικότρυπα τῆς ἀντίδοσης τὸν πεθαμένο ἀπὸ τὸ φύσιο τοῦ λιμπεραλισμοῦ. Μὲ δῆλα αὐτὰ ὅμως ἀποδεικνύει μόνος του κατὰ τὸν πιὸ κτυπητὸ τρόπο, ὅτι ἐφ' ὅσον θεωρεῖ σήμερα τὴν ἐκλειψη τοῦ σοσιαλιστικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος σὰν ὅρο ζωῆς καὶ κοινωνικὴ προϋπόθεση τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, ἡ δημοκρατία αὐτὴ εἶναι τόσο ἀντίθετη μὲ τὶς ἐσωτερικὲς ἐξελικτικὲς τάσεις τῆς σημερινῆς κοινωνίας ὅσο τὸ σοσιαλιστικὸ ἐργατικὸ κίνημα εἶναι ἔνα ἄμεσο προϊόν τῶν τάσεων αὐτῶν.

*Ἀλλὰ καὶ κάτι ἀκόμα ἀποδεικνύει μὲ δῆλα αὐτά. Μὲ τὸ νὰ καθιστᾶ τὴν ἀπάρονηση τοῦ σοσιαλιστικοῦ τελικοῦ σκοποῦ ἀπὸ μέρους τῆς ἐργατικῆς τάξης προϋπόθεση καὶ ὅρο τῆς ἀναγέννησης τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, δείχνει μόνος του, ἀντίθετα, πόσο ἀπέχει ἡ δημοκρατία ἀπὸ τοῦ νῦναι μιὰ ἀναγκαία προϋπόθεση καὶ ὅρος γιὰ τὸ σοσιαλιστικὸ κίνητα καὶ τὴν νίκη τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἐδῶ οἱ συλλογισμοὶ τοῦ Μπερνστάϊν καταλήγουν

σ' ἔνα φαῦλο κύκλο, στὸν δποῖο τὸ τελευταῖο του συμπέρασμα «καταβροχθίζει» τὴν πρώτη του προϋπόθεση.

Ἡ διέξοδος ἀπὸ τὸν κύκλο αὐτὸν εἶναι πολὺ ἀπλῆ: ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὃτι ὁ ἀστικὸς λιμπεραλισμός, φοβούμενος τὸ ἀνερχόμενο ἐργατικὸ κίνημα καὶ τοὺς τελικοὺς σκοποὺς του, παρέδωσε τὸ πνεῦμα, δὲ βγάνει παρὰ μόνο ἔνα συμπέρασμα: ὃτι ἀκριβῶς σήμερα τὸ σοσιαλιστικὸ ἐργατικὸ κίνημα εἶναι τὸ μοναδικὸ στήριγμα τῆς δημοκρατίας καὶ ὅτι οἱ τύχες τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος δὲν ἔξιφτῶνται ἀπὸ τὶς τύχες τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, ἀλλ᾽ οἱ τύχες τῆς δημοκρατικῆς ἔξελιξης ἔξιφτῶνται ἀντίθετα ἀπὸ τὴν ἔξελιξη τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος. ὅτι ἡ δημοκρατία δὲ γίνεται ζωτικώτερη ὅταν ἡ ἐργατικὴ τάξη ἔγκαταλείπει τὸν ἀπολυτρωτικὸ της ἀγώνα, ἀλλ᾽ ὅταν ἀντίθετα τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα εἶναι ἀρκετὰ ἴσχυρὸ νὰ ἀγωνιστεῖ ἐναντίον τῶν ἀντιδροστικῶν συνετεῖῶν τῆς παγκοσμίου πολιτικῆς καὶ τῆς ἀστικῆς λιποταξίας. ὅτι διοτοις ἐπιθυμεῖ τὴν ἐνίσχυση τῆς δημοκρατίας, πρέπει νὰ ἐπιθυμεῖ τὴν ἐνίσχυση καὶ ὅχι τὴν ἔξασθνηση τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος καὶ ὅτι ἡ ἔγκαταλειψη τῶν σοσιαλιστικῶν τάσεων εἶναι συγχρόνως ἔξι ίσου ἔγκαταλειψη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καὶ τῆς δημοκρατίας.

3. Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Οἱ τύχες τῆς δημοκρατίας εἶναι, δτως εἰδαμε, συνυφασμένες μὲ τὶς τύχες τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ἀλλὰ ἡ ἔξελιξη τῆς δημοκρατίας καθιστᾶ πρόττη, ἔστω καὶ στὴν καλύτερη περιπτωση, τὴν προλεταριακὴ ἐπανάσταση, μὲ τὴν ἔννοια τῆς κατάληψης τῆς κοινωνίας, τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας;

Ο Μπεροντάϊν λύει τὸ ξήτημα αὐτὸν σταθμίζοντας προσεκτικὰ τὶς καλές καὶ τὶς κακές πλευρές τῆς νομοθετικῆς μεταρρύθμισης καὶ τῆς ἐπανάστασης καὶ μάλιστα μὲ μιὰ ἄνεση ποὺ ὑπενθυμίζει τὸ ζύγισμα τῆς κανέλλας καὶ τοῦ πιπεριοῦ σ' ἔνα κατανάλωτικὸ συνεταιρισμό. Στὴ νομοθετικὴ πορεία τῆς ἔξελιξης ὁ Μπεροντάϊν βλέπει τὴν ἐπίδραση τῆς διανοίας, στὴν ἐπαναστατικὴ τὴν ἐπίδραση τοῦ αἰσθήματος, στὴ μεταρρύθμιστικὴ

ἐργασία βλέπει μιὰ βραδεῖα καὶ στὴν ἐπαναστατικὴ μιὰ ταχεῖα μέθοδο τῆς ιστορικῆς προόδου, στὴ νομοθεσία μιὰ δύναμη ποὺ προχωρεῖ μὲ σχέδιο, στὴν ἀνατροπὴ μιὰ στοιχειώδη δύναμη (Σελ. 183).

Είναι μιὰ γνωστὴ παληὰ ιστορία, ὁ μικροαστὸς μεταρρυθμιστὴς βλέπει σὲ ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου μιὰ «καλὴ» καὶ μιὰ «κακὴ» πλευρὰ καὶ ὅτι ἔχει κυρίως προτίμηση γιὰ τοὺς ἀνθρώπωντος δρόμους. Ἄλλ᾽ εἶναι ἐπίσης μιὰ γνωστὴ παληὰ ιστορία, ὅτι ἡ πραγματικὴ πορεία τῶν πραγμάτων πολὺ λίγο σκοτίζεται γιὰ τοὺς μικροαστικοὺς συνδυασμοὺς καὶ διασκορπίζει μὲ μιᾶς στὸν ἀγέρα τὸν τόσο προσεκτικὰ καμωμένο «μικρὸ σωρὸ» τῶν «καλῶν πλευρῶν» ὅλων τῶν δυνατῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου. Πραγματικά, στὴν ιστορία βλέπομε ὅτι ἡ νομοθετικὴ μεταρρύθμιση καὶ ἡ ἐπανάσταση κινοῦνται ἀπὸ αἵτια πολὺ βαθύτερα παρὰ τὰ πλεονεκτήματα ἢ τὰ μειονεκτήματα τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης μεθόδου.

Στὴν ιστορία τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἡ νομοθετικὴ μεταρρύθμιση ἐχρησίμευσε γιὰ τὴ βαθμιαία ἐνίσχυση τῆς ἀνερχομένης τάξης ὃς τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ τάξη αὐτὴ κατάλαβε τὸν ἔαυτο τῆς ἀρκετὰ ἴσχυρὸ γιὰ νὰ κατακτήσει τὴν πολιτικὴ ἔξουσία, γιὰ νὰ ἀνατρέψει τὸ παληὸ νομικὸ οἰκοδόμημα καὶ νὰ κτίσει ἔνα καινούργιο οἰκοδόμημα στὴ θέση τοῦ παληοῦ. Στὸ Μπεροντάϊν, ποὺ μαίνεται ἐναντίον τῆς ίδεας τῆς κατάληψης τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας σὰν μπλανκιστικῆς θεωρίας βίας. συμβαίνει τὸ δυστύχημα νὰ θεωρεῖ σὰν μπλανκιστικὸ λάθος ὑπολογισμοῦ ὃς τι ἀπὸ ἐκατοντάδες ἐτῶν ἀποτελεῖ τὸν ἄξονα καὶ τὴν κινητήριο δύναμη τῆς ἀνθρώπινης ιστορίας. Ἄπ τὴν ἐποχὴ ποὺ ὅφιστανται ταξικὲς κοινωνίες, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ πάλη τῶν τάξεων ἀποτελεῖ τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τῆς ιστορίας τῶν κοινωνῶν αὐτῶν, ἡ κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας ἀποτελοῦσε πάντοτε τὸ στόχο τῶν ἀνερχομένων τάξεων, καθὼς καὶ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος κάθε ιστορικῆς περιόδου. Αὐτὸ τὸ βλέπομε στοὺς μακροὺς ἀγῶνες τῶν χωρικῶν μὲ τοὺς χρηματοκαπιταλιστὲς καὶ τὴν ἀριστοκρατίν στὴν ἀρχαία Ρώμη, στοὺς ἀγῶνες τῶν πατρικίων μὲ τοὺς ἐπισκόπους, τῶν χριστοτεχνῶν μὲ τοὺς πατρικί-

ους στις μεσαιωνικές πόλεις, στοὺς ἀγῶνες τῆς μπουρζουαζίας μὲ τὸ φεουδαρχισμὸν στοὺς νεώτερους γρόνους.

Ἡ νομοθετικὴ μεταρρύθμιση καὶ ἡ ἐπανάσταση δὲν εἶναι λοιπὸν δυὸς διαφορετικὲς μέθοδοι τῆς ἴστορικῆς προόδου, τὶς δύοτες μπορεῖ νὰ διαλέξῃ κανεὶς μέσα στὸ μπουρφὲ τῆς ἴστορίας ὅπως θὰ διάλεγῃ τὰ πρώτα καὶ τὰ ἔπειτα λουκάνικα, ἀλλὰ διαφορετικὲς στιγμὲς στὴν ἐξέλιξη τῆς ταξικῆς κοινωνίας, ποὺ ἀλλήλοκαθορίζονται καὶ ἀλλήλοσυμπληρώνονται, ἀλλὰ καὶ ποὺ ἀποκλείουν συγχρόνως ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, ὅπως π. χ. ὁ βόρειος καὶ ὁ νότιος πόλος, ἡ μπουρζουαζία καὶ τὸ προλεταριάτο.

Καὶ πραγματικὴ ἡ ἐκάστοτέ νομοθεσία εἶναι ἔνα προϊὸν τῆς ἐπανάστασης. Ἐνῶ ἡ ἐπανάσταση εἶναι μιὰ πολιτικὴ δημιουργικὴ πράξη τῆς ταξικῆς ἴστοριας, ἡ νομοθεσία εἶναι ἡ πολιτικὴ συνέχεια τῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας. Ἡ νομοθετικὴ μεταρρύθμιστικὴ ἐργασία δὲν περικλείει μέσα τῆς μιὰ δικῇ τῆς ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση κινητήριο δύναμη, κινεῖται μέσα σὲ κάθε ἴστορικὴ περίοδο ἀποκλειστικὰ πάνω στὴ γραμμὴ τῆς προηγηθείσης ἀνατροπῆς καὶ ἐφ' ὅσον μόνο ὑφίσταται ἀκόμη τὴν ὕθηση ποὺ τῆς ἔδωσε ἡ προηγηθεῖσα ἀνατροπὴ ἥ, γιὰ νῦναστε πιὸ συγκεκριμένοι, κινεῖται μόνο μέσα στὰ πλαίσια τῆς κοινωνικῆς μορφῆς πούρφρες στὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἡ προηγηθεῖσα ἀνατροπή. Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ξητήματος.

Εἶναι βασικὰ ἐσφαλμένο καὶ ἀντίτυπορικὸν νὰ θεωροῦμε τὴν νομοθετικὴ μεταρρυθμιστικὴ ἐργασία σὰν διαπλατυνθεῖσα ἐπανάσταση καὶ τὴν ἐπανάσταση σὰν ἐπιταχυνθεῖσα μεταρρύθμιση. Μιὰ κοινωνικὴ ἀνατροπὴ καὶ μιὰ νομοθετικὴ μεταρρύθμιση εἶναι δυὸς διαφορετικὲς στιγμὲς (*Momento*) ὅχι ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς γρονικῆς των διαρκειῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ σύστασικοῦ των περιεχομένου. Ὁλο τὸ μυστικὸ τῶν ἴστορικῶν ἀνατροπῶν μέσω τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἔγκειται ἀκριβῶς στὴ μεταρροή τῶν ἀπλῶν ποσοτικῶν μεταβολῶν σὲ μιὰ καινούργια ποιόδο, ἀπὸ μιὰ κοινωνικὴ μορφὴ σὲ μιὰ ἄλλη.

Γι' αὐτὸ ὅποιος κηρύσσεται ὑπὲρ τῆς νομοθετικῆς μεταρρύθμισης σ' ἀντικατάστη καὶ σ' ἀντίθεση πρὸς τὴν κατάληψη τῆς

πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνατροπῆς, δὲν ἔκλεγει στὴν πραγματικότητα ἔνα πιὸ ἥδεμο, πιὸ ἀσφαλῆ καὶ βραδὺ δρόμο πρὸς τὸν ἔδιο σκοπό, ἀλλὰ καὶ ἔνα ἄλλο σκοπὸ καὶ συγκεκριμένα ὅχι τὴ δημιουργία ἐνὸς νέου κοινωνικοῦ καθεστῶτος, ἀλλὰ ἀπλούστατα ἐπουσιαύδες μεταβολὲς μέσα στὸ παλιῷ. Ἔτσι οἱ πολιτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ φεουδαρχισμοῦ καταλήγουν στὸ ἔδιο συμπέρασμα μὲ τὶς οἰκονομικές τοῦ θεωρίες: ὅτι ἀποβλέπονταν κατὰ βάση ὅχι στὴν πραγματοποίηση τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστῶτος, ἀλλ' ἀπλῶς στὴ μεταρρύθμιση τοῦ καπιταλιστικοῦ, ὅχι στὴν κατάργηση τῆς μισθοδούλειας, ἀλλὰ στὸ λίγο ἢ στὸ πολὺ τῆς ἐκμετάλλευσης, μὲ μιὰ λέξη στὴν ἀρση τῶν καρκινωμάτων τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ ὅχι τοῦ καπιταλισμοῦ τοῦ ἔδιον.

Μήπως δύμως οἱ παραπάνω προτάσεις γιὰ τὴ λειτουργία τῆς νομοθετικῆς μεταρρυθμισης καὶ τῆς ἐπανάστασης δὲν εἶναι δρθὲς παρὰ σχετικὰ μὲ τὸν ὃς τὰ τώρα ταξικοὺς ἀγῶνες; Μήπως ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἔξης, χάρις στὴν τελειοποίηση τοῦ συστήματος τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ἡ νομοθετικὴ μεταρρύθμιση δηγγεῖ τὴν κοινωνία ἀπὸ τὴ μιὰ ἴστορική φάση στὴν ἄλλη καὶ ἡ κατάληψη τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἀπὸ μέρους τοῦ προλεταριάτου μεταβάλλεται, ὅπως λέγει ὁ Μπερνστάιν στὴ σερίδα 183 τοῦ ἔργου του, «σὲ μιὰ κενὴ φράση»;

Τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο συμβιάνει στὴν προπτώση αὐτῆς. Τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ διακρίνει τὴν ἀστικὴ κοινωνία ἀπὸ τὶς προηγούμενες ταξικὲς κοινωνίες, τὴν ἀρχαία καὶ τὴ μεσαιωνική; Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ταξικὴ κυριαρχία σήμερα δὲ στηρίζεται πάνω σὲ «καλῶς κεκτημένα δικαιώματα», ἀλλὰ πάνω σὲ πραγματικὴς οἰκονομικὲς σχέσεις, ὅτι τὸ σύστημα τῆς μισθοδούλειας δὲν εἶναι μιὰ νομική, ἀλλὰ μιὰ καθαρὰ οἰκονομικὴ σχέση. Σὲ δόλκηηρο τὸ νομικό μας σύστημα δὲ θὰ βρεῖ κανεὶς καμμιὰ νομικὴ διατύπωση τῆς σημερινῆς ταξικῆς κυριαρχίας. Ὁρισμέγια ἵχνη τέτοιων νόμων, ὅπως εἶναι οἱ διατάξεις περὶ γεωργικῶν ὑπηρεσῶν, εἶναι ὑπολείμματα τῶν φεουδαρχικῶν σχέσεων.

Πῶς λοιπὸν θὰ καταργηθεῖ βαθμηδὸν ἡ μισθοδούλεια διὰ τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ, ὅταν δὲν ἀναφέρεται καθόλου μέσα

στοὺς νόμους; Ὁ Μπερνστάϊν, ποὺ θέλει νὰ ἐπιδοθεῖ στὴν νομοθετικὴ μεταρρυθμιστικὴ ἔργασία γιὰ νὰ προπαρασκευάσει ἔτσι τὸ τέλος τοῦ καπιταλισμοῦ, περιέρχεται στὴν θέση τοῦ ρώσου ἑκείνου ἀστυνόμου ποὺ διηγεῖται, κατὰ τὸν Οὐσπιένσκι, τὴν περιπέτειά του ὡς ἔξης:

«Ἄρπαξα γρήγορα τὸν ἀχρεῖο ἀπ' τὸ γιακᾶ καὶ τὸ ἔξακριβωσα; ὅτι δὲ καταραμένος δὲν εἰχε γιακᾶ!... Αὐτὸς εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ σημεῖο στὴν ὑπόθεση.

«Ολες οἱ κοινωνίες ὡς τὰ σήμερα «είχαν ὡς βάση τὴν ἀντίθεση μεταξὺ τῶν τάξεων ποὺ καταπιέζονται καὶ τῶν τάξεων ποὺ καταπιέζουν». (Τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο). Ἀλλὰ στὶς φάσεις ποὺ προηγήθηκαν τῆς συγχρόνου καινωνίας ἡ ἀντίθεση αὐτὴ εὑρίσκει τὴν ἐκφραστὴν τῆς σὲ δρισμένες νομικὲς σχέσεις καὶ ἄφηνε γι' αὐτὸν ὡς ἔνα δρισμένο βαθμὸ στὶς νεοδημιουργούμενες σχέσεις ἔνα χῶρο ἀνάπτυξης μέσα στὰ πλαίσια τοῦ παληοῦ καθεστῶτος. «Ο δουλοπάροικος κατώρθωσε νὰ ἔξιληται μέσα στὴ δουλοπαροικία σὲ μέλος τῆς κοινότητας». (Τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο). Κατὰ ποὺὸν τρόπο; Μὲ τὴν βαθμιαίᾳ ἀρση, στὴν περιοχὴ τῶν πόλεων, δλων ἑκείνων τῶν κατατημένων δικαιωμάτων: τῶν ἀγγαρεῶν, κεφαλικοῦ φόρου, ὑποχρεωτικοῦ γάμου, κληρογορικοῦ δικαιώματος κ.τ.λ. κ.τ.λ. τῶν διοίων τὸ σύνολο ἀποτελεῖ τὴν δουλοπαροικία.

Ἐπίσης καὶ δὲ μικροαστὸς κατώρθωσε νὰ μεταβληθεῖ σὲ μπουρζούνα κάτω ἀπ' τὸ ξυγὸ τοῦ φεουδαρχικοῦ ἀπολυταρχισμοῦ. (Τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο). Κατὰ ποὺὸν τρόπο; Μὲ τὴν βαθμιαίᾳ τύπικὴ κατάργηση ἡ χαλάρωση τῶν δεσμῶν τῶν συντεχνιῶν, μὲ τὴ βαθμιαίᾳ μεταβολὴ τῆς διοίκησης, τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν, τῆς πολεμικῆς ὁργάνωσης ἔστω κι' ἀν ἡ μεταβολὴ αὐτὴ περιοριζότανε στὸν πιὸ ἀπαραίτητο βαθμό.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἔξετάζει κανεὶς τὸ ξήτημα ἀφηρημένα καὶ δημοσιοκά, μπορεῖ νὰ σκεφθεῖ ὅτι στὶς προκαπιταλιστικὲς ταξικὲς σχέσεις τὸ πέρασμα ἀπ' τὴ φεουδαρχικὴ στὴν ἀστικὴ κοινωνία μπορεῖ νὰ γίνει νομοθετικὰ ἡ τουλάχιστο νὰ φαντισθεῖ ἔνα πέρασμα ἀπ' τὴ φεουδαρχικὴ στὴν ἀστικὴ κοινωνία, μὲ τρόπο καθαρὰ-νομοθετικο-μεταρρυθμιστικό. Ἀλλὰ

τὶ βλέπουμε στὴν πραγματικότητα; «Οτι καὶ ἔκει οἱ νομοθετικὲς μεταρρυθμίσεις δὲν ἔχονται γιὰ νὰ καταστήσουν περιττὴ γιὰ τὸν ἀστισμὸ τὴν κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας, ἀλλὰ ἀντίθετα γιὰ νὰ τὴν προπαρασκευάσουν καὶ νὰ τὴν πραγματοποιήσουν. Μιὰ τυπικὴ πολιτικοκοινωνικὴ ἀνατροπὴ ἡταν ἀπαραίτητη τόσο γιὰ τὴν κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας, ὅσο καὶ γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ φεουδαρχισμοῦ.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα εἶναι σήμερα ὅλως διάλογον διαφορετικά. Ἐκεῖνο ποὺ ἀναγκάζει τὸν προλετάριο νὰ μπαίνει κάτω ἀπ' τὸ ξυγὸ τοῦ κεφαλαίου δὲν εἶναι κανένας νόμος, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη, τὸ γεγονὸς ὅτι στερεῖται μέσων παραγωγῆς. Ο προλετάριος μὲ κανένα νόμο στὸν κόσμο δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς κοινωνίας παραγωγικά μέσα, γιατὶ τὰ μέσα αὐτὰ δὲν τοῦ ἀφαιρέθηκαν μὲ νόμο, ἀλλὰ μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἔξελιξη.

Ἐπίσης οὔτε καὶ ἡ ἐκμετάλλευση μέσα στὴ σχέση τῆς μισθοδουλείας δὲ στηρίζεται πάνω σὲ νόμους, γιατὶ τὸ μέγενος τοῦ ἡμερομισθίου δὲν καθορίζεται νομοθετικά, ἀλλὰ ἀπὸ οἰκονομικοὺς παράγοντες. Καὶ αὐτὸς τὸ γεγονὸς τῆς ἐκμετάλλευσης δὲ στηρίζεται σὲ καμμιὰ νομικὴ διάταξη, ἀλλὰ στὸ καθαρὰ οἰκονομικὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐργατικὴ δύναμη παρουσιάζεται σὰν ἐμπόρευμα, ποὺ ἔκποτε ἀπ' τὸ ἄλλα ἔχει καὶ τὴν εὐχάριστη ἰδιότητα, νὰ παράγει ἀξία καὶ μάλιστα περισσότερη ἀξία ἀπ' ἔκεινην ποὺ καταναλίσκει ὑπὸ τὴν μορφὴ τῶν τροφίμων τοῦ ἐργάτη. Μὲ μιὰ λέξη, ὅλες οἱ βασικὲς σχέσεις τῆς ἀστικῆς ταξικῆς κυριαρχίας δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀλλάξουν μὲ νομοθετικὲς μεταρρυθμίσεις πάνω σὲ ἀστικὴ βάση, διότι οὔτε μὲ ἀστικούς νόμους εἰσήχθησαν οὔτε πήραν τὴν μορφὴ τέτοιων νόμων. Αὐτὸς δὲν τὸν ἔρει ὁ Μπερνστάϊν ὅταν σχεδιάζει μιὰ σοσιαλιστικὴ μεταρρυθμίση καὶ δημιουργεῖ στὴ σελίδα 10 τοῦ βιβλίου του, μὲ τὸ νὰ γράψει ὅτι «τὸ οἰκονομικὸ κίνητρο ἐμφανίζεται σήμερα ἐλεύθερα ἔκει ὅπου ἀλλότε συγκαλυπτότανε ἀπὸ κυριαρχικὲς σχέσεις καὶ ἴδεολογίες παντὸς εἴδους».

Σ' αὐτὰ προστίθεται καὶ κάτι ἀκόμη. Μιὰ ἀλλὴ ἰδιορρυθμία τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος, εἶναι ὅτι μέσα σ' αὐτὸ

δλα τὰ στοιχεῖα τῆς μελλοντικῆς κοινωνίας παίρνουν πρῶτα—πρῶτα στὴν ἔξελιξή των μὰ μօρφή, ποὺ ἀντὶ νὰ τὰ φέρνει πλησίεστερα, τὰ ἀπομακρύνει ἀπ’ τὸ σοσιαλισμό. Ἡ παραγωγὴ ἐκφράζει ὅλο καὶ περισσότερο τὸν κοινωνικὸν τῆς χαρακτῆρα. Ἀλλὰ μὲ ποιὰ μօρφή; Μὲ τὴν μօρφὴν τῆς μεγάλης ἐπιχείρησης, τῆς ἀνώνυμης ἑταιρίας, τοῦ κάρτελ, στὴν ὅποια οἱ καπιταλιστικὲς ἀντιθέσεις, ἡ ἐκμετάλλευση, ἡ ὑποδούλωση τῆς ἐργατικῆς δύναμης αὐξάνονται στὸν ἀνώτατο βαθμό.

Στὸ σύστημα τῆς πολεμικῆς δργάνωσης ἡ ἔξελιξη συντελεῖ στὴν εἰσαγωγὴ τῆς γενικῆς θητείας, στὴν ἐλάττωση τοῦ χρόνου τῆς θητείας, δηλαδὴ στὴν προσέγγιση πρὸς τὸ λαϊκὸν στρατό. Αὐτὸς δῆμος μὲ τὴν μօρφὴν τοῦ σύγχρονου μιλιταρισμοῦ, ποὺ ἐκφράζει μὲ ὡμότητα τὴν ὑποδούλωση τοῦ λαοῦ ἀπ’ τὸ μιλιταριστικὸν κράτος, τὸν ταξικὸν χαρακτῆρα τοῦ κράτους.

Στὶς πολιτικὲς σχέσεις ἡ ἔξελιξη τῆς δημοκρατίας, ἐφ’ ὅσον βρίσκεται εὐνοϊκὸν έδαφος, ἐπιφέρει τὴν συμμετοχὴν δλων τῶν λαϊκῶν στρατιώτων στὴν πολιτικὴ ζωή, δηλαδὴ μᾶς φέρνει μέχρις ἐνὸς δρισμένου μέτρου στὸ «λαϊκὸν κράτος». Αὐτὸς δῆμος γίνεται μὲ τὴν μօρφὴν τοῦ ἀστικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, στὴν ὅποια δὲν μὲ τὴν μօρφὴν τοῦ καπιταλιστικοῦ μέσα σὲ ἀντιθέσεις καθίσταται, ἀλλὰ ἀναπτύσσονται καὶ ἐκδηλώνονται γυμνὲς οἱ ταξικὲς ἀντιθέσεις καὶ ἡ ταξικὴ κυριαρχία. Ἐφ’ ὅσον λοιπὸν ἡ ὅλη καπιταλιστικὴ ἔξελιξη κινεῖται μέσα σὲ ἀντιθέσεις καθίσταται, ἀπαραίτητη ἡ κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας ἀπ’ τὸ προλεταριάτο γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ πυρῆνα τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας ἀπ’ τὸν ἀντιφατικὸν καπιταλιστικὸν φλοιό, γιὰ τὴν ὄλοκληρωτικὴν κατάργηση τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος.

Ο Μπερνστάϊν βγάζει φυσικὸν ἀπὸ δλα αὐτά, διαφορετικὰ συμπεράσματα: ἀν ἡ ἔξελιξη τῆς δημοκρατίας ὁδηγοῦσε στὴν δῆμονση καὶ δχι στὴν ἔξασθενιση τῶν καπιτάλιστικῶν ἀντιθέσεων, τότε, «ἡ σοσιαλδημοκρατία θάπτετε», δπως μᾶς ἀποκρίνεται ὁ Μπερνστάϊν, «νὰ ἐπιδιώκει κατὰ τὸ δυνατὸ νὰ ματαιώνει τὶς κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις καὶ τὴ διεύρυνση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν, ἀν δὲ θέλει νὰ δυσκεράνει περισσότερο τὴν ἐργασία της». (Σελ. 71).

Αὐτὸς πάντως θὰ γινότανε ἀν ἡ σοσιαλδημοκρατία εὑρίσκε

τοῦ γούντου της, κατὰ μικροαστικὸ τρόπο, τὴν ἀχάριστη ἐργασία τοῦ ξεδιαλέγματος δλων τῶν καλῶν πλευρῶν καὶ τῆς ἀπόρριψης τῶν κακῶν πλευρῶν τῆς ιστορίας. Ἀλλὰ τότε δὲ θάτανε συνεπής. ἀν δὲν προσπαθοῦσε «νὰ ματαιώσει» γενικὰ καὶ τὸν καπιταλισμὸν δλόκληρο, ποὺ εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ κύριος ἔνοχος, ἐκεῖνος ποὺ πρὸ πάντων τῆς κλείνει τὸ δράμο της πρὸς τὸ σοσιαλισμό. Στὴν πραγματικότητα ὁ καπιταλισμός, παράλληλα καὶ συμγχρόνως μὲ τὰ ἐμπόδια ποὺ βάζει, δημιουργεῖ καὶ τὶς μοναδικὲς δινατότητες πραγματοποίησης τοῦ σοσιαλιστικοῦ προγράμματος. Τὸ ἴδιο ισχύει πλήρως καὶ σχετικὰ μὲ τὴ δημοκρατία.

Ἄν ἡ δημοκρατία ἔγινε ἐν μέρει περιττὴ καὶ ἐν μέρει δχληρὴ γιὰ τὴ μπουζούαζία, γιὰ τὴν ἔχθρικὴ τάξη είναι γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητη. Πρῶτο: τῆς είναι ἀναγκαία γιατὶ δημιουργεῖ τὶς πολιτικὲς μօρφες (αὐτοδοίκηση, δικαίωμα ψήφου κλπ.) ποὺ θὰ χρησιμεύσουν σὰν σπέρματα καὶ βάσεις γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἀπ’ τὸ προλεταριάτο. Δεύτερο: τῆς είναι ἀπαραίτητη, γιατὶ μόνο μέσα στὴ δημοκρατία, μόνο μέσα στὴν πάλη γιὰ τὴ δημοκρατία, μόνο μὲ τὴν ἀσκηση τῶν δημοκρατικῶν δικαιωμάτων είναι δυνατὸ νὰ ἀποκτήσει τὸ προλεταριάτο συναίσθηση τῶν ταξικῶν του συμφερόντων καὶ τῆς ιστορικῆς του ἀποστολῆς.

Μὲ μὰ λέξη, ἡ δημοκρατία είναι ἀπαραίτητη, δχι γιατὶ καθιστᾶ περιττὴ τὴν κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας ἀπ’ τὸ προλεταριάτο, ἀλλὰ γιατὶ ἀντίθετα τὴν καθιστᾶ ἀναγκαία καὶ μοναδικὰ πραγματοποιήσμη. «Οταν δὲν Ἐνγκελς, στὸν πρόδογό του γιὰ τὴν πάλη τῶν τάξεων στὴ Γαλλία, ἀναθεωροῦσε τὴν τακτικὴ τοῦ σημερινοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καὶ στὰ δδοφράγματα ἀντέτασσε τὴν νόμιμη πάλη, δὲν εἶχε ὑπὸ δψη του—δπως φαίνεται δλοκάθαρα ἀπὸ κάθε γραμμὴ τοῦ προλόγου του—τὸ ζήτημα τῆς δριστικῆς κατάκτησης τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας, ἀλλὰ τὸ ζήτημα τῆς ἐπίκαιωνς καθημερινῆς πάλης, δὲν εἶχε ὑπὸ δψη του τὴ στάση τοῦ προλεταριάτου ἀπέναντι στὸ καπιταλιστικὸ κράτος κατὰ τὴ στιγμὴ τῆς κατάληψης τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας, ἀλλὰ τὴ στάση του μέσα στὰ πλαίσια τοῦ καπιταλιστικοῦ κρά-

τους. Μὲ μιὰ λέξη, ὁ "Ἐνγκελς καθώρισε τὴ στάση τοῦ ὑπόδουλου καὶ ὅχι τὴ στάση τοῦ νικηφόρου προλεταιριάτου.

"Αντίθετα, ἡ γνωστὴ ρήση τοῦ Μάρκου σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς γῆς στὴν Ἀγγλία, ρήση στὴν δύοις ἀναφέρεται ἐπίσης ὁ Μπερνστάϊν «ψὺχα ξεμπέρδευνε κανεὶς Ἰωας φτηνότερα, ἢν ἔξαγόραξε τοὺς Landlords» ἀνάγεται στὴ στάση τοῦ προλεταιριάτου μετὰ τὴ νίκη, γιατὶ εἶναι φανερὸ διτὶ δὲ μπορεῖ νὰ γίνει λόγος γιὰ τὴν «ἔξαγορά» τῶν κυριαρχῶν τάξεων παρὰ μόνο δταν ἡ ἐργατικὴ τάξη βιοκεται στὴν ἀρχή. Ἐκεῖνο ποὺ δ Μάρκου ὑπολόγιζε μὲ τὴ φράση του αὐτὴ σὰν πραγματοποιήσιμο ἦταν ἡ εἰρηνικὴ ἀσκηση τῆς προλεταιριάτου προσέταξης: δικτατορίας μὲ καπιταλιστικὲς κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις.

Οὔτε δὲ Μάρκου οὔτε δὲ Ἐνγκελς δὲν ἀμφέβαλαν ποτὲ γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ καταληφθεῖ ἡ πολιτικὴ ἔξουσία ἀπὸ τὸ προλεταιριάτο. Καὶ ἔτσι στὸ Μπερνστάϊν ἐπεσε ἡ ἀποστολὴ νὰ ἀνακηρύξει τὸν δρυιμῶνα τοῦ ἀστικοῦ κοινοβούλιου σὰν τὸ ἐνδειγμένο δργανο γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς φοιτερῶτερης κομοϊστορικῆς ἀνατροπῆς: τὸ πέρασμα τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴ στὴ σοσιαλιστικὴ μεθορφή.

"Αλλ' δὲ Μπερνστάϊν ἄρχισε τὴ θεωρία του μὲ τὴν προειδοποίηση καὶ τὸ φόρο μήπως τὸ προλεταιριάτο ἔρθει πολὺ νωρὶς στὴν ἀρχή! Στὴν περίπτωση αὐτὴ δηλαδὴ τὸ προλεταιριάτο θᾶπετε, κατὰ τὸ Μπερνστάϊν, νὰ ἀφίσει τὶς καπιταλιστικὲς συνθῆκες ἔτσι δηνεισινει καὶ νὰ ὑποστεῖ μάλιστα καὶ μιὰ φοιτερὴ ἥττα. Ἐκεῖνο ποὺ ἀποδεικνύει δὲ φόρος αὐτὸς εἶναι, διτὶ ἡ μπερνσταϊνικὴ θεωρία δὲν ἔχει νὰ δώσει στὸ προλεταιριάτο, στὴν περίπτωση ποὺ οἱ συνθῆκες θὰ τύφερον στὴν ἀρχή, παρὰ αὐτὴ μόνο τὴν ὄδηγία: νὰ κοιμηθεῖ! Ἐτσι δημως ἡ θεωρία αὐτὴ αὐτοπαρουσιάζεται σὰν μιὰ θεωρία ποὺ στὶς πιὸ κρίσιμες καμπὲς τῆς πάλης καταδικάζει τὸ προλεταιριάτο σὲ ἀδράνεια, δηλαδὴ στὴν παθητικὴ προδοσία ἰτῆς ἴδιας του ὑπόθεσης.

Πραγματικά, τὸ πρόγραμμά μας θὰταν ὀλόκληρο ἔνα κουρελόγαρτο ἀν δὲν ἥταν ἵκανὸ νὰ μᾶς ἔξυπηρετεὶ σὲ ὅλες τὶς ἐνδεχόμενες περιπτώσεις καὶ σὲ ὅλες τὶς στιγμὲς τῆς πάλης καὶ

νὰ μᾶς ἔξυπηρετεὶ ὅχι μὲ τὴ μὴ ἐφαρμογή του, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐφαρμογή του. "Εφ" ὅσον τὸ προγραμμά μας εἶναι ἡ διατύπωση τῆς ἔξελιξης τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ στὸ σοσιαλισμό, εἶναι φανερὸ διτὶ πρέπει ἐπίσης νὰ διατυπώνει δὲς τὶς μεταβατικὲς φάσεις τῆς ἔξελιξης αὐτῆς, νὰ τὶς περιλαμβάνει στὶς γενικές των γραμμές, δηλαδὴ νὰ μπορεῖ σὲ κάθε στιγμή, νὰ χαράσσει ἀνάλογα τὴ στάση του στὸ προλεταιριάτο μὲ κατεύθυνση τὴν προσέγγιση στὸ σοσιαλισμό.

Βγαίνει λοιπὸν τὸ συμπέρασμα διτὶ δὲν ὑπάρχει καμμὶα χρονικὴ στιγμή, κατὰ τὴν δύοις τὸ προλεταιριάτο θὰταν ὑπερχερωμένο νὰ ἐγκαταλείψει τὸ πρόγραμμά του ἡ κατὰ τὴν δύοια θὰταν δυνατό τὸ πρόγραμμα αὐτὸ νὰ ἐγκαταλείψει τὸ προλεταιριάτο.

Αὐτὸ ἐκδηλώνεται πρακτικὰ στὸ γεγονός διτὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρχει μιὰ χρονικὴ στιγμὴ κατὰ τὴν δύοια τὸ προλεταιριάτο, φερόμενο στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὴν πορεία τῶν πραγμάτων, δὲ φὰ μποροῦσε καὶ δὲ φάλκε τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐφαρμόσει δημισμένα μέτρα γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ προγράμματός του, δημισμένα μεταβατικὰ μέτρα μὲ σημασία σοσιαλιστική. Κάτω ἀπὸ τὸ διεσχιρισμὸ διτὶ τὸ σοσιαλιστικὸ πρόγραμμα εἶναι δυνατό, σὲ μὲροις ἀποιδήποτε στιγμὴ τῆς πολιτικῆς κυριαρχίας τοῦ προλεταιριάτου νὰ ἀποβεῖ ἐντελῶς ἀχρηστο, νὰ μὴν παρέχει καμμὶα βάση γιὰ τὴν πραγματοποίηση του, κρύβεται δὲ ἀλλος διῆσχιρισμός: τὸ σοσιαλιστικὸ πρόγραμμα εἶναι γενικὰ καὶ πάντοτε ἀπραγματοποίητο.

Καὶ ὅταν τὰ μεταβατικὰ μέτρα εἶναι πρώτα; Τὸ ἔρωτημα αὐτὸ κρύβει μέσα του ἔνα σωρὸ παρεξηγήσεις σχετικὰ μὲ τὴν πραγματικὴ πορεία τῶν κοινωνικῶν ἀνατροπῶν.

"Η κατάληψη τῆς κρατικῆς ἔξουσίας ἀπὸ τὸ προλεταιριάτο, δηλαδὴ ἀπὸ μιὰ μεγάλη λαϊκὴ τάξη, δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸ νὰ πραγματοποιηθεῖ τεχνητά. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ποὺ μοιάζουν μὲ τὴν περίπτωση τῆς Παρισινῆς Κομμούνας, κατὰ τὶς δύοις ἡ ἔξουσία πέφτει στὰ χέρια τοῦ προλεταιριάτου κατ' ἔξαγοραση σὰν ἔνα ἐγκαταλειμμένο ἀπὸ ὅλους καὶ ἀδέσποτο ἀγαθό, ἡ κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας ἀπὸ τὸ προλεταιριάτο προϋ-

ποθέτει ἔνα δρισμένο βαθμὸν ὡριμότητας τῶν οἰκονομικοπολιτικῶν συνθηκῶν. Αὐτοῦ ἔγκειται ἡ κυρία διαφορὰ μεταξὺ τῶν μπλανκιστικῶν πραξικοπημάτων μᾶς «ἀποφασιστικῆς μειονοψηφίας» ποὺ πραγματοποιοῦνται ἀπότομα σὲ διποιοδήτοτε χρόνῳ κι' ἔχονται γι' αὐτὸν πάντα πρόσιμα καὶ τῆς κατάληψης τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας ἀπ' τὴ μεγάλῃ καὶ ταξικᾷ συνειδητῇ λαϊκῇ μάζᾳ, κατάκτηση ποὺ δὲ μπορεῖ παρὰ νάναι τὸ προϊὸν μᾶς ἀρχομένης κατάρρευσης τῆς ἀστικῆς κοινωνίας καὶ ποὺ κατὰ συνέπεια περιέχει μέσα τῆς τὴν οἰκονομικοπολιτικὴν πιστοποίησην τῆς ὡριμότητάς της.

Ἐνῶ λοιπὸν ἡ κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας ἀπ' τὴν ἐργατικὴν τάξην, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθεῖ «πολὺ νωρίς» ἀπ' τὴν ἀποψην τῶν κοινωνικῶν προϋποθέσεων, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ πρέπει νὰ πραγματοποιηθεῖ «πολὺ νωρίς» ἀπ' τὴν ἀποψη τοῦ κοινωνικοῦ ἀποτελέσματος: τῆς διατήρησης τῆς ἔξουσίας. Ἡ πρώιμη ἐπανάσταση, ποὺ δὲν ἀφήνει τὸ Μπερνστάϊν νὰ κοιμηθεῖ, μᾶς ἀπειλεῖ σὰν τὸ ξῖφος τοῦ Δαμοκλέους. Ἐναντίον τοῦ γεγονότος αὐτοῦ δὲν ὀφελεῖ τίποτε καὶ συγκεκριμένα γιὰ δυὸς ἀπλούστατους λόγους.

Πρῶτο: μιὰ τόσο τεράστια μεταβολὴ σὰν τὸ πέρασμα τῆς κοινωνίας ἀπ' τὸ καπιταλιστικὸ στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνει μὲ τὴν πρώτη, μ' ἔνα νικηφόρο πραξικό πῆμα τοῦ προλεταριάτου. Τὸ νὰ νομίσει κανεὶς δυνατὸν ἔνα τέτοιο ἐνδεχόμενο, εἶναι καὶ πάλι ἐκδήλωση μᾶς μπλανκιστικῆς ἰδέας. Ἡ σοσιαλιστικὴ ἀνατροπὴ προϋποθέτει ἔνα μακόδο καὶ ἐπίμονο ἀγίόνα, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ διποίου τὸ προλεταριάτο δὰ ἀποκρουσθεῖ, καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα, περισσότερο τῆς μᾶς φορᾶς καὶ κατὰ συνέπεια, ἀπ' τὴν ἀποψη τοῦ τελικοῦ ἀποτέλεσματος τῆς πάλης, τὴν πρώτη φορὰ θάρσει «πρώιμα» στὴν ἀρχή.

Δεύτερο: ἡ «πρώιμη» κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφευχθεῖ καὶ γιὰ τὸ λόγο ὅτι οἱ «πρώιμες» αὐτὲς ἐπιθέσεις τοῦ προλεταριάτου ἀποτελοῦν ἔνα καὶ μάλιστα πολὺ σοβαρὸ παράγοντα, ποὺ δημιουργεῖ τοὺς πολιτικοὺς δοους τῆς τελικῆς νίκης, δεδομένου ὅτι τὸ προλεταριάτο δὲ

μπορεῖ νὰ φθάσει στὸ ἀναγκαῖο βαθμὸ πολιτικῆς ὡριμότητας, ποὺ θὰ τὸ καταστήσει ἵκανὸ γιὰ τὴν διοιστικὴ καὶ μεγάλη κοινωνικὴ ἀνατροπή, παρὰ μόνο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιτικῆς ἔκείνης κοίσης ποὺ συνοδεύει τὴν πρώτη τοῦ κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας, παρὰ μόνο μέσα στὴ φωτιὰ μακρῶν καὶ δυσχερῶν ἀγώνων. Ἔτσι καὶ οἱ «πρώιμες» αὐτὲς ἐπιθέσεις τοῦ προλεταριάτου ἔναντίον τῆς κρατικῆς ἔξουσίας ἀποτελοῦν ἐπίσης σημαντικοὺς ιστορικοὺς παράγοντες, ποὺ συνεπιφέρουν καὶ συγκαθορίζουν καὶ τὸ χρόνο τῆς δριστικῆς νίκης. Ἀπ' τὴν ἀποψη αὐτῆς ἡ ἰδέα τῆς «πρώιμης» κατάκτησης τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας ἀπ' τὸν ἐργαζόμενο λαό ἐμφανίζεται σὰν ἔνας πολιτικὸς παραλογισμὸς ποὺ ἔκεινα ἀπὸ μιὰ μηχανικὴ ἔξελιξη τῆς κοινωνίας καὶ προϋποθέτει, γιὰ τὴν τελικὴ νίκη τοῦ προλεταριάτου, ἔνα χρονικὸ δριο καθοριζόμενο ἔξω καὶ ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴν ταξικὴ πάλη.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὸ προλεταριάτο δὲν εἶναι δυνατὸ παρὰ νὰ κατακτήσει «πρώιμα» τὴν πολιτικὴ ἔξουσία, ἡ μὲ ἄλλα λόγια, ἐφ' ὅσον τὸ προλεταριάτο δὲν εἶναι δυνατὸ παρὰ νὰ κατακτήσει τὴν πολιτικὴ ἔξουσία μιὰ καὶ περισσότερες φορὲς «πρώιμα», ὡς ὅτου τελικὰ τὴν κατακτήσει μόνιμα, ἡ ἀντίθεση ἔναντίον τῆς «πρώιμης» κατάκτησης τῆς ἀρχῆς δὲν εἶναι παρὰ ἀντίθεση ἔναντίον τῆς τάσης γενικὰ τοῦ προλεταριάτου νὰ κατακτήσει τὴν πολιτικὴ ἔξουσία.

Κι' ἀπ' τὴν πλευρὰ αὐτῆς λοιπὸν καταλήγουμε, ἀκριβῶς δύπος δόλοι οἱ δρόμοι καταλήγουν στὴν Ρώμη, στὸ συνεπές συμπέρασμα, ἡ ζεβίζιονιστικὴ ὑπόδειξη γιὰ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ σοσιαλιστικοῦ τελικοῦ σκοποῦ σημαίνει συγχρόνως καὶ ἐγκατάλειψη τοῦ δλού σοσιαλιστικοῦ κινήματος.

4. Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ

Ο Μπερνστάϊν ἀρχίσει τὴν ἀναθεώρηση τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ προγράμματος ἐγκαταλείποντας τὴν θεωρία τῆς καπιταλιστικῆς κατάρρευσης. Ἄλλα δεδομένου ὅτι ἡ κατάρρευση τῆς ἀστικῆς κοινωνίας εἶναι ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τοῦ ἐπιστη-

μονικοῦ σοσιαλισμοῦ, ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ λίθου αὐτοῦ ἔπειτε λογικὰ νὰ ἐπιφέρει τὴν κατάρρευση τῆς σοσιαλιστικῆς θεωρίας μέσα στὸ Ἰδεολογικὸ σύστημα τοῦ Μπερνστάϊν. Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς συζήτησης ὁ Μπερνστάϊν, γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὸν πρῶτο τοῦ διεσχισμό, ἐγκαταλείπει τὴν μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη δλεῖς τὶς θέσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Χωρὶς τὴν κατάρρευση τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι ἀδύνατη ἡ ἀπαλλοτρίωση τῆς τάξης τῶν καπιταλιστῶν—ὁ Μπερνστάϊν ἀπαρνεῖται τὴν ἀπαλλοτρίωσην καὶ βάζει σὰν σκοπὸ τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος τὴν βαθμιαία πραγματοποίηση τῆς «ἀρχῆς τοῦ συνεταιρίζεσθαι».

*Ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ αὐτὴ δὴν εἶναι δυνατὸ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἐν μέσῳ τῆς καπιταλιστικῆς πραγματικῆς—ὁ Μπερνστάϊν ἀπαρνεῖται τὴν κοινωνικοποίηση τῆς παραγωγῆς καὶ καταλήγει στὴ μεταρρύθμιση τοῦ ἐμπορίου, στὴν καταναλωτικὴ ἔνωση.

*Ἀλλὰ ἡ μεταβολὴ τῆς κοινωνίας μέσῳ τῶν καταναλωτικῶν ἔνώσεων μαζὶ μὲ τὰ συνδικάτα δὲ συμβιβάζεται μὲ τὴν πραγματικὴ ὑλικὴ ἐξέλιξη τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας—ὁ Μπερνστάϊν ἐγκαταλείπει τὸν ἴστορικὸ ὑλισμό.

*Ἀλλὰ ἡ ἀντίληψή του γιὰ τὴν πορεία τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης δὲ συμβιβάζεται μὲ τὸ μαρξικὸ νόμο τῆς ὑπεροχαῖας—ὁ Μπερνστάϊν ἐγκαταλείπει τὸ νόμο τῆς ἀξίας καὶ τῆς ὑπεροχαῖας καὶ κατὰ συνέπεια ὅλη τὴν οἰκονομικὴ θεωρία τοῦ Κάρλ Μάρξ.

*Ἀλλὰ χωρὶς ἔνα καθορισμένο τελικὸ σκοπὸ καὶ χωρὶς οἰκονομικὴ βάση μέσα στὴ σημερινὴ κοινωνία δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξει ἡ προλεταριακὴ ταξικὴ πάλη—ὁ Μπερνστάϊν παραιτεῖται ἀπὸ τὴν ταξικὴ πάλη καὶ διακηρύζετει τὴν συμφιλίωση μὲ τὸν ἀστικὸ λιμπεραλισμό.

*Ἀλλὰ μέσα σὲ μιὰ ταξικὴ κοινωνία ἡ πάλη τῶν τάξεων εἶναι ἔνα ἐντελῶς φισικὸ καὶ ἀναπόφευκτο φαινόμενο—ὁ Μπερνστάϊν ἀμφισβήτει μὲ τὴν ᾖδια λογικὴ συνέπεια καὶ αὐτὴ τὴν ὑπαρξὴ τῶν τάξεων μέσα στὴν κοινωνία μας: «Ἡ ἐργατικὴ τάξη δὲν εἶναι γιὸ αὐτὸν παρὰ ἔνας σωρὸς ἀτόμων διασπασμένων ὅχι μόνο πολιτικὰ καὶ πνευματικά, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικά. Ἐπίσης καὶ τὴ μπουρζουαζία, γιὰ τὸ Μπερνστάϊν, τὴν συγκρα-

τοῦν σὸ ἔνα πολιτικὸ σύνολο, ὅχι ἐσωτερικὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα ἀλλὰ μόνο ἐξωτερικὴ πίεση, πίεση ἀπὸ τὰ πάνω ἢ ἀπὸ τὰ κάτω.

Ἀλλ ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει οἰκονομικὴ βάση οὕτε γιὰ τὴν πάλη τῶν τάξεων καὶ οὐσιαστικά οὔτε γιὰ τὶς τάξεις τὶς ἔδιες, ἡ ταξικὴ πάλη τοῦ προλεταριάτου μὲ τὴ μπουρζουαζία φαίνεται ἀδύνατη καὶ ὡς τὰ τώρα καὶ στὸ μέλλον ἔτσι καὶ ἡ σοσιαλδημοκρατία ἡ ἔδια, μὲ τὶς ἐπίτυχιες της, ἀποτελεῖ ἔνα φαινόμενο ἀκατανόητο ἡ γίνεται κατανοητὴ σὰν ἀποτέλεσμα ἐπίσης τῆς πολιτικῆς κυβερνητικῆς πίεσης, ὅχι σὰν νομοτελὲς ἀποτέλεσμα τῆς ιστορικῆς ἐξέλιξης, ἀλλὰ σὰν τυχαῖο προϊόν τῆς γοεντζολλεορκῆς περιόδου, ὅχι σὰν νόμιμο τέκνο τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ σὰν νόθο γέννημα τῆς ἀντίδρασης. *Ἐτσι ὁ Μπερνστάϊν μᾶς ὀδηγεῖ μὲ σιδερένια λογικὴ ἀπὸ τὸν ιστορικὸ ὑλισμὸ στὴ θεωρία τῶν ἐφημερίδων Frankfurter Zeitung καὶ Vossische Zeitung.

Υστερα ἀπὸ τὴν ἀπάρονηση τῆς ὅλης σοσιαλιστικῆς κριτικῆς ἐνυπνίον τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας δὲν ὑπολείπεται πιὰ στὸ Μπερνστάϊν παρὰ νὰ χρακτηρίζει σὰν ἵκανοποιητικό, τούλαχιστο σὲ γενικὲς γραμμὲς, τὸ ὑφιστάμενο καθέστως. Καὶ πραγματικά, ὁ Μπερνστάϊν δὲν τρομάζει οὕτε καὶ μπροστά σὲ μιὰ τέτοια ἰδέα: δὲ βρίσκει τώρα τόσο ἔντονη τὴν ἀντίδραση στὴ Γερμανία, «στὰ δυτικοευρωπαϊκὰ κοράτη δὲν παρατηρεῖ κανεὶς πάρα πολὺ μεγάλη πολιτικὴ ἀντίδραση», σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς χῶρες τὶς Δυτικῆς Εὐρώπης, «ἡ στάση τῶν ἀστικῶν τάξεων ἀπένιντι τὸν σοσιαλιστικὸ κινήματος εἶναι τὸ πολὺ πολὺ ἀ-μυντικὴ καὶ ὅχι καπιταλιτικὴ» (Στὸ Vorwärts τῆς 26ης Μαρτίου 1899). Οἱ ἐργάτες δὲν ἐξαθλίωνται, ἀλλ ἀντιθέτως βελτιώνουν διαρκῶς τὴ θέση των, ἡ μπουρζουαζία εἶναι πολιτικὰ προοδευτικὴ καὶ μάλιστα ὑγιὴς ἀπὸ ἡθικὴ ἀποψη, δὲ βλέπεται κανεὶς πουθενὰ ἀντίδραση καὶ καταπίεση ὅλα πηγαίνουν καλύτερα στὸν καλύτερο δυνατὸ κόσμο...

*Ἐτσι δὸ Μπερνστάϊν ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Α καὶ φτάνει λογικὰ καὶ μὲ συνέπεια ὡς τὸ Ω. *Αρχισε ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ τελικοῦ σκοποῦ πρὸς γάριν τὸν κινήματος. *Ἀλλ* ἐπειδὴ στὴν

πραγματικότητα δὲν είναι δινατὸν νὰ ὑπάρξει σοσιαλιστικὸ κίνημα χωρὶς τὸ σοσιαλιστικὸ τελικὸ σκοπό, δὲ Μπερνστάϊν καταλήγει ἀναγκαστικὰ καὶ στὴν ἐγκατάλειψη τοῦ κινήματος.

Ἐτσι κατέρρευσαν ὅλες οἱ σοσιαλιστικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Μπερνστάϊν. Ἀπὸ τὸ ὑπερήφανο συμμετρικὸ καὶ θαυμαστὸ οἰκοδόμημα τοῦ μαρξικοῦ συστήματος δὲν ἀπέμεινε πιὰ στὴν ἀδεολογία τοῦ Μπερνστάϊν παρὰ ἔνας σωρὸς ἐρειπών, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ συντρίμματα ὥλων τῶν συστημάτων, ἀπὸ σκέψεις ὅλων τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν πνευμάτων. Οἱ Μάρξ καὶ δὲ Προυντών, δὲ Leo von Buch καὶ δὲ Φράντς Ὁπενχάϊμερ, δὲ Λάγκε καὶ δὲ Κάντ, δὲ κ. Προκόποβιτς καὶ δὲ Δρ. Ritter von Neupauer, οἱ Χέρκνερ καὶ Schulze-Gävernitz, δὲ Λασάλ καὶ δὲ καθηγητῆς Julius Wolf—ὅλοι συνεισέφεραν τὸν ὀβολὸ τῶν στὸ σύστημα τοῦ Μπερνστάϊν, ὅλοι τοῦ ἔδωσαν μαθήματα καὶ δὲν εἴναι θαῦμα, ὅτι ἐγκαταλείποντας τὴν ταξικὴ ἀποψῃ ἔχασε τὴν πολιτικὴ τυξίδα, ὅτι ἐγκαταλείποντας τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ ἔχασε τὸν ἄξονα τῆς πνευματικῆς ἀποκρυστάλλωσης, γύρω ἀπὸ τὸν ὄποιο τὸ ἐπὶ μέρους γεγονότα ἀποτελοῦν ἔνα δραγανικὸ σύνολο μιᾶς συνεποῦς κοσμοθεωρίας.

Ἡ θεωρία αὗτὴ συρραμένη ἀπὸ κομμάτια παντοειδῶν συστημάτων φαίνεται στὴν ἀρχὴ σὰν ἐντελῶς ἀπροκατάληπτη. Ἀλλως τε δὲ Μπερνστάϊν δὲ θέλει νῦν ἀκούσει τίποτε γιὰ μιὰ κομματικὴ ἐπιστήμη ἡ, καλύτερα, γιὰ μιὰ ταξικὴ ἐπιστήμη, καθὼς καὶ γιὰ ἔνα ταξικὸ λιμπεραλισμὸ ἢ γιὰ μιὰ ταξικὴ ἡθική. Ἐχει τὴν ἰδέα ὅτι ἐκπροσωπεῖ μιὰ γενικὰ ἀνθρώπινη, ἀφηρημένη ἐπιστήμη, ἔνα ἀφηρημένο λιμπεραλισμό, μιὰ ἀφηρημένη ἡθική· ἀλλὰ δεδομένου ὅτι ἡ πραγματικὴ κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπὸ τάξεις πολύχονν ὀλαμπετρικὰ ἀντίθετα συμφέροντα, διαμετρικὰ ἀντίθετες τάσεις καὶ ἀντιλήψεις, ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς γενικῆς ἀνθρώπινης ἐπιστήμης σὲ κοινωνικὰ ζητήματα, ἐνὸς ἀφηρημένου λιμπεραλισμοῦ, μιᾶς ἀφηρημένης ἡθικῆς εἶναι πρὸς τὸ παρόν φαντασιοπληξία καὶ ἀνταπάτη. Ἐκεῖνο ποὺ δὲ Μπερνστάϊν θεωρεῖ σὰν γενικὰ ἀνθρώπινη ἐπιστήμη, δημοκρατία καὶ ἡθική, δὲν είναι στὴν πραγματικότητα παρὰ ἡ ἐπικρατοῦσα ἀπτικὴ ἐπιστήμη, ἀστικὴ δημοκρατία καὶ ἀστικὴ ἡθική.

Πραγματικά! Ὅταν ἀπαρνεῖται τὸ οἰκονομικὸ σύστημα τοῦ Μάρξ γιὰ νὰ ἀποδεχθεῖ τὶς διδασκαλίες τοῦ Μπερνστάϊν, τῶν Böhm-Jevons, τοῦ Say, τοῦ Julius Wolf, τί ἄλλο κάνει παρὰ νὰ ἀνταλλάσσει τὴν ἐπιστημονικὴ βάση τῆς κειραφέτησης τῆς ἐργατικῆς τάξης μὲ τὴν ἀπολογητικὴ τῆς μπουρζούναζίας; Ὅταν μιλᾷ γιὰ τὸ γενικὰ ἀνθρώπινο χαρακτῆρα τοῦ λιμπεραλισμοῦ καὶ μεταβάλλει τὸ σοσιαλισμὸ σὲ παραλλαγὴ τοῦ λιμπεραλισμοῦ, τί ἄλλο κάνει παρὰ νὰ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ σοσιαλισμὸ τὸν ταξικὸ του χαρακτῆρα, δηλαδὴ τὸ ἴστορικό του περιεχόμενο, δηλαδὴ κάθε περιεχόμενο γενικὰ καὶ νὰ καθιστᾶ ἀντίστοιφα τὸν ἴστορικὸ φορέα τοῦ λιμπεραλισμοῦ, τὴ μπουρζούναζία, ἐκπρόσωπο τῶν γενικῶν ἀνθρώπινων συμφερόντων;

Καὶ ὅταν ἔκστρατεύει ἐναντίον τῆς «ἀναγωγῆς τῶν ὑλικῶν παραγόντων σὲ παντοδύναμες δυνάμεις τῆς ἔξελιξης», ἐναντίον «τῆς περιφρόνησης τοῦ ἰδεώδους» μέσα στὴ σοσιαλδημοκρατία, ὅταν συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ τῆς ἡθικῆς, συγχρόνως δῆμος στρέφεται μὲ ζῆλο ἐναντίον τῆς μοναδικῆς πηγῆς τῆς ἡθικῆς ἀναγέννησης τοῦ προλεταριάτου, ἐναντίον τῆς ἐπαναστατικῆς ταξικῆς πάλης, τί ἄλλο κάνει κατὰ βάση παρὰ νὰ διδάσκει στὴν ἐργατικὴ τάξη τὴν πεμπτουσία τῆς ἡθικῆς τῆς μπουρζούναζίας: τὴ συμφιλίωση μὲ τὸ ὑφιστάμενο καθεστώς καὶ τὴν τοποθέτηση τῶν ἐλπίδων του στὸ ὑπερέργαν τοῦ κόσμου τῆς ἰδέας;

Καὶ ὅταν ἔκτοξείνει τὰ δρυμύτερα βέλη του ἐναντίον τῆς διαλεκτικῆς, τί ἄλλο κάνει παρὰ νὰ ἀγωνίζεται ἐναντίον τοῦ εἰδικοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεοθα τοῦ ἀνερχόμενου συνειδητοῦ προλεταριάτου, ἐναντίον τοῦ ἔιφους μὲ τὸ ὄποιο τὸ προλεταριάτο διαπέρασε τὸ σκοτάδι τοῦ ἴστορικοῦ του μέλλοντος, ἐναντίον τοῦ πνευματικοῦ δπλού μὲ τὸ ὄποιο τὸ προλεταριάτο, ὑπόδουλο ἀκόμη ὑλικά, ἐνίκησε τὴ μπουρζούναζία, γιατὶ τῆς ἀπέδειξε τὴν παροδικότητά της, τὸ ἀναπόφευκτο τῆς νίκης του, γιατὶ ἐπραγματοποίησε πιὰ τὴν ἐπανάσταση στὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο! Ὅτι Μπερνστάϊν, μὲ τὸ νὰ ἐγκαταλείψει τὴ διαλεκτικὴ καὶ νὰ νιοθετήσει τὴ μέθοδο τοῦ «ναι μὲν ἀλλά», «οὐχ ἡττον δῆμος» κλπ. περιπίπτει κατὰ λογικὴ συνέπεια στὸν ἴστορικὰ

καθορισμένο τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι τῆς παρακμάζουσας μπουρζουάζιας, ἔναν τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι πούναι τὸ πιστὸ πνευματικὸ ἀντικατόπτρισμα τῆς κοινωνικῆς της ὑπόστασης καὶ τῆς πολιτικῆς της δράσης. Τὸ πολιτικὸ «ναὶ μὲν ἀλλά», «οὐχὶ ἡτον ὅμως» καὶ π. τῆς σημερινῆς μπουρζουάζιας εἶναι ὀλότελα ὅμοιο μὲ τὸν τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ Μπερντάϊν, εἶναι τὸ τελειότερο καὶ ἀσφαλέστερο σύμπτωμα τῆς ἀστικῆς του κοσμοθεωρίας.

Άλλὰ καὶ ἡ λέξη «ἀστικὸς» δὲν εἶναι πιὰ γιὰ τὸ Μπερντάϊν μιὰ ταξικὴ ἔκφραση, ἀλλὰ μιὰ γενικὴ κοινωνικὴ ἔννοια. Άντο σημαίνει ὅτι ὁ Μπερντάϊν—συνεπής ὡς τὸ τέλος—μαζὺ μὲ τὴν ἐπιστήμη, τὴν πολιτική, τὴν ἡθικὴ καὶ τὸν τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι. ἀντάλλαξ: καὶ τὴν ἴστορικὴ γλῶσσα τοῦ προλεταριάτου, μὲ τὴ γλῶσσα τῆς μπουρζουάζιας. Ὁ Μπερντάϊν, ἐφ' ὃσο μὲ τὴ λέξη «ἀστός» ἔννοει τὸ μπουρζουᾶ καὶ τὸν προλεταριοῦ χωρὶς καμιαὶ διάκοινη, δηλαδὴ τὸν ἀνθρωπὸ γενικά, θεωρεῖ ὅτι ὁ ἀνθρωπὸς γενικὰ εἶναι ταυτόσημος μὲ τὸ μπουρζουᾶ, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν ἀστική.

5. Ο ΟΠΠΟΡΤΟΥΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

Τὸ βιβλίο τοῦ Μπερντάϊν εἶχε γιὰ τὸ γερμανικὸ καὶ τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ κίνημα μιὰ μεγάλη ἴστορικὴ σημασία: ἀπετέλεσε μιὰ πρώτη ἀπόπειρα δημιουργίας μιᾶς θεωρητικῆς βάσης γιὰ τὰ διπορτουνιστικὰ φεύγατα μέσα στὴ σοσιαλδημοκρατία.

Τὰ διπορτουνιστικὰ φεύγατα μέσα στὸ κίνημα χρονολογοῦνται, ἀν πάρει κανεὶς ὑπὸ δύψη τοῦ τὸ σποραδικές των ἐκδηλώσεις, στὴ γνωστὴ π.χ. ὑπόθεση τῆς ἐπιχορήγησης τῶν ἀτμοπλοίων, ἀπὸ ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα. Ἀλλὰ ὁ διπορτουνισμὸς σὰν πλῆρες καὶ ἔνιαίο φεύγατα δὲν ἀρχίσε παρὰ στὶς ἀρχές τῆς ἔνατης δεκαετίας τοῦ αἰῶνα μας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς κατάργησης τοῦ νόμου ἔναντίον τῶν σοσιαλιστῶν καὶ τῆς ἐπανάκτησης τῆς νομιμότητας. Ὁ κρατικὸς σοσιαλισμὸς τοῦ Vollmar, ἡ ψηφιοφορία ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ στὴ Βαναρία, ὁ διπικο-

γερμανικὸς ἀγροτικὸς σοσιαλισμός, οἱ προτάσεις συμψηφισμοῦ τοῦ Χάΐνς, ἡ ἀποψη τοῦ Schippel, γιὰ τὸν δασμοὺς καὶ τὴν ἐθνοφυλακή, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὰ σημαδία τῆς ἔξελιξης τῆς διπορτουνιστικῆς πράξης.

Τί κυρίως ἔχαρακτηρίζει ἐξωτερικὰ ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα; Ὡς ἐχθρότητα ἔναντίον τῆς «θεωρίας». Ὡς ἐχθρότητα αὐτὴ εἶναι αὐτονόητη, γιατὶ ἡ «θεωρία» μας, δηλαδὴ οἱ βασικὲς ἀρχὲς τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, θέτονταν στὴν πρακτικὴ δράση δρισμένα σαφέστατα δριστό τόσο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν ἐπιδιωκόμενων σκοπῶν καὶ τῶν μέσων πάλης ποὺ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν, ὅσο, τέλος, καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ τρόπου τῆς πάλης. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι ποὺ ἐνδιαφέρονται μόνο γιὰ τὶς πρακτικὲς ἐπιτυχίες παρουσιάζουν φυσικώτατα τὴν τάση νὰ ἐλευθερώσουν τὰ χέρια των, δηλαδὴ νὰ χωρίσουν, νὰ καταστήσουν ἀνεξάρτητη τὴν πρακτική μας πάλη ἀπὸ τὴ «θεωρία».

Ἄλλ' ἡ θεωρία αὐτὴ τοὺς κτύπησε κατακέφαλα σὲ κάθε πρακτικὴ των προσπάθεια: δικατικὸς σοσιαλισμός, δικατικὸς σοσιαλισμός, ἡ πολιτικὴ τοῦ συμψηφισμοῦ, τὸ ζήτημα τῆς ἐθνοφυλακῆς ἀποτελοῦντα ἰσάριθμες ἥττες γιὰ τὸν διπορτουνισμό. Εἶναι φανερὸ δότι τὸ φεῦγα μαύτο, ἀν ἥθελε νὰ ἀμυνθεῖ ἔναντίον τῶν ἀρχῶν μας, θάπτοεπε κατὰ λογικὴ συνέπεια νὰ ἀποτολμήσει μιὰ ἐπίθεση ἔναντίον καὶ αὐτῆς τῆς θεωρίας, ἔναντίον τῶν βασικῶν μας ἀρχῶν, θάπτοεπε ὅχι ἀπλῶς νὰ τὶς ἀγνοεῖ ἀλλὰ καὶ νὰ τὶς κλονίσει, θάπτοεπε νὰ δημιουργήσει μιὰ δική του θεωρία. Ὡς θεωρία τοῦ Μπερντάϊν ἀποτελοῦσε μιὰ τέτοια ἀκριβῶς προσπάθεια καὶ γι' αὐτὸ στὸ συνέδριο τῆς Στουτγάρδης εἶδαμε ὅλα τὰ διπορτουνιστικὰ στοιχεῖα νὰ συγκεντρώνονται ἀμέσως γύρω ἀπὸ τὴ σημαία τοῦ Μπερντάϊν. «Αν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὰ διπορτουνιστικὰ φεύγατα μέσα στὸν πρακτικὸ μας ἀγῶνα εἶναι ἔνα φυσικώτατο φαινόμενο, ποὺ ἔξηγεται ἀπὸ τὸν δρόμον καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀγῶνα μας, ἀπὸ τὴν ἀλλη μεριὰ καὶ ἡ μπερντάϊνικὴ θεωρία εἶναι μιὰ ὅχι λιγώτερο αὐτονόητη προσπάθεια συνόψισης ὅλων αὐτῶν τῶν φεύγατων σὲ μιὰ γενικὴ θεωρητικὴ ἔκφραση, διατύπωσης τῶν θεωρητικῶν των προϋποθέσεων καὶ διάκρισής των ἀπὸ τὸν ἐπι-

στημονικὸ σοσιαλισμό. Γι' αὐτὸ ή μπερνσταϊνικὴ θεωρία ἡταν εὐθὺς ἔξ ἀρχῆς γιὰ τὸν δππορτουνισμὸ τὸ θεωρητικὸ βάφτισμα τοῦ πυρός, τὸ πρῶτο του ἐπιστημονικὸ πιστοποιητικό.

Ποιά εἶναι τώρα τὰ ἀποτελέσματα τῆς δοκιμασίας αὐτῆς; Τὰ ἔχομε δεῖ. Ὁ δππορτουνισμὸς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ δημιουργίσει μιὰ θετικὴ θεωρία ποὺ νὰ ἀντέχει δπωσδήποτε στὴν κριτική. Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ, εἶναι νὰ καταπολεμᾶ στὴν ἀρχὴ δρισμένες βασικὲς ἀρχὲς τῆς διδασκαλίας τοῦ Μάρξ καὶ στὸ τέλος, λαμβανομένου ὑπὸ δψη ὅτι ἡ θεωρία αὐτὴ ἀποτελεῖ ἔνα στερεὴν διαρυθμωμένο οἰκοδόμημα, νὰ καταστρέψει δλόκληρο τὸ σύστημα ἀπὸ τὴν κορυφὴ ὃς τὰ θεμέλια. Ἐτσι ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ δππορτουνιστικὴ πράξη εἶναι στὴν ονσία της, στὶς βασικές της ἀρχές, ἀσυμβίβαστη μὲ τὸ σύστημα τοῦ Μάρξ.

Συγχρόνως ὅμως ἀποδείχτηκε ἀκόμη, ὅτι ὁ δππορτουνισμὸς εἶναι γενικὰ ἀσυμβίβαστος καὶ μὲ τὸ σοσιαλισμό, ὅτι ἔχει ἐσωτερικὰ τὴν τάση νὰ ὠθήσει τὸ ἐργατικὸ κίνημα σὲ ἀστικοὺς δρόμους, δηλαδὴ νὰ παραλύσει ὄλως διόλου τὴν ταξικὴ προλεταριακὴ πάλη. Βεβαίως ἡ προλεταριακὴ ταξικὴ πάλη δὲν ταυτίζεται, ἀπὸ ίστορικὴ ἀποψή, μὲ τὴ θεωρία τοῦ Μάρξ. Καὶ πρὸ τὸ Μάρξ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὸν ὑπῆρχαν ἔνα ἐργατικὸ κίνημα καὶ διάφορα σοσιαλιστικὰ σιστήματα ποὺ ἀποτελοῦσαν, τὸ καθένα μὲ τὸ δικό του τρόπο, μιὰ ἀνάλογη μὲ τὶς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς θεωρητικὴ ἔκφραση τῶν ἀπολυτρωτικῶν τάσεων τῆς ἐργατικῆς τάξης. Τὴν θεμελίωση τοῦ σοσιαλισμοῦ μὲ ἥθικες ἔννοιες περὶ δικαιοσύνης, τὴν πάλη ἐναντίον τοῦ τρόπου διανομῆς, ἀντὶ τῆς πάλης ἐναντίον τοῦ τρόπου παραγωγῆς, τὴν ἀντίληψη ὅτι οἱ ταξικὲς ἀντιθέσεις εἶναι ἀντιθέσεις μεταξὺ πτωχῶν καὶ πλουσίων, τὴν τάση μεταβολῆς τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας διὰ τῶν συνεταιρισμῶν, ὅλα αὐτὰ ποὺ τὰ βρίσκουμε τώρα στὴ θεωρία τοῦ Μπερνστάϊν ὑπῆρξαν καὶ στὸ παρελθόν. Καὶ ὅλες αὗτες οἱ θεωρίες ἡταν στὸ καιρὸ τους, παρὸ ὥλες τὶς ἀτέλειες των, πραγματικὲς θεωρίες τῆς προλεταριακῆς ταξικῆς πάλης, ἀποτελοῦσαν τὰ γιγάντια παιδικά παπούτσια, μὲ τὰ δποτα τὸ προλεταριατὸ ἔμαυρε νὰ βαδίζει πάνω στὴ σκηνὴ τῆς ίστορίας.

*Αλλ' ἀφοῦ πιὰ ἡ ἔξελιξη τῆς πάλης τῶν τάξεων καὶ τῶν κοινωνικῶν τῆς δρων ὁδήγησε στὴν ἔξαφάνιση τῶν θεωριῶν αὐτῶν καὶ στὴ διατύπωση τῶν βασικῶν ἀρχῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, εἶναι φανερὸ δτι—τούλαχιστο στὴ Γερμανία—δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξει ἄλλος σοσιαλισμὸς ἔκτις ἀπὸ τὸ μαρξικό, ἄλλη σοσιαλιστικὴ ταξικὴ πάλη ἔξω ἀπὸ τὴ σοσιαλδημοκρατία. Τώρα πιὰ ὁ σοσιαλισμὸς ταυτίζεται μὲ τὸ μαρξισμό, ἡ προλεταριακὴ ἀπελευθερωτικὴ πάλη μὲ τὴ σοσιαλδημοκρατία. Γι' αὐτὸ σήμερα ἡ παλινδρόμηση σὲ προμαρξικὲς θεωρίες τοῦ σοσιαλισμοῦ δὲ σημαίνει παλινδρόμηση στὰ γιγάντια παιδικά παπούτσια τοῦ προλεταριατοῦ, ἀλλὰ παλινδρόμηση στὶς κομψὲς πολυφρομένες παντοῦφλες τῆς μπουζούναζίας.

*Η μπερνσταϊνικὴ θεωρία ἡταν ἡ πρώτη, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ τελευταία προσπάθεια δημιουργίας μιᾶς θεωρητικῆς βάσης γιὰ τὸν δππορτουνισμό. Λέγουμε ἡ τελευταία, γιατὶ μὲ τὴ θεωρία τοῦ Μπερνστάϊν ὁ δππορτουνισμὸς ἔχει προχωρήσει τόσο πολὺ στὴν ἀρνητικὴ ἐγκατάλειψη τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, καθὼς καὶ στὴ θετικὴ συσσώρευση πάσης ὑφιστάμενης ιδεολογικῆς σύγχισης, ὥστε νὰ μὴ μένει πιὰ τίποτε γιὰ συμπλήρωση. Μὲ τὸ βιβλίο τοῦ Μπερνστάϊν ὁ δππορτουνισμὸς τέλειωσε τὴν ἔξελιξη του στὴ θεωρία, ἔβγαλε καὶ τὶς τελεσταῖες του συνέπειες.

*Η μαρξικὴ διδασκαλία ὅχι μόνο εἶναι σὲ θέση νὰ τὸν ἀνασκυάσει θεωρητικά, ἀλλ' εἶναι καὶ ἡ μόνη ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν ἔξεγησε σὰν ίστορικὸ φαινόμενο μέσα στὴν ἔξελιξη τοῦ κόμματος. Η κοσμοϊστορικὴ πορεία τοῦ προλεταριατοῦ πρὸς τὴν πραγματοποίηση τοῦ τελικοῦ του σκοποῦ δὲν εἶναι, ἀληθεῖα, «ἔνα τόσο ἀπλὸ πρᾶγμα». Η ίδιορρυθμία τοῦ κινήματος αὐτοῦ ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι τώρα οἱ λαϊκὲς μάζες ὀφείλουν, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ίστορία, νὰ ἐπιβάλουν μόνες των καὶ ἐναντίον δλων τῶν κυριαρχῶν τάξεων τὴ θελησή των, νὰ τοποθετήσουν ὅμως τὴ θέλησή των αὐτὴ πέρα ἀπὸ τὴ σημερινὴ κοινωνία, ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια της. *Αλλὰ πάλι τὴ θέληση αὐτὴ οἱ μάζες δὲ μποροῦν νο τὴν ἀποκτήσουν παρὰ μόνο μένα ἀδιάκοπο ἀγῶνα μὲ τὸ ὑπάρχον καθεστώς μέσα στὰ πλα-

σια αὐτοῦ τοῦ καθεστῶτος. Ἡ ἔνωση τῆς μεγάλης λαϊκῆς μάζας μ' ἔνα σκοπὸν ποὺ βρίσκεται πέρα ἀπὸ τὸ ὑφιστάμενο καθεστώς ή ἔνωση τῆς καθημερινῆς πάλης μὲ τὴν μεγάλη παγκόσμια μεταρρύθμιση, νὰ ποιὸ εἶναι τὸ μεγάλο πρόβλημα τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κινήματος ποὺ στὴν δὲ ἔξελιξή του πρέπει κατὰ συνέπεια νὰ προχωρεῖ μεταξὺ τῶν δυὸς κινδύνων: τῆς ἐγκατάλειψης τοῦ μαζικοῦ χαρακτῆρα τοῦ κινήματος καὶ τῆς ἐγκατάλειψης τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, τῆς ὑποτροπῆς στὴν αἰρεση καὶ τῆς ὑποτροπῆς στὸ κίνημα τῆς ἀστικῆς μεταρρύθμισης, τοῦ ἀναρχισμοῦ καὶ τοῦ ὅππορτουνισμοῦ.

Ἡ μαζικὴ θεωρία ἐφοδίασε βέβαια ποὺν ἀπὸ μισὸν αἰῶνα τὸ θεωρητικό της ὅπλοστάσιο μὲ ἔξουσιενωτικὸν ὅπλα τόσο ἐναντίον τοῦ ἐνὸς ὅσο καὶ ἐναντίον τοῦ ἄλλου ἄκρου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀκοιβῶς τὸ κίνημά μας εἶναι ἔνα μαζικὸ κίνημα, ἐπειδὴ οἱ κίνδυνοι ποὺ τὸ ἀπειλοῦν δὲ βγαίνουν ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς ὄροις, γι' αὐτὸ δὲν ἔταν δυνατὸ ἡ μαζικὴ θεωρία νὰ ἀποστήσει μιὰ γιὰ πάντα καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὶς ἀναρχικὲς καὶ ὅππορτουνιστικὲς παρεκκλίσεις. Τὶς παρεκκλίσεις αὐτές, ὅταν ἐμφανίζονται στὴν πράξη, πρέπει νὰ τὶς ὑπερνικᾷ τὸ ἴδιο τὸ κίνημα μὲ τὴν βοήθεια βέβαια τῶν ὅπλων ποὺ μᾶς προμήθευσε ὁ Μάρξ. Τὸ μικρότερο κίνδυνο, τὸν ἀναρχισμό, τὴν παιδικὴ ἀρρώστεια τοῦ κινήματος, ποὺ ἐκδηλώθηκε μὲ τὸ «κίνημα τῶν ἀνεξαρτήτων» τὸν ὑπερπήδησε πιὰ ἡ σοσιαλδημοκρατία. Τὸ μεγαλύτερο κίνδυνο, τὸν ὅππορτουνιστικὸν ὕδρωπα, τὸν ὑπερνικᾶ τώρα.

Μὲ τὸ τεράστιο πλάτεμα τοῦ κινήματος κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, μὲ τὸ πολύπλοκο τῶν ὄρων καὶ τῶν καθηκόντων τῆς πάλης, ἐπρεπε μοιραίμενο νὰ φτάσει ἡ στιγμή, κατὰ τὴν δυοῖς θάκαναν τὴν ἐμφάνιση των ὁ σκεπτικισμὸς σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίτευξη τῶν μεγάλων τελικῶν σκοπῶν, ἡ ἀμφιταλάντευση σχετικὰ μὲ τὸ ἰδεολογικὸ στοιχεῖο τοῦ κινήματος. Ἐτοι καὶ ὅχι ἀλλοιῶς εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπιτύγηται τὸ μεγάλο προλεταριακὸ κίνημα καὶ οἱ στιγμὲς τῆς ἀμφιταλάντευσης καὶ τῶν δισταγμῶν πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τὸ νὰ ἐκπλήξουν τὸ μαρξισμό. Ἀντίθετα τὶς στιγμὲς αὐτὲς τὶς προέβλεψε καὶ τὶς προεῖπε ποὺν ἀπὸ πολὺν

καιρὸ δὲ Μάρξ, στὸ ἔργο του «Ἡ 18η Ὁμιχλώδους»:

«Οἱ ἀστικὲς ἐπαναστάσεις, σὰν τοῦ 18ου αἰῶνα, ὁριοῦν ἀκάθεκτα ἀπὸ ἐπιτυχία σὲ ἐπιτυχία, τὰ δραματικά τους ἀποτέλεσματα ἐπεργάννε τὸ ἔνα τἄλλο, ἀνθρώποι καὶ πράγματα φαίνονται σὰν μέσα σὲ λάμψεις πυροτεχνημάτων, ἡ ἐκσταση εἰνε τὸ πνεῦμα τῆς ἡμέρας. Μὰ, ἔχουν σύντομη ζωή, μάλις φτάσουν στὸ κατακόρυφό τους, ἀμέσως ἔνα ἀποκάμωμα πιάνει τὴν κοινωνία προτού νὰ ἀφομιώσει νηφάλια τὰ ἀποτελέσματα τῆς περιόδου τῶν ἡρωϊκῶν ἔξορμήσεων. Ἀντίθετα οἱ προλεταριακὲς ἐπαναστάσεις, ὅπως τοῦ 19ου αἰώνα, κάνονται διαρκῶς αὐτοκριτική, διακόφτουνε σὲ κάθε στιγμὴ τὴν ἴδια τους τὴν πορεία, ξαναγυρίζουν σὲ ὅ,τι φαινομενικὰ εἶχαν κιόλας πραγματοποιησει γιὰ νὰ τὸ ξανακάμουν ἀπὸ τὴν ἀρχή, χλευάζουν ἀλυπτητα τὶς ἀσυνέπειες, τὶς ἀδυναμίες καὶ τὶς ἐλεεινότητες τῶν πρώτων προσπαθειῶν τους, φαίνονται σὰν νὰ σίχνουν κάτια τὸν ἀντίπαλο τους μόνο γιὰ νὰ πάρει αὐτὸς καιγούργιες δυνάμεις ἀπὸ τὴ γῆ καὶ νὰ ξανασηκωθεῖ πιὸ φοβερὸς ἐνάντια τους, δηισθοχωροῦν καὶ πάλι τρομαγμένες μπρὸς στὸ ἀπροσδιόριστα τεράστιο μέγεθος τῶν σκοπῶν τους, ὡσπου δημιουργεῖται ἡ κατάσταση, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει κανένα γυρισμὸ πίσω, καὶ τὰ ἴδια τὰ πράγματα φωνάζουν :

His Rhodus, hic salta !

Ίδον ἡ Ρόδος, ἐδῶ τήδησε !

Αὐτὸ ἔμεινε ἀληθινὸ καὶ ἀφοῦ διαμορφώθηκε ἡ διδασκαλία τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ. Τὸ προλεταριάτο, οὗτε καὶ στὴ Γερμανία, δὲν ἔγινε μὲ μιᾶς σοσιαλδημοκρατικὸ γίνεται κάθε μέρα σοσιαλδημοκρατικό, γίνεται σοσιαλδημοκρατικὸ δοσοὑπερνικᾶ τὶς ἀναρχικὲς καὶ ὅππορτουνιστικὲς παρεκκλίσεις, οἱ δοποὶς δὲν εἶναι παρὰ στιγμὲς μέσα στὴν κινηση τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἔξεταζομένης στὴν ἐξελικτική της πορέα (Prozess).

“Οταν ἔχει κανεὶς ὑπὸ ὄψη τοὺς δλα αὐτὰ δὲν ἐκπλήσσεται τόσο ἀπὸ τὴ γένεση τοῦ ὅππορτουνιστικοῦ φεύματος, ὅτο ἀπὸ τὴν ἀδυναμία του. Ἐφ' ὅσον δὲν ἐκδηλωνότανε παρὰ μόνα σὲ μεμονωμένες περιπτώσεις τῆς κομματικῆς μας πράξης, ὑπέθεται κανεὶς ὅτι εἶχε πίσω του μιὰ δοποιαδήποτε σοβαρὴ θεωρητικὴ

βάση. Τώρα δύως ποὺ ἐκδηλώθηκε πιὰ πλήρως μὲ τὸ βιβλίο τοῦ Μπερνστάϊν, ὅλοι μας πρέπει νὰ ἀναφωνήσουμε κατάπληκτοι : πῶς, αὐτὰ εἶναι ὅλα ὅσα ἔχετε νὴ πῆτε ; Οὔτε τὸ παραμικό ἔχνος μιᾶς νέας σκέψης ! Καμμιὰ σκέψη ποὺ ποὶν ἀπὸ δεκάδες χρόνια ὁ μαρξισμὸς νὰ μὴ τὴν ποδοπάτησε, νὰ μὴ τὴν σύντριψε, νὰ μὴ τὴν γελοιοποίησε, νὰ μὴ τὴν ἐκμηδένισε.

"Αρκεσε νὰ μιλήσει ὁ δόπτορουνισμὸς γιὰ νὰ δεῖξει ὅτι δὲν εἶχε νὰ πεῖ τίποτε. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ κυρία σημασία πούχε γιὰ τὸ κόμμα τὸ βιβλίο τοῦ Μπερνστάϊν.

Καὶ ἔτσι ὁ Μπερνστάϊν, ἀποχωριζόμενος ἀπὸ τὸν τρόπο τοῦ σκέπτεοθαι τοῦ ἐπαναστατικοῦ προλεταριάτου, τὴ διαλεκτικὴ καὶ τὸν ἰστορικὸ ὑλισμό, μπορεῖ νὰ τοὺς ἐκφράσει καὶ τὶς εὐχαριστίες του γιὰ τὶς ἑλαφρυντικὲς περιπτώσεις ποὺ παραδέχονται σχετικὰ μὲ τὴ μεταμόρφωσή του.

Γιατὶ μόνο ἡ διαλεκτικὴ καὶ ὁ ἰστορικὸς ὑλισμὸς τὸν ἐμφανίζοιν, ἐν τῇ νψηλοφροσύνῃ των, σὰν τὸ ἐνδεδειγμένο, ἀλλὰ καὶ ἀσινείδητο ὅργανο, μὲ τὸ ὄποιο τὸ προχωρῶντας ἀκάθεκτα προλεταριάτο ἐξέφρασε τὸ στιγματικὸ δισταγμό του, γιὰ νὰ τὸν φέξει μακριά του, ὅταν τὸν ἐξετάσει στὸ φῶς, σαρκαστικὸ καὶ ἀδιάφορο.

ΤΕΛΟΣ